

shilko X 9

MAGYAR KÖNYV- SZEMLE

1967

4. SZÁM

MAGYAR KÖNYVSZEMLE, 83. ÉVF., 4. SZ. 317—392. I. BUDAPEST, 1967. OKT.-DEC.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA I. OSZTÁLYÁNAK
könyvtörténeti, bibliográfiai és dokumentációs folyóirata

Megjelenik negyedévenként

Szerkesztő bizottság

DEZSÉNYI BÉLA (h. szerkesztő), HAVASI ZOLTÁN, MÁTRAI LÁSZLÓ, MEZEY LÁSZLÓ,
RÓZSA GYÖRGY, V. WALDAFFEL ESZTER

Felelős szerkesztő

KÓHALMI BÉLA

KÖVETKEZŐ SZÁMUNK TARTALMÁBÓL: *Sashegyi Oszkár*: Az állami könyvcenzúra kezdetei Magyarországon (1673–1711) — *Kókay György*: A pozsonyi újságencenzúra II. József korában — *M. Kondor Viktória*: Hogyan készült id. Szinyei József: Magyar írók élete és munkái című műve? — *Gárdonyi, Clara*: Le tre figure della Bibbia fiorentina — *Dán, Robert*: The earliest printing of Hebrew text books in Buda — *Karsai Géza*: Az Anonymus-kódex első levele — *Herepei János*: Vidéki könyvkötők a XVII. század folyamán — *Vértessy Miklós*: Patachich Ádám ösnyomtatványgyűjteménye — *Füves Ödön*: Fejezetek a pesti Zavirasz-könyvtár történetéből — *Kumorovitz L. Bernát*: Fejér György „felfedezi” az Aranybulla eredeti példányát — *Kovács Magda*: Kölcsey politikai beszédeinek cenzúrázása — *Indali György*: Egy kölcseinkönyvtár állománya a Bach korszak kezdetén — *Szalai Imre*: A Magyar Írás (1921–1927) — *Markovits Györgyi*: Alcázott kiadványok a két világháború között

Technikai szerkesztő: KÓKAY GYÖRGY

A szerkesztőség legfeljebb I. fvf terjedelmű és a MSZ 9651 szabványnak megfelelő kéziratokat fogad el

Szerkesztőség: Budapest, VIII. Múzeum krt. 14–16. Telefon: 134–400

KÓHALMI BÉLA

A Nagy Október öröksége

A Bajkálon túli vidéken, Magyarörkény településen elkészült a magyar internacionalisták emlékéért megörökítő obeliszk.

(Napihír 1967. XI. 4.)

Megrítkulva, de még köztünk élnek az ötven esztendő előtti győzelmes Október, az ezt követő ellenforradalom, a végnélküli intervenciók hadjáratok forradalmi zászlók alatt harcoló katonái, és a harcokkal párhuzamosan megindult gigászi építőmunka részvevői. Előző évtizedek emlékező ünnepei még a leselkedő veszedelmek elhárítására forrósították a gyökerében új társadalmi rendszer építőit. Az első félévszázad fordulóján az ünneplés már a vitathatatlan világtörténelmi jelentőségű győzelem tudatában egyesíti a Szovjetunió népeit a világ szocialista és haladó országainak népeivel. A mostani ünnep nyitánya is „Mindenkire” szól, mert a világbékét őrző hatalmas Szovjetunió intézi a háborút viselőkhöz és a béke barátaihoz.

Emlékezések, krónikák, tanulmányok, összegezesek, dokumentumgyűjtemények, antológiák és kiállítások kísérik meg ezekben a hónapokban, hogy a Nagy Október óta felnőtt két nemzedék számára, akiknek a két világháború szigorú cenzurák alatt nyögő sajtója és könyvkiadása nem tette lehetővé az *alapos* tájékozódást arról, mi történik a hatalmas cári birodalomban, s ennek összeomlása után a kialakuló szovjet hatalom országában. Valamikor egy-egy forradalom történetébe vagy valamely háború egy-egy szakaszának elbeszélésebe jól beleélhettük magunkat egyetlen forradalmi vezér, illetőleg hadvezér emlékirata alapján. A Nagy Október győzelmével kezdődő világtörténelmi fordulónak ilyen értelemben *tanúja* nem lehetett senki. HEVESI Gyula akadémikus, a Magyar Tanácsköztársaság volt népbiztosa, — aki a Tanácsköztársaság bukása után a még lángban álló Szovjetunióba érkezve, mint mérnök negyedszázadon át vett részt a Szovjetunió építő munkájában, — határozta meg pontosan a „tanú” szerepét: „A Szovjetunióban senki sem lehetett tanúja a gigászi erőfeszítéseknek, csak *cselekvő részvevője*”. Az erőfeszítésekbe beleértendő a Vörös Hadsereg több millióra becsülhető katonáinak éveken át tartó áldozatos, végül is győzelmes harca, de beleértendő az elképzelhetetlen nehéz munkakörülmények és élelmezési viszonyok közepette teljesített első öt éves tervek alkotásai. A villamosítás megkezdése és a mezőgazdaság talpraállítása. Belső ellenséggel végezni, Éhség tábornok ellen küzdeni, intervenciók hadseregeket leverni és kiűzni, közben a Nagy Honvédő Háborúban a betolakodó ellenséget Volgográdtól Berlinig űzni és párhuzamosan ezzel, szüntelenül gondoskodni az építő munka feltételeiről, tető alá hozni az alkotások sorát, legvégül a világon egyedül álló erőműveket létrehozni és megteremteni egy új tudomány és technika, az úrkutatás alapjait. Mindezt együttvéve egyesíti magában a Nagy Októberrel indított forradalom, melynek valóhű ábrázolása és megértetése a történettudomány és minden más legújabbkori tudomány feladata.

A félszázados évforduló ünnepi könyvkiadása feletti áttekintés, a mérleg készítésének ideje ma még nem érkezett el, de elvégzése a mi feladatunk is. Nem érkezhett el azért sem, mert a győzelmes Nagy Októberrel elindított többi forradalmak emlékező kiadványai csak az elkövetkező években esedékesek egyben azokkal a művekkel, amelyek a hatalmas Szovjetunió Honvédő Háborúja nyomán a fasizmus jármából felszabadított országokban is sikereket felmutató társadalomépítő munkáról és jelentős alkotásokról szólnak.

Egy-két tanulságot azonban az eddigi termés futólagos áttekintése alapján is lezűrhetünk. Vegyük először az említett „cselekvő részvevők” problémáját. Nem tíz, hanem százezer a nagy birodalom különböző területein harcoló internacionalista dokumentumértékű adatának összegyűjtéséről kellene — ha lehet még — gondoskodni. Szívesen emlékezünk arra, hogy az Országos Széchényi Könyvtár 8 év előtt megjelent Évkönyvében TERBE Lajos *Szibériai magyar lapok 1915—1921* címmel tanulmányt közölt, s ebben részletesebben ismertette az Omszkban LIGETI Károly, a mártirhalált halt internacionalista szerkesztésében megjelent *Forradalom*, és a *Vörös Újság* című, az O. K. P. Magyar Agitációs Osztályainak Területi Irodája által kiadott lapokat. Utóbbi lapon a szerkesztő neve nincs feltüntetve, mert „az omszki Vörös Újság szerkesztése a legszorosabb értelemben vett kollektív munka eredménye volt”. Legállandóbb és legkiválóbb cikkírója ТÓTH Zsigmond volt. Tanulmányához TERBE Lajos 58 lap adatait függesztette és ezekhez Földrajzi Mutató-t is készített. Munkáját a szerző az OSZK további két Évkönyvében, 1959-ben *A Szovjetunió európai részében megjelent magyar lapok 1917—1921 c. sajtótörténeti vázlatában és bibliográfiájával* folytatta és az OSZK 1963—1964-es *Évkönyvében* kiegészítésekkel és pótlásokkal szolgált a két korábbi dolgozatához *Oroszországban, illetve a Szovjetunióban megjelent magyar nyelvű lapok 1915—1921* címmel. Emeljük ki az utóbbi közleményből azt, hogy a szibériai magyar lapszerkesztők között szerepelt SIK Endre, a későbbi magyar külügyminiszter, SZÁNTÓ László akadémikus és MÜNNICH Ferenc, volt miniszterelnök, a *Magyar Hadifogoly* c. lapnak és egy tomszki kommunista tisztii hadifogoly-csoport vezetője. Három hazai archívum anyaga van itt együtt, és ha még messze is van attól, hogy teljes legyen, könyvbe kívánczó teljesítmény. Nem kell ezt már indokolni, hiszen a SZKP Központi Bizottságának és a Szovjetunió Legfelső Tanácsának ünnepi ülésszakán Leonyid BREZSNYEV, a SZKP Központi Bizottságának főtítkára nagy beszéde első perceiben a forradalmárok harcos internacionáléjának sok nép fiai közül a szovjet forradalmárok soraiba állt küzdőtársak — elsőként említve a mi fiainkat — emlékének adózott. Ez tehát az egyik feladat: ennek az áldozatokra kész, a halállal parolázó, a kockázatot félvállról vevő nemzedéknek, amelynek tagjait a forradalom eszméje vitte a szovjet küzdőtársak soraiba, meg kell kapnia az emléküket méltó módon megőrkítő összefoglaló művet.

A másik adóssága könyvkiadásunknak egy éppen ezekben a hetekben tudatosabbá vált kínos hiányérzet megszüntetése. A korosakhoz a fiatalabb nemzedékhez tartozók gyakran fordultak azzal a kérdéssel, hogyan élték át itthon a Nagy Október eseményeit, nemcsak „a világot megrengető tíz nap”-ét, hanem a közvetlenül előtte valókat és a következőket. A kérdésekben groteszk módon jelentkezik a tájékozatlanság, amelyről nem tehetnek, mert az első világháború felnőtt nemzedéke, ha nem került hadifogságba és nem került bele a pétervári vagy a moszkvai forradalmi harcok sodrába, csak az „őszirózsás forradalom” évének novemberében kaphatott első ízben hiteles

tájékoztatót: mi történt Oroszországban és hogyan szerezte meg első győzelmeit a Munkások, Parasztok és Katonák Tanácsa LENIN és munkatársai vezetésével. Itthon 1917 évében egész 1918 novemberéig a szigorú előzetes sajtócenzúra elvetelésre ítélt minden olyan kísérletet, amely megbízható értesülésekre támaszkodva, híreket vagy beszámolókat akart volna becsempészni a magyar sajtóba. Lássuk: 1916 decemberében addig soha nem látott pompával megkoronázták IV. KÁROLYT a Várban, 1917 februárjában a képviselőház letárgyalta a kivételes hatalom kiegészítéséről szóló törvényjavaslatot, a belügyminiszter betiltja a *Nap* c. napilapot a képviselőházi lövöldözésről írt „meg nem felelő tudósítás” miatt. Ugyancsak februárban a WILSON által meghirdetett békepolitikára („Győzelem nélküli béke, népek önrendelkezési joga, tengerek szabadsága”) válaszul Németország bejelenti a korlátlan tengeralattjáró háborút, mire Amerika ápr. 6-án megüzeni a háborút. 1917 febr. 21-én a monarchia békeajánlata után HOLLÓ Lajos interpellál a képviselőházban a béke feltételeiről, és beszédében Németországot teszi felelőssé a háború felidézéséért és a végsőkig való viteléért. Beszéde alatt az egész ellenzék tüntetően kivonult a teremből. A februári orosz polgári forradalom szenczióit alaposan kiéli a sajtó. TISZA szigorított cenzúrárt rendel el a *Világ*, a *Népszava* és a *Pesti Napló* ellen. Mikor ez felforrósítja a bérkövetelő munkásokat, a TISZA-kormányt menesztik. ESZTERHÁZY-kormány alakul választójogi programmal. 1911 nov. 9-én a *Népszava* üdvözli az „új forradalmat”, de ismertetéséből a cenzúra 11 sort törölt. A *Pesti Hírlap* nov. 14-i vezércikkében ezt írja: „álom-állam képét rajzolják Oroszország térképére.” A *Neues Politisches Volksblatt*ban nov. 24-én ALPÁRI Gyula világosan beszél: „Oroszország felé tekint ma minden proletár.” 1917 nov. 25-re nagygyűlést hív össze a szociáldemokrata párt a béke ügyében. Húszezer ember szoronzott az Iparcsarnokban, de háromszor annyian szorultak ki. A liget térségein rögtönzött gyűléseken ismeretlen forradalmi szocialisták magyarázták meg a proletárforradalom igazi tartalmát.

A Nagy Október történéseinek és publicistáinak az is feladata, hogy a forradalom eseményeinek átélését elősegítse. Az átélés pedig nem képzelhető el az egykorú hazai és nyugati eseményekkel való egybevetés nélkül, vagyis nem végezhető el másképp, mint az itthon, a Szovjetunióban és a közvetlenül érdekelt országokban lejátszódó eseményeket *szembesítő táblázatok* megszerkesztésével. A forrásokra utalások itt sem volnának mellőzhetőek.

A szocializmus alapjainak lerakása itthon, a kommunizmus építése a Szovjetunióban még évekig párhuzamosan egymás mellett haladó folyamat. Jó volna úgy végezni ezt a munkát, hogy többet és jobban tudunk egymás életéről.

A Nagy Október hatása a Fővárosi Könyvtárra. „A könyvtár szerves része a környező társadalomnak; a társadalom egészét érintő változások nem hagyhatják érintetlenül a könyvtárat sem” — ezzel a maga idején sokak számára meglepő állítással vezette be SZABÓ ERVIN, a Fővárosi Könyvtár igazgatója az intézmény 1917-es működéséről szóló jelentését. A *Fővárosi Könyvtár Értesítője* 1918-as évfolyamában közölt írását „1918 április végén” keltezte és idézett tételét mindjárt igazolta is: adatok, tények sokaságával bizonyította, hogy milyen sorvasztó hatást gyakorolt a Fővárosi Könyvtár életére az egész emberiséget válságos helyzetbe sodró és már negyvenöt hónapja húzódo első világháború.

Valóban számos történelmi példa támasztja alá SZABÓ Ervinnek negatív módon igazolt állítását. A háborúk bénítóan, a társadalmat előrehajtó áramlatok jótékonyan befolyásolják a könyvtárak sorsát. A XVI. századi reformáció kedvezően hatott a könyvtárügyre. A reformáció egyik vezető alakja, LUTHER az elsők között buzdította a városi közösségeket a népet szolgáló könyvtárak alapítására. A nagy francia forradalom erőteljes lépéseket tett, hogy kiragadja az egyesek vagy szűk, kiváltságos rétegek kezéből a számukra felhalmozott kulturális kincseket, és ezáltal a királyi, főúri, egyházi könyvtárakat a közösség rendelkezésére bocsássák. Az iparilag fejlett országokban ugyancsak társadalmi, gazdasági változások gyorsították meg a könyvtárügy fejlődését. Az a törekvés készítette az angol és amerikai uralkodó osztályokat, hogy a saját és más országok népeiből kisajtolta feleslegeik egy részét a könyvtárügy nagyfejlesztésére fordítsák, hogy ezzel a munkásság önálló könyvtáralapítási mozgalmát ellensúlyozzák, és mert a termelési technika rohamos fejlődésével egyenes arányban növekedett a tanultabb munkások iránti igény.

Közelebbi példa: úgyszólván a Nagy Októberi Szocialista Forradalom másnapján, 1917 novemberében szövegezte, és írta alá LENIN az első könyvtárpolitikai rendeletet, amelyben a petrográdi nyilvános könyvtár demokratikus átszervezéséről intézkedett, majd 1918 januárjában egy újabbat, ebben már az egész szovjet állam könyvtárrendszerének az akkor fejlettebb angol, amerikai és svájci eredmények felhasználásával történő megreformálását indította el.

A Fővárosi Könyvtár 1914–1918 közötti életéből szintén kiragadhatunk olyan pozitív mozzanatokat, amelyek szemléletesen feltárják, hogy ennek az intézménynek a tevékenységében is érvényesültek a világháború romboló befolyása mellett azzal ellentétes pozitív irányzatok is. SZABÓ Ervin azonban akkor és ott ilyenekről okkal nem írhatott.

A *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története* (1966.) című munkámban bővebben kifejthettem: ez az intézmény már az első világháború kitörése előtt a magyarországi haladó és forradalmi mozgalmak egyik erős szellemi fegyvertára lett elsősorban vezetője, az ellentáborban is tekintélynek tartott, a nemzetközi munkásmozgalomban is a legfelkészültebb magyar marxistának ismert SZABÓ Ervin, valamint az ő munkáját támogató baloldali értelmiségi könyvtárosok, közöttük MADZSAR József, DIENES László, BRAUN Róbert, KÓHALMI Béla és mások szándékából. A könyvtár központja a hazai közintézmények közül elsőként és a felszabadulásig egyedül lett, és maradt az 1919-es Tanácsköztársaság bukásáig kiadott magyar és nemzetközi marxista irodalom, munkásmozgalmi kiadványok, folyóiratok, újságok és rölapok gazdag kincsháza. Az első világháború kitörése után feltehetően nemcsak Magyarországon, hanem az egész Osztrák–Magyar Monarchián belül a Fővárosi Könyvtár volt az egyetlen olyan közintézmény, amelyben a legnagyobb gonddal szerezték be a békeharcos irodalmat, sőt a forradalmi munkásmozgalomnak a nyugat-európai országokban elérhető kiadványait, folyóiratait is.

Mindebben döntő szerepe volt annak a körülménynek, hogy a könyvtár gondozását 1904-ben vállaló SZABÓ Ervin, aki 1911 végén lett a rohamosan növekvő intézmény igazgatója, hajlíthatatlan forradalmár, egyedülállóan felkészült marxista szociológus és könyvtári szakember volt. De hogyan tükröződtek az intézmény életében az 1917-es orosz forradalmak hatásai? Annál is inkább érdemesnek tartjuk a probléma önálló vizsgálatát, mert ennek során egy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központjában kallódott fél évszázad előtti érdekes tartalmú aktacsomót is bemutatathatunk, amely nemrég került felszínre, valamint néhány korábban csak röviden érintett mozzanat hangsúlyosabb tárgyalásával gazdagíthatjuk a már ismert képet.

Mielőtt a könyvtár belső életéről szólnánk, utalnunk kell az intézmény vezetőjének az orosz forradalommal kapcsolatos állásfoglalására. Szükség van erre a kitérőre két okból is. Egyfelől azért, mert RÉVAI Józsefnek SZABÓ Ervinről még 1931-ben, HORTHY

börtönében, tehát nem éppen kutató munkára alkalmas feltételek között írott, és 1945 után általánosan ismertté lett SZABÓ Ervin-tanulmánya éppen SZABÓ Ervinnek az orosz forradalomhoz való viszonyával kapcsolatosan tartalmaz téves megállapítást és ez mindmáig zavart okoz. RÉVAI szerint ugyanis SZABÓ Ervin nem ismerte föl az orosz forradalmak jelentőségét. Nyilvánvaló, hogy e megállapítás elsősorban SZABÓ Ervinnek életében megjelent utolsó jelentős tanulmánya, az 1917-ben íródott *Imperializmus és tartós béke* című írása alapján született. Az *Imperializmus és tartós béke* című munkában tényleg nyomát sem találjuk, hogy SZABÓ Ervin egyáltalán felfigyelt volna az 1917-es orosz fordulatra, helyetté a munka hibás koncepciót tükröz, és ez egy ideig másokat is téves irányba befolyásolt. Érdekes itt utalni SCHÖPFLIN Aladárnak a *Tovább* című lap 1947 május 30-i számában közölt *Egy Babits-vers története* című írására, amelyből megtudjuk, hogy a SZABÓ Ervin lelkes hívévé szegődött BABITS Mihály, aki SZABÓ Ervin ösztönzésére fordította le akkor KANT *Örök béke* című munkáját is, az *Imperializmus és tartós béke* című SZABÓ Ervin-előadás, illetve tanulmány hatására írta meg a *Free trade* című művészileg BABITSHoz méltó, de mondanivalójában anakronisztikus költeményét —, a XIX. századi szabadversenyt magasztalta —, a SZABÓ Ervin által akkor propagált nézetet, amely abszurd elmélet volt.

A források alaposabb tanulmányozása azonban mégis cáfolja RÉVAI Józsefnek azt a megjegyzését, hogy SZABÓ Ervint nem érintették az oroszországi változások. Annyi igaz, hogy 1917 elméleti tanulságait már nem vonta le, ebben korai halála (1918 szeptember 30.) is megakadályozta, de egyes RÉVAI előtt nem ismert megnyilatkozásai és kortársak emlékezései kétséget kizárva bizonyítják, hogy SZABÓ Ervinre rendkívül erős hatást gyakoroltak az események. Ennek igazolására említsünk fel itt egy apró adalékot is, amelyet a Fővárosi Könyvtár irattára őrzött meg számunkra: 1917-ben a később közismert jogtörténész, ECKHART Ferenc (akkor bécsi levéltáros) írt egy levelet SZABÓ Ervinnek Bécsből, hivatalos ügyben. (Az írás a nem sokkal előbb elhunyt THALLÓCZY Lajosnak Bécsben levő és a Fővárosi Könyvtárra hagyott 6000 kötetes gyűjteményével foglalkozott, ennek Budapestre szállítására kapott megbízást ECKHART.) A már aláírt levél tartalmától egészen függetlenül biggyesztette annak végére ECKHART a következő mondatot: „A liberálisok sajnos erősebbek Oroszországban a munkásoknál. Mikor lesz ilyenformán béke?” Figyelmet érdemel a keltezés: 1917 március 19., tehát kereken egy héttel az 1917 február végi, a cárizmust megdöntő orosz polgári demokratikus forradalom győzelme után írta. (A naptári különbség miatt március 12–13-án adtak hírt róla először a bécsi és budapesti lapok.) Nyilvánvaló, hogy az előző napokban már folyt eszmecsere ECKHART és SZABÓ Ervin között (aki akkoriban Bécsben is megfordult) az orosz forradalomról.

Ennél szemléletesebb (de ma már közismert) példa: SZABÓ Ervin *Az orosz forradalom és a béke* címmel közölt röviddel utóbb egy politikailag minden tekintetben helytálló cikket a *Huszadik Században* (csekély eltéréssel egy kisebb lapban is megjelent a szöveg). Ennek alapján is okunk van hinni: a SZABÓ Ervinnel folytatott eszmecsereének része volt abban, hogy a polgári beállítottságú ECKHART idézett megjegyzésében találoan tudta jellemezni a februári forradalom utáni állapotokat.

Számos adalék, forrás utal rá, hogy SZABÓ Ervin az előbbinél is nagyobb érdeklődést tanúsított a Nagy Októberi Szocialista Forradalom iránt. A legális sajtóban ő maga csak egyetlen alkalommal nyilatkozott erről, akkor is csupán egy mondat erejéig. A *Huszadik Század* című folyóirat 1918 májusi számában jelent meg *Marx* címmel egy megemlékezése, amelyben a szocialista pártoknak azt a bizonytalankodását pellengérezte ki, hogy vajon ünnepeljék-e, vagy sem („a háborúra való tekintettel”) MARX születése akkor esedékes századik évfordulóját. Ehhez fűzte hozzá („mintegy mellest”) SZABÓ Ervin: „Oroszországban amnesztiát hirdet Lenin kormánya Marx születésnapján.”

A nyugati szocialista pártok elmarasztalásából is az következnek: SZABÓ Ervin a legteljesebb egyetértéssel fogadta, hogy a LENIN-kormány állami ünnepnek minősítette a MARX évfordulót. Érzelmek annál kevésbé kétségesek előttünk, mert tudjuk, hogy SZABÓ Ervin volt Magyarországon MARX és ENGELS legnagyobb propagandistája. 1905-ben és 1909-ben saját szerkesztésében, bevezetésével, részben kommentáiraival és fordításában adta ki válogatott műveiket.

Ezen túlmenően különböző világnézetű kortársak sora vallott utólag arról, hogy SZABÓ Ervin fenntartás nélküli lelkesedéssel fogadta a Nagy Októberi Szocialista Forradalom hírért, a fejleményeket éber figyelemmel kísérte, és nagy tájékozottságot mutató módon kommentálta is azokat. Ilyen értelemben írt a később mártirhalált halt kommunista SALLAI Imre a bécsi *Proletár* 1920. decemberi számában (*Korvin Ottó* című cikkében), JÁSZI Oszkár a *Századunk* 1928. szeptemberi számában (*Ha Szabó Ervin nem hal meg . . .*), SCHÖPFLIN Aladár a *Tovább* 1947. május 30-i számából már idézett cikkében, ahol kiemelte, hogy a haladó írókkal (SCHÖPFLIN, BABITS, KARINTHY, stb.) szintén szoros kapcsolatot tartó SZABÓ Ervin tájékoztatta őket először az orosz forradalomról, megfelelő történelmi távlatba állítva azt.

Amit nyilvános fórumokon, a legális sajtóban SZABÓ Ervin nem hangoztathatott, azt elvégezte, mint az 1917—1918-ban kibontakozott illegális mozgalom egyik irányítója. Éppen a SZABÓ Ervin elméleti tevédséit bíráló RÉVAI József mutatott rá az elsők között, hogy SZABÓ Ervin döntő szerepet vállalt és töltött be, mint az illegális munka ösztönzője, vezetője. Az önmagukat előbb „magyarországi zimmerwaldisták”-nak, utóbb „forradalmi szocialisták”-nak nevező csoportok munkája, mint ismeretes, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után vett lendületet. Seregyeni olyan illegális röplapot adtak ki (ezek egy részének szövegét l. *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai*” 5. kötetében), amelyek visszatérő motívuma: ha a magyar munkások, parasztok, katonák békét és szabadságot akarnak, kövessék orosz testvéreik példáját. A mozgalom résztvevőinek (HAÁSZ Árpád, LENGYEL József) emlékezése szerint e röplapok alapgondolata rendszerint SZABÓ Ervintől származott, a megszerkesztett szöveget ő revidálta sokszorosítás előtt.

Mindez természetesen a Fővárosi Könyvtár politikai szerepének szempontjából is lényeges, hiszen ugyanaz a személy végezte a konspiratív munka irányítását, aki a felületes szemlélő előtt „politikamentes” tudományos és közművelődési intézményt is vezetett.

Adataink szerint SZABÓ Ervin csak a világnézetileg hozzá közelálló néhány munkatársát (köztük KÓHALMI Bélát, PIKLER Blankát, feltehetően MADZSAR Józsefet és DIENES Lászlót is) vette igénybe a könyvtáron belül egy-egy kockázatos feladat elvégzésére, azonban őket nem avatta be az illegális szervezkedés egészébe. Környezetének, köztük DIENES Lászlónak, KÓHALMI Bélának, BRAUN Róbertnek sajtómegnyilvánulásai (a *Huszádik Század*, a *Világ*, a *Szabadgondolat* hasábjain) viszont világossá teszik, hogy az akkor legdöntőbb kérdések egyikében, a háború megítélését illetően azonos nézetet vallottak.

Különösen 1917-től az olvasók körében is rendkívül erőteljes szellemi pezsgés, politikai érdeklődés mutatkozott. Erről azonban már csak az ellenforradalom alatt (1920-ban) kiadott 1918-as könyvtári jelentésben találunk több („megróvó” hangon írt) utalást: „a napi politika bevonult a könyvtár csendes falai közé”, az olvasók „a felvetődött korszak” irodalmát hajszolták, „hihetetlen forgalmat csinált” a társadalomtudományi anyag, „az orosz irodalom, német és magyar fordításait óriási érdeklődés kereste fel” stb. —, olvashatjuk a nyomtatott *Jelentés*-ben.

A könyvtárnak a forradalmi munkásságra gyakorolt vonzóerejét jellemzi HIROSSIK Jánosnak (1918 novemberében a Kommunisták Magyarországi Pártja egyik alapítója, majd vezetője), 1927 novemberében az emigráns *Párisi Munkás* című lapban közölt

írása is. HIROSSIK ebben az első világháború végének időszakát idézve érdekes epizódot örökített meg: mint frontkatonára jutott egy forradalmi röplap birtokába, amelyet szabadsága és talán élete kockáztatásával sikerült megmenteni egy személyi motozásnál. Amikor Budapestre került, egyenesen a Fővárosi Könyvtárba vitte a sok viszontagságot látott röplapot és azt SZABÓ Ervinnek adta át.

A Fővárosi Könyvtárnak a forradalmi időszakban folyó életét jellemezzük, ha e helyen néhány olyan nemrég felszínre került ötven év előtti könyvtári iratot ismer-tetünk, amelyet most az *Orosz hadifoglyok ügyei* eredeti cím alatt soroltunk be az intézmény központja Budapest Gyűjteménye könyvtártörténeti archívumába. Ezekből az iratokból kiderül, hogy 1917–1918-ban egymást váltva, vagy párhuzamosan legalábbis négy orosz hadifogoly-értelmiségi dolgozott a Fővárosi Könyvtárban, névszerint Grigorij LÖWENTHAL, Feodorij ROCHMAN, Georgij CERETELLI, Alexander CHARITON. Egy ötö-dikről, Alexander BUSANOFFRÓL annyit tudunk: a könyvtár vezetősége kísérletet tett, hogy megszerezze őt munkatársnak.

Önmagában véve nem feltűnő, hogy az első világháború alatt a Fővárosi Könyvtár is igénybe vett orosz hadifoglyokat. Üzemek, mezőgazdaságok már sok helyen foglalkoz-tatták a mozgósítás miatti munkaerőhiány címén az ingyen is szorgalmas oroszokat. Néhány összefüggés azonban indokolja, hogy bár egyelőre nincsenek bizonyítékaink, ne tekintsük „politikamentes” vállalkozásnak a könyvtár eljárását.

Elgondolkoztató tény mindenekelőtt az, hogy éppen 1917. március 22-én, tehát tíz nappal a februári orosz forradalom győzelme után fordult először az intézmény felet-tes hatóságához, a polgármesterhez, járjon el az illetékes katonai szerveknél, nevezetesen a pozsonyi hadifogolytábor parancsnokságánál annak érdekében, hogy idegen nyelveket is beszélő orosz hadifoglyokat rendeljenek ki könyvtári munkára. Az indoklás szerint azért volt erre szükség, mert a segítséggel a központban elvégezhetik „az évek hosszú során roppantul fölszaporodott és mai alakjában hasznavehetetlenül heverő orosz és más szláv nyelvű anyag” — feldolgozását. E célból két hadifoglyot kértek.

Kérdezhetjük méltán, hogy miért nem jelentkezett ez a szükséglet korábban, ha az orosz munkák évek óta heverték használhatatlanul. A válasz kézenfekvőnek lát-szik: a könyvtárvezetőség figyelmét is a keleti átalakulás irányította a cirillbetűs anyagra. Bizonyára az olvasók körében is ekkor növekedett meg a kereslet orosz kiadványok iránt. Az első előterjesztés különben az állomány „esetleges” — „kiegészítését” is kombi-nációba vette, amit szintén a kérdés aktualitásával magyarázhatunk. Ám az első kér-vénnyel kudarcot vallottak: a pozsonyi fogolytábor parancsnokához továbbított aktára elutasító válasz érkezett (1917. május 28-i dátummal).

A kudarc után néhány hónappal ismét hasonló előterjesztés készült, amelynek kéziratát 1917. szeptember 28-án keltezték, ugyanaznap expedálták a másolatot. E 823/917. könyvtári számú irattal közvetlenül a veszprém megyei Csót község mellett levő hadifogolytábor parancsnokságához fordult SZABÓ Ervin, és ekkor már három fogoly önkéntes átengedését indítványozta. Ehhez hozzáfűzte: „A kiválasztás eredmé-nyessége” érdekében „arra is kérem a tekintetes Parancsnokságot, hogy azt reám bízni méltóztassék. E célból a csóti fogolytábor meglátogatására szóló engedély kiállítását is kérem.” Az eredeti kéziraton betoldást is találtunk, amelyben SZABÓ Ervin bejelentette a tábor parancsnokának, hogy a könyvtári munkára alkalmas hadifoglyok közül „egynek a neve is ismert előttem: Dr. Grigorij LÖWENTHAL”.

Ez a kísérlet sikeres volt: 1917. október 24-én keltezték a „K. u. K. Kriegsge-fangenenerlager Csót bei Pápa” Lagerkommandantjának aláírásával ellátott német-nyelvű választ, amelyben értesítették a könyvtárigazgatót, hogy Grigorij LÖWENTHAL 4850. számú hadifoglyot, aki oroszul, németül, franciául, angolul ír, beszél, valamint Feodorij ROCHMAN 4851. számú foglyot, aki németül, oroszul ír és beszél, a könyvtár rendelke-

zésére bocsátják. Egy 1917. december 3-i cégjelzéses levélben a Ganz Danubius Vagon és Hajógyár egy alkalmazottja igazolta, hogy Feodorij ROCHMAN hadifogoly mérnököt a vállalatnak engedte át a Fővárosi Könyvtár. 1918. január 23-i kelettel állított ki a könyvtár egy hivatalos igazolványt az eddig nem szerepelt Gregor CERETELLIJ hadifogolynak arról, hogy a könyvtárban dolgozott. Az utolsó aktát 1918. június 27-én szövegezték, ezúttal is a csóti fogolytábor parancsnokságához fordultak. A könyvtár ekkor jelentette, hogy az előző évben átengedett LÖWENTHAL és ROCHMAN a hadifogolycserre alkalmával nemrég hazatért Szovjetországba és indítványozta, hogy BUSANOFF Alexander nevű orosz hadnagyot, aki betegállományban a XVI. helyőrségi kórházban volt, könyvtári munkára alkalmas, engedjék át az intézménynek. Az aktában található egy SZABÓ Ervin kézjével ellátott papírszelet, amelyre két nappal korábban (június 25.) jegyezte fel valaki: „Busanoff Alexander hadifogoly XVI. helyőrségi kórház”. Ezek szerint Busanoffról régebben tudott SZABÓ Ervin és kerestette őt a beadvány megírása előtt.

Az orosz hadifoglyok könyvtári munkájáról egyébként az intézmény nyomtatott Értesítője is hírt adott. Az *Értesítő* 1917-es évfolyamának 118. oldalán olvashatjuk: „Orosz tanfolyam a könyvtár hivatalnokai részére. December eleje óta könyvtárunk keleti gyűjteményében a cirill betűs könyvanyag rendezésével elfoglalt dr. Grigorij Löwenthal nevű orosz hadifogoly, dr. Alexander Chariton nevű fogolytársával együtt orosz tanfolyamot tart. A tanfolyamon két csoportban a könyvtár 18 hivatalnok a vesz részt. Ez év [1918] elején, dr. Chariton más elfoglaltsága miatt, a másik csoport —, számban kissé lepadva — beolvadt az első csoportba”. (Az 1918-as *Értesítő* 6. oldalán ugyancsak találunk kétsoros utalást a hadifogoly önkéntesek által tartott orosz nyelvtanfolyamra).

Ha nem ismernénk SZABÓ Ervin pályafutását, munkásmozgalmi törekvéseit és tevékenységét a könyvtáron kívül és annak falai között, úgy alaptalan lenne bármiféle politikai vonatkozást keresni a fenti adatok mögött. De tudjuk, hogy SZABÓ Ervin már pályafutása kezdetén, bécsi egyetemista éveit alatt, szoros kapcsolatba került emigráns orosz forradalmárokkal. A KÖHALMI Béla által a Párttörténeti Intézetnek ajándékozott SZABÓ Ervin levelezés számos darabjából, amint ezt a levelek egy részét közlő LITVÁN György (a *Történelmi Szemle* 1964-es évfolyamában) kommentárja is megállapította, azt is tudjuk, hogy SZABÓ Ervin legalább az 1900-as évek közepéig fenntartotta kapcsolatait orosz elvtársaival, folyamatosan elősegítette illegális orosz nyomtatványok továbbítását a cári birodalomba. Az is kétségtelen, hogy SZABÓ Ervinre nagy hatással voltak ezek a kapcsolatok, erről JÁSZI Oszkár szólt első ízben, aki 1918. október 1-i cikkében (a *Világ* című lapban) jellemezve SZABÓ Ervint, a lehangsúlyosabban ezt emelte ki: „Volt benne egy caractère caillant, mely talán az összes többenél szembeszökőbb volt, s mely mint központi eszme kisugárzott gazdag egyénisége minden megnyilvánulására: ez az ő oroszos forradalmisága volt . . . abban a magasabb tendenciájában, hogy a kompromisszumok, a machinációk, a vak hatalommal szemben hitt az eszme erejében . . . Ő jól tudta, hogy mit jelent Oroszországban a nyomtatott betű. S jól tudta, hogy mit jelent Magyarországon a céltudatos és becsületes népszerűsítő irodalom hiánya. Talán ez a hite még tudásszomjánál is nagyobb erővel vitte életpályáját a könyvek kultúrához”.

Az iménti összefüggéseket figyelembe véve és a kivonatolnival ismertetett iratok adatai alapján nem látszik merésznék az a feltevés, hogy a felsorolt hadifoglyok, esetleg közülük egyik, vagy másik, politikai szerepet is játszottak. Nincs kizárva, hogy SZABÓ Ervin korábbi orosz kapcsolatai révén kereste, és találta meg velük az összeköttetést, vagy éppen ismerte a szereplők valamelyikét.

Tény az, hogy tudomásunk szerint egyetlen más magyar, vagy külföldi könyvtár sem járt el hasonló módon. Szokatlan eljárásnak tartjuk azt is, hogy SZABÓ Ervin akkor

már megroppant egészségi állapota ellenére önként vállalkozott rá, hogy leutazik a vidéki fogolytáborba. Az akció körüli élénkséget egyébként is nehezen teszi érthetővé egymagában az a körülmény, hogy a legfeljebb egy-két ezernyi kötetes cirill anyagot akarták volna sürgősen feldolgoztatni. A politikai vonatkozásokat valószínűsíti, hogy arról már tudunk: más magyarországi orosz emigránsnak és hadifogolynak volt szerepe a SZABÓ Ervin által irányított forradalmi csoportban (l. erről V. URASZOV cikkét, *Az orosz forradalmárok segítenek*, címen az 1958-as kiadású *Nagy idők tanúi emlékeznek* című kötetben, DUCZYNSKA Ilona emlékezését a *Történelmi Szemle* 1958-as évfolyamában).

A volt orosz hadifoglyok tömeges részvétele az 1918-as őszirózsás forradalom és a Magyar Tanácsköztársaság küzdelmeiben már történeti tényként ismeretes.

REMETE LÁSZLÓ

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára orosz és szovjet cserekapcsolatainak vázlatos története. A Magyar Tudós Társaság 1833. november 11-én tartott nagygyűlésén határozta el, hogy *Évkönyvének* akkor megjelent első kötetét megküldi a más országokban működő tudományos társaságoknak, akadémiáknak. A sokszor idézett körlevél így fogalmazta meg e gesztus célját: „Az 1825/7 beli országgyűlésen kezdett 's azóta folyt hazafiúi önkéntes ajánlásokra épülése után, munkálódásaihoz 1831-ben fogott Magyar Tudós Társaság, évkönyveinek I-ső kötetét Uraságtoknak azon érzéssel küldi meg, melly az egész emberiséget, tudományok 's művészségek' szeretete által köz lelki atyafiságos nagy egyesületbe vonja. E' mellett ajánlja a Magyar Tudós Társaság a tudományos dolgokban kész segedelmét s kikéri Uraságtoknak is, iránta szíves hajlandóságát.” (*A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*, 2. köt. 44. p.) A levél szövegéből nyilvánvaló, hogy a Tudós Társaság elsősorban nem könyvbeszerzési szándékkal indítványozta a cserét. Sokkal lényegesebbnek tartotta ennél a tudományos kapcsolatok lehetőségét, hogy eljuttatjuk a világba tudományunk eredményeit, hogy híreket kapjunk a külföldi tudományos élet eseményeiről, baráti kapcsolatot létesítsünk idegen országok tudósaival és intézményeivel.

Ezt a levelet és az *Évkönyv* egy példányát a bécsi orosz cári követség is megkapta, azzal a kéréssel, hogy továbbítsa a szentpétervári Tudományos Akadémiának. Így vette kezdetét a magyar—orosz tudományos kapcsolatoknak egy kevésbé ismert, de szép és fontos fejezete.

A pétervári Tudományos Akadémia elsősorban saját periodikus kiadványainak megküldésével viszonzta a Magyar Tudós Társaság küldeményét. Így kerültek az Akadémiai Könyvtárba például a szentpétervári Akadémia *Bulletin*-jének, *Memoires*-jének, *Szbornik*-jének* évfolyamai. Az orosz tudományos élet eseményeiről az érdeklődők a különböző díjak odaítéléséről szóló jelentésekből, az ünnepi ülések beszámolóiból, az éves jelentésekből tájékozódhattak. A tudományos kapcsolatot jellemzi az a támogatás, amelyet az 1830—40-es években Észak-Oroszországban és az Uralban utazó REGÜLY Antal a pétervári Akadémián és annak könyvtárában élvezett.

Az orosz tudományos intézményekkel való cserekapcsolatok szinte ugrásszerű bővülése a Bach-korszak utáni években kezdődött. Az első jelentkező a pétervári Société Impériale Russe de Géographie volt, amely 1857-ben öt munkájának egyidejű megküldé-

* Az orosz intézmények neveinek, a folyóirat- és könyvcímeknek átírásánál a mai orosz helyesírást és az érvényben lévő könyvtári átírási szabványt vettük figyelembe. Azoknál az intézményeknél, melyek az MTA-val folytatott levelezésükben hivatalos francia vagy német nevet használtak, mi is ezt vettük át.

sével kérte a magyar Akadémiát, hogy vele csereviszonyba lépjen. Az Akadémia közgyűlése „e nevezetes társaság ajánlkozását szívesen vevén, azt az Évkönyvek, Értesítő, történeti és földirati kiadványai rendes megüldésével határozta viszonztatni”. (*Magyar Akadémiai Értesítő*, 1857. 608. p.) A Társaság által rendszeresen megküldött kiadványok közül az *Izvesztija* és a *Trudü* kötetei mellett nyilvánvalóan a *Geograficeszko-Sztatiszticeszkij Szlovar'* (Földrajzi-Statistikai Szótár) és az északi expedíciókról beszámoló jelentések voltak a legértékesebbek.

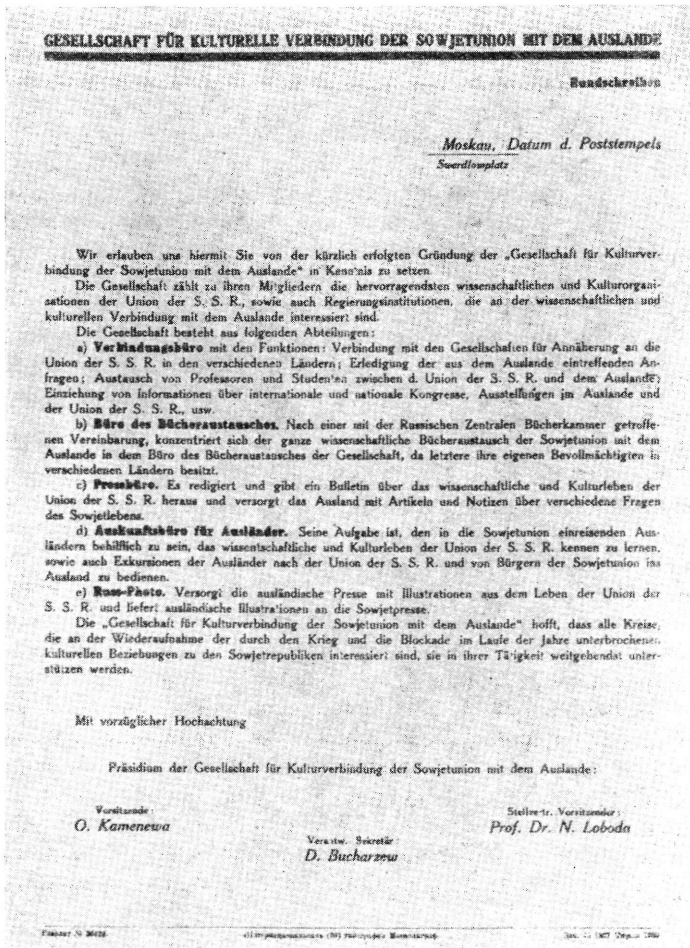
1868-ban a pétervári Commission Impériale Archéologique küldte meg az 1865- és 1866. évi *Compte rendu*-je egy-egy példányát a rendszeres csere kérésével. Viszonzásul a magyar Akadémia archeológiai kiadványait kapta meg. Az 1870-től jelentkező Physikaliches Central Observatorium évkönyveit és *Repertorium für Meteorologie* című időszaki munkájának kötetait küldte meg.

A moszkvai tudományos intézmények közül először az Imperatorszkoe Archeologiceszko Obscsesztvo vette fel a rendszeres cserét a *Drevnosztü* című tanulmánykötetei elküldésével, 1871-ben. Két évvel később a Société Impériale des Naturalistes is jelentkezett, *Bulletin*-jeit, valamint a *Meteorologische Beobachtungen* című kiadványát küldte.

Az észtt nép irántunk érzett meleg baráti-rokoni szeretetének tulajdonítható, hogy a dorpati (Tartu) Tudós Társaság is az elsőkk közé tartozott Oroszországban, akik a magyar Akadémiával a cserekapcsolatot fölvtették. 1871-ben küldte meg az *Esthnische Gelehrte Gesellschaft Verhandlungen* c. kiadványa VI. kötetét, ezt a továbbiakban a *Sitzungsberichte* köteteivel és más megjelenő kiadványaival együtt rendszeresen küldte. Az 1870-es és 1880-as években gyors egymásutánban kérték a cserekapcsolatok felvételét a rigai Gesellschaft für Geschichte und Alterthümer der Ostsee-Provinzen, a moszkvai és a kazáni egyetem, a tifliszi Fiziceszskaja Obszervatorija, a tartui egyetem az odesszai Szociété des Naturalistes de la Nouvelle Russie, a kievi természetudományi társulat. A századfordulón olyan intézményekkel létesültek még rendszeres cserekapcsolatok, mint a moszkvai egyetemi Observatoire Magnétique et Météorologique, a kazáni Sociéte d'Archéologie d'Histoire et d'Ethnographie, a pétervári Egyetemi Könyvtár, a moszkvai Lazarevskij Insztitut, később az irkutszki Observatoire Magnétique et Météorologique és a harkovi Sociéte Mathématique.

Az Akadémiai Könyvtár kiterjedt csereshálózatában tehát igen számottevőek voltak az orosz tudományos intézményekkel folytatott kapcsolatok. Az 1890-ben jelentett 166 cseretárs közül 16, 1910-ben 248-ból 24, tehát csaknem 10% volt orosz. (Összehasonlítással: jelenleg 62 szovjet város 152 tudományos intézményével folytatunk cserét, de ez a szám szinte napról-napra nő.) Ha figyelembe vesszük a küldeményekről szóló néhány rendelkezésünkre álló felsorolást is (például az *Akadémiai Értesítő* egyes évfolyamaiban), bizonyosak lehetünk abban, hogy a csere útján kapott könyv- és főleg periodika anyag — bár mennyiségét tekintve az adományok és a kötelezpéldányok századvegi tömegében elenyésző lehetett, — tudományos és tudománytörténeti szempontból igen nagy értéket képviselt. Sajnos a könyvtárban a feldolgozó munka megfelelő munkaerő hiányában mindig háttérbe szorult; mennyiségében nem tudott lépést tartani az állomány növekedésével, színvonalában pedig nem érte el a kor követelményeit. Így történhetett meg, hogy ennek az anyagnak egy része ismeretlen maradt az olvasók számára. Az 1906. évi nyomtatott periodika katalógus (*Folyóiratok és időszakos kiadványok a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*, Budapest, 1906.) mindössze tíz címet jelöl meg az Oroszországból származó folyóiratok jegyzékében, köztük a pétervári Akadémia *Zapiski, Bulletin*, XVIII. századi *Acta* és *Commentarii* című kiadványait, nyelv- és irodalomtudományi osztálya *Izvesztija*-it és *Szbornik*-jait, a moszkvai Archeologiceszko Obscsesztvo *Drevnosztü* című gyűjteményeit, valamint a *Vesztnik Evropü* évfolyamait. Valamivel gazdagabb a HELLEBRANT Árpád által összeállított *Diplomatariumok és Monumenták*

a M. Tudományos Akadémia Könyvtárában (Budapest, 1909, MTA). Ez 22 meglévő orosz forráskiadványról számol be, többek között említi a pétervári Commission Impériale Archéologique krónika kiadásait (*Letopisz po Ipatzskomu Szpiszku*, 1871; *Letopisz po*

1. A VOKSz körlevele 1925-ből.

Lawrentiewszkomu Szpiszku, 1872, *Polnoe szobranie Ruszszkih letopiszzej*, 1851–1904) és Actáit.

Az Akadémia mégis bizonyosságát adta, hogy nagyra értékeli ezeket a kapcsolatokat. Az első világháború ugyanis megszakított minden érintkezést a hadiállapotba került országok tudományos intézményei között. 1915-ben az Akadémiai Könyvtárnak 157, 1918-ban már csak 87, főleg német és osztrák cserepartnerere maradt. Csökkent ezzel együtt a beérkező művek száma is. Hogy azonban a háború miatt megszakadt kapcsolatokat a békekötés után minél gyorsabban és teljesebben fel lehessen újíteni, az Akadémia közgyűlése úgy határozott, hogy kiadványait a megfelelő példányszámban félreteszi erre a célra. A felsorolt intézmények között az oroszországiakat is megtaláljuk.

A háború kimenetele azonban megakadályozta ennek a kicsit naivan optimista számításnak beigazolódását. A háború utolsó éveiben az Akadémiai Könyvtár súlyos válságba került. A csere elakadt, megszakadtak a külföldi vásárlási és előfizetési kapcsolatok. Csökkent a kötelezpéldányok beérkezése is. Bár ezek szerint az állomány gyarapodása csaknem megállt, ez mégsem enyhített a már a háború előtt nyomasztó raktári helyhiányon. Megszűnt a lehetősége annak is, hogy az előző években összegyűlt anyag feldolgozását befejezhessék, sőt még nőtt a feldolgozatlan könyvek száma. A Tanácsköztársaság leverése után a válság tovább súlyosbodott. 1920-ban már csak 74 csere-társ jelentkezett, összesen 144 művel. A kötelezpéldányok száma a háború előttinek egynegyedére apadt. A pénz vásárlóerejének csökkenése miatt nem lehetett megindítani a külföldi vásárlásokat, újra előfizetni a háború miatt elmaradt folyóiratokra. Ebben az évben az Akadémiának mindössze 8 kiadványa jelent meg, nem volt tehát új anyag a csere megindítására. A katalogizálás csak a csökkentett háborús szinten folyt továbbra is, ezért egyre nőtt a felhalmozódó ömlesztett anyag.

Csak 1925-ben, FERENCZI Zoltán főkönyvtárnoki kinevezése után kezdett kikerülni végre a könyvtár a válságból; ekkor sikerült ismét biztosítani a külföldi vásárlásokra és a folyóirat előfizetésekre szükséges összeget. Az Akadémia is újra megkezdte kiadói tevékenységét és az új kiadványokkal fel lehetett éleszteni a cserekapcsolatokat. 1925—38 között 450 intézettel újult fel vagy létesült csereviszony.

1925. áprilisában alakult meg Moszkvában a Szovjet-Külföldi Kulturális Kapcsolatok Társasága (Vszeszozuznoe Obszesesztvo Kul'turnüh Szvjazej — röviden VOKSz). A Magyar Tudományos Akadémia az alakulásról szóló körlevelet hamarosan megkapta. Ez a körlevél többek között arról is tájékoztatott, hogy megkezdte működését a VOKSz könyvcseréi irodája, amely valamennyi szovjet tudományos intézménynek a külfölddel való könyv- és folyóirat cseréjét intézi. Záradékaiban a körlevél hangsúlyozta: „A Társaság reméli, hogy mindazok, akik érdekeltek a háború és a blokád által az évek folyamán megszakadt kulturális kapcsolatok újrafelvételében, a Társaság tevékenységét messzeemenően támogatni fogják.” (MTA Könyvtára, Kézirattár, könyvtári levelezés 132/1925.)

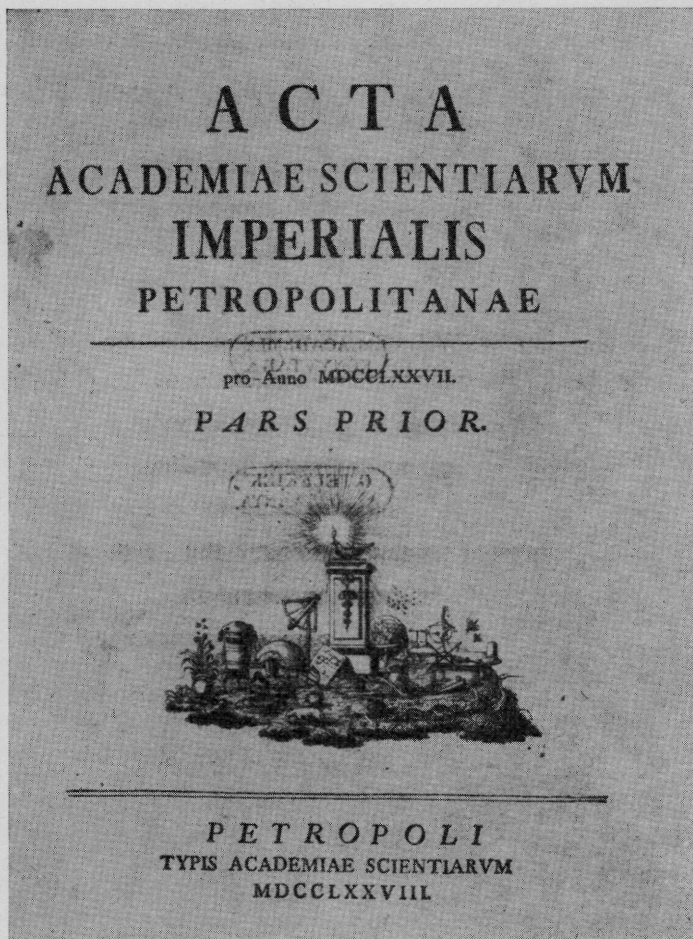
1925. május 25-i keltezéssel már meg is érkezett a VOKSz könyvcseréi irodája közvetítésével Leningrádból az Orosz Tudományos Akadémia első küldeménye, 165 tételes jegyzék kíséretében. Megkaptuk többek között az *Izvesztija RAN* háború alatt megjelent évfolyamait, az orosz nyelv szótárának 21 füzetét, az *Aziatszkij Szbornik* 1918—19-es évfolyamát, az ósláv nyelvemlékek öt kötetét, NAGY PÉTER iratainak (*Pisz'ma i bumagi Petra Velikogo*) 7 kötetét és még számos értékes kiadványt. Az MTA gyorsan válaszolt a kezdeményezésre: június 24-én küldött el 9 csomag könyvet az Orosz Tudományos Akadémia számára a VOKSz címére. Ezzel felújult a tudományos könyvek és folyóiratok cseréje a két Akadémia között.

Még ugyanebben az évben megküldte kiadványait a VOKSz útján a permi egyetem és Bulletin-jeit a taskenti Université de l'Asie Centrale.

Nemsokára azonban meg nem értésbe, politikai elfogultságba ütközött ez a szépen induló törekvés. 1926 elején BALOGH Jenő főtitkár a jekaterinburgi geofizikai obszervatórium cserekerésével kapcsolatban a következőket jelentette:

„Eltelkintve attól, hogy Akadémiánknak geofizikai kiadványai újabban nincsenek, ezt a könyveserét azért sem áll módunkban elfogadni, mert az orosz viszonyok felől tájékozott egyik tisztelt társunk közlése szerint az a Swerdlhoff, akitől ez az intézet nevét vette, az a kommunista agitátor volt, aki annak idején parancsot adott a szerencsétlen cári család meggyilkolására és az összes ülés nem volt hajlandó ezzel a kommunista intézettel a csereviszonyt elfogadni.” (MTA Könyvtár Kézirattára, könyvtári levelezés, 89/1926.)

Az „orosz viszonyok felől tájékoztatott tisztelt társ” figyelmét szerencsésen elkerülte, hogy a VOKSz épülete Moszkvában a Szverdlov téren állt, az Orosz Tudományos Akadémia pedig a Leninről elnevezett városban működött.

2. Az Akadémiai Könyvtár egyik legrégebb oroszországi kiadványa, a pétervári Akadémia 1778. évi Actá-ja.

Az ellenséges elfogultság szülte nyilvánvalóan a főtítkárra azon, 1927. április 8-án kelt levelét is, mely kérte a főkönyvtárnoktól az egyes szovjet intézményektől kapott művek értékének megállapítását, mivel írta „attól tartok, hogy a mi kiadványaink magasan felülmúlják értékben az ő kiadványaikat, amelyeknek nyelvi nehézség folytán sem tudjuk hasznát venni”. (MTA Könyvtára Kézirattára, könyvtári levelezés 117/1927.)

Szerencsére ez a politikai szűklátókörűség még a Horthy-korszakban sem tudta meggátolni az Akadémiai Könyvtár szovjet cserekapcsolatainak széleskörű kibontakozását. Már 1928-ban 23, 1938-ig 50 szovjet tudományos intézménnyel folytatott a könyvtár

többé-kevésbé rendszeres kiadványeserét. Az eddig említettekén kívül olyan nagy múltú és jóhírű intézmények szerepeltek a listán, mint a moszkvai egyetem, a moszkvai Akadémiai Könyvtár, Állami Múzeum, az Ukrán Tudományos Akadémia, a tartui, permi, minszki, rigai, vilnai, kazáni, leningrádi, odesszai egyetemek, az Észti Tudományos Akadémia, a leningrádi Ruszszkoe Geograficeszkoe Obszesztvo, az Insztitut Jazúka i Isztorii Literaturü, az Insztitut Vosztokovedenija és még sok más.

Méltán tekinthetjük egyedülállónak ezt a kiterjedt csereviszonyt az ellenforradalom 25 évében, amikor Magyarország még diplomáciai kapcsolatban sem volt a Szovjetunióval, a politikai és társadalmi életben a leglésebb diszkrimináció hangját üttették meg. A Magyar Tudományos Akadémia sajátos helyzetéből következett, hogy cserekapcsolatát a politikai szempontok ellenére fenn tudta tartani. Ezt a különleges helyzetet igazolják az 1935-ben kiadott folyóirat-lelőhelyjegyzék adatai. (*A budapesti könyvtárakba 1935. évben járó folyóiratok címjegyzéke*, — kiadta az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ, Budapest, 1935.) A néhány budapesti könyvtár közül, amelyek egyes szovjet folyóiratokkal és időszakos kiadványokkal rendelkeztek (például Statisztikai Hivatal Könyvtára, a Földtani Intézet Könyvtára) messze kiugrik az Akadémiai Könyvtár 25 olyan címmel, amely csak nála volt megtalálható. Természetesen megkapta továbbra is a Szovjetunió Tudományos Akadémiájától a *Dokladü és az Izvesztija* köteteit — ezek azonban más könyvtárakban is megtalálhatók voltak. Viszont csak itt voltak hozzáférhetőek például a *Jazük i Müslenie*, a *Zapiszki Insztituta Vosztokovedenija*, a *Trudü Insztituta Szlavjano-vedenija*, a *Bulletin de la Commission pour les Recherches du Soleil* c. leningrádi, a *Movoznavsztvo* c. kievi, a *Jahresbericht der Estnischen Philologie und Geschichte* c. tartui és még sok más folyóirat, köztük néhány természettudományi is.

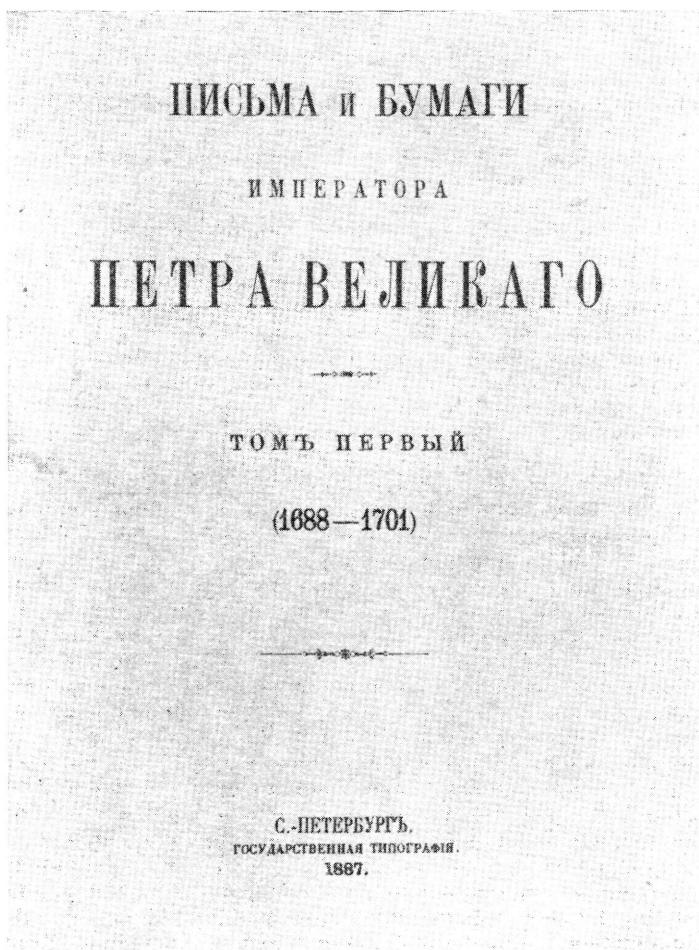
Nyilvánvalóan azonban ez a felsorolás sem lehetett teljes. Ennek legfőbb oka, hogy a feldolgozás ebben az időszakban szinte semmivel sem állt jobban, mint ötven évvel korábban. Számottevő volt a feldolgozatlan anyag mennyisége is, de még ennél is súlyosabbá tette a helyzetet, hogy maga az állomány katalogizálása a még HUNFALVIÉK által az 1860-as években megállapított, már a századforduló követelményeit sem kielégítő rendben történt. A szakok körülhatárolásának pontatlansága, az inventáriumok áttekinthetlensége, a sok hiányzó adat a lapokból álló katalógusban és más hibák miatt a könyvtár állományának nagy része teljesen feltáratlan és hozzáférhetetlen volt, bár SZINNYEI József főkönyvtárnok nagy erőfeszítéseket tett az áldatlan állapot megszüntetésére, a feldolgozatlan anyag felállítására és katalogizálására.

A Szovjetunióval kialakult kapcsolatnak a II. világháború és Magyarország hadbalépése vetett véget. Az utolsó könyvküldemény a Szovjetunióból 1941-ben érkezett a Könyvtárnak.

Budapest ostroma alatt az Akadémia igen veszélyes helyen álló épületét komoly károk érték. Különösen súlyosak voltak a sérülések a könyvtárnak a Dunára néző helyiségeiben. Ezt a részt ugyan szerencsére tűz nem érte (a fölötte levő termék kiégtek), de a könyvállványok összedőltek, a könyvek leborultak, kiszóródtak és a romok közé keveredtek a dobozokban őrzött katalóguslapok. Mindent törmelék és por borított. MELICH János főkönyvtárnok szerint például a Szláv Irodalom szakból minden ötödik könyv hiányzott. Magának a Könyvtárnak a helyreállításához is évek kellettek; az anyag újrendezését, az újjáépítést nagyon megnehezítette az Akadémia gazdasági alapjainak megrendülése, az infláció, a munakerőhiány. Súlyos terhet jelentett 1945–46-ban sokszor még a kötelezpéldányok portóköltségének fedezése is.

Ebben a könyvtárat csaknem szétzülléssel fenyegető helyzetben az újjáéledés reményének legfőbb támaszai között kell nyilvántartanunk azt a 65, különböző országbeli tudományos intézményt, amely 1946-ban csaknem teljesen viszonzatlanul is elküldte kiadványait könyvtárunknak. Ebben az évben és még a rákövetkezőkben is az Akadémiá-

nak csupán néhány Hungarica Actája, később ezenkívül egy-két egyéb kiadványa jelent meg. Az 1947. június 8-i közgyűlésen VOINOVICH Géza főtktár erről így számolt be: „Könyvtárunk elveszti korszerű színvonalát; újabb művekkel való kiegészítése elmarad.

3. Nagy Péter iratainak első kötete. Szentpétervár, 1887.

Ötszáznál több külföldi tudományos intézettel álltunk kapcsolatban; a kapcsolat a leg-
többel felújult, számos intézmény rendszeresen küldi kiadványait, de mi nem tudjuk
viszonozni, így féltő, hogy a csere lassan abbamarad.” (*Akad. Ért.* 1947. LV. köt. 479.
füz. 15. p.) Bár az adatok pontatlanok, s a félelem sem teljesen indokolt, ez a beszámoló
az akkori súlyos problémákat mégis igen jól szemlélteti.

Az elsőként helyreállt cserekapcsolatok között ismét ott találjuk a szovjet tuda-
ományos intézményeket: a Szovjetunió Tudományos Akadémiáját, a jereváni Akadémija
Nauk Armjanszkoij SzSzR-t, a taskenti Középázsiai Egyetemet, a permi Biológiai
Intsitut-ot.

Ezekben az években egyre gyakrabban merült fel a Magyar Tudományos Akadémián belül is az igény a Szovjetunióval való tudományos kapcsolatok bővítésére. Elsőnek 1947-ben GREGOV történész-professzor akadémikust hívta meg előadás megtartására a magyar Akadémia, a későbbiekben az ilyen kezdeményezések száma fokozatosan nőtt.

A könyvtárban is hasonló törekvéseket tapasztalhattunk. Bár az állomány orosz és szovjet anyagának teljes felmérése még nem történhetett meg, máris megpróbálták pótolni egyes hiányokat: 1946-ban a Szovjet Tudományos Akadémiától a Szovjet Enciklopédia hiányzó köteteit kérték a meglévő 41 kötet kiegészítésére, majd 1947-ben az akkori moszkvai nagykövet közvetítésével kérték még ezen kívül az orosz klasszikusok (PUSKIN és GORKIJ) kiadásait, LENIN műveinek 40 kötetes kiadását, szótárakat, különösen USAKOV négykötetes szótárát.

1949-ben a Szovjet Műveltség Hónapja alkalmából az Akadémiai Könyvtár kiállítást rendezett az MTA orosz és szovjet tudományos kapcsolatainak történetéből. A kiállítást ismertető nyomtatott tájékoztató többek között közli, hogy a könyvtár 15 szovjet város 25 intézményével folytat csereviszonyt, s ezektől 92-féle időszaki kiadványt kap meg rendszeresen. Meg kell jegyezni, hogy ebben a számban már együtt szerepelnek a leningrádi akadémiai, egyetemi és a kievi egyetemi intézmények. (*Szovetszko-venegerszkaja vüsztauka v Biblioteke VAN—Szovjet-magyar kiállítás az MTA Könyvtárában, Budapest, 1949.*)

Az ilyen időközönként jelentkező, elszigetelt törekvéseknek az Akadémiát újjászervező XXVII/1949. t. c. vetett véget, amely az Akadémiát most már valóban a népi demokratikus Magyarország tudományos életének, az országban folyó tudományos kutató munkának irányítójává tette.

A Magyar Tudományos Akadémia átszervezése gyökeres változást hozott a könyvtár munkájában is. Az eredményekért azonban még harcolni kellett. 1952. május 17-én kelt jelentésében SCHER Tibor, a könyvtár igazgatója így számol be az 1951. évi cserekapcsolatokról:

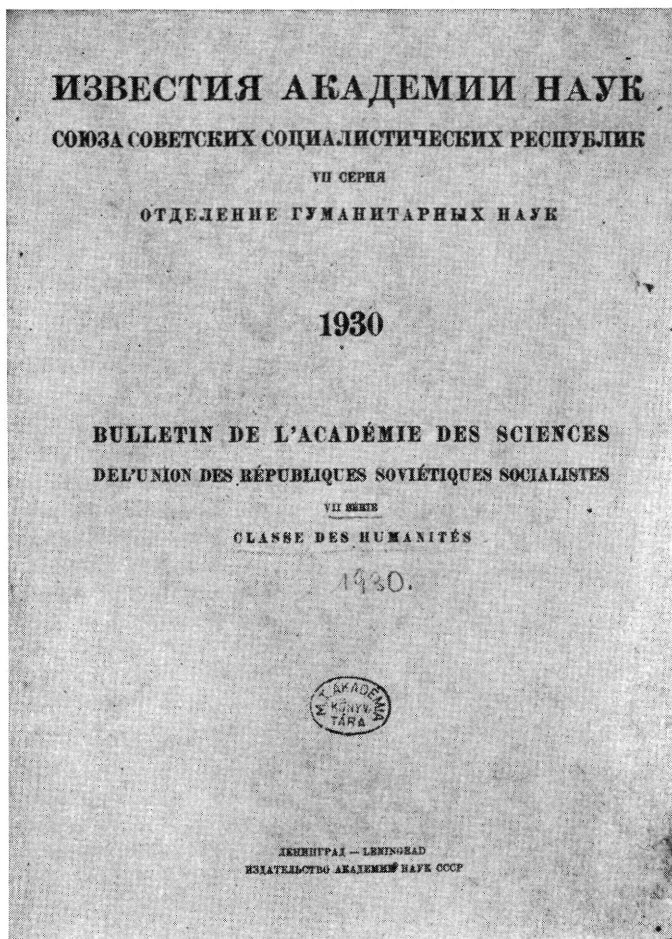
„Új munkamenetet és új munkamódszereket alkalmaztunk a külföld tudományos akadémiaival, illetve társulataival folytatott csere kiépítésében is. Aktív levelező tevékenységünk, az Acták hiányában cserébe kért más magyarországi anyag gyors beszerzése és továbbítása — általában a régi Akadémia ötletszerű, passzív cseretevékenységével szemben — a régi és új kapcsolatok céltudatos kiépítése jelentős eredményeket hozott: 1950-ben 480 külföldi tudományos intézettől 943 periodika érkezett be rendszeresen. 1951-ben 1022 intézettől 1559. (Ezen felül még 1208 önálló mű is befutott.) Az egész anyag értéke már eddig megközelíti a 12 000 dollárt, bár mintegy 450-féle, az 1951 csere anyagához tartozó kiadvány érkezése még csak ezután várható. — Cserekapcsolataink még eredményesebben alakulhattak volna, ha a részünkről küldött Acták rendszertelen és késedelmes megjelenése nem hátráltatta volna munkánkat.” (Akadémiai Levéltár 585/1952.)

Az ebben az évben beérkezett 1562 folyóirat között 211 volt szovjet. Rendszeres vásárlások útján is igyekezett kiegészíteni a könyvtár orosz és szovjet könyvanyagát: 1950—51-ben külön kollektora kutatta ebből a célból a moszkvai könyvkereskedéseket és antikváriumokat — sajnos nem sok eredménnyel, mivel a hiányzó könyvek már ott is elfogytak. Sok könyvet vásároltak a Horizont könyvesboltban is; néhány évig szovjet anyaga nagyobb részéhez vásárlással jutott a könyvtár.

Az Akadémia Elnöksége 1953-ban az addigi tapasztalatokat felmérve, a 715. B/1953. sz. határozatban fektette le a könyvtár további munkájának irányelveit. A gyűjtőkörre vonatkozó II. rész 3. pontja így szól: „Gyűjti a szovjet tudomány minden területén megjelenő újdonságokat és régebbi műveket; e téren a teljességről csak kivételesen és akkor is csak valamely akadémiai intézet javára mond le.” E határozat eredmé-

nyeként tehát végső soron az Akadémiai Könyvtárban és hálózatában minden tudományos értékű szovjet mű megtalálható lesz.

Egyre nagyobb jelentőségre tett szert az évek során ezért a csere, mint a szovjes könyvek és folyóiratok beszerzésének forrása. 1955-ben a Szovjetunió 69 tudományot

4. Izvesztija AN SzSzsZR. 1930.

intézményével folytattunk cserét, s a küldött 568 sorozat Actáért 422-féle folyóiratot és 1742 kötet könyvet kaptunk. A könyvtár igazgatósága örömmel jelentette, hogy a csere által „... olyan kiadványokhoz, amelyek könyvtári forgalomba nem kerülnek, vagy ott már hozzáférhetetlenek, mint például az Örmény Akadémia által küldött, . . . XVIII. századi és XIX. század eleji petrográdi kiadványokhoz” — jutott a könyvtár. (1955. évi beszámoló jelentés, az MTA Könyvtár igazgatóságán.)

A Szovjet és a Magyar Tudományos Akadémia 1957. április 20-án kelt egyezménye a két akadémia közötti tudományos együttműködésről (az első, azóta évről-

évre megújított egyezmény) nem is tartotta szükségesnek, hogy változtasson a helyzeten. A II./8 pont kimondja: „A könyv- és folyóirat cserét, valamint a nemzetközi könyvköleszítés alapján történő könyvküldést egyfelől a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, másfelől a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Társadalomtudományi Alapkönyvtára valósítja meg közvetlen megállapodás alapján.” Ennek a már érvényben levő megállapodásnak alapján az Akadémiai Könyvtár a szovjet akadémiai kiadványokból két-két példányt kap saját és hálózata számára.

Az MTA Elnöksége időről időre megvizsgálja a Könyvtár cserekapcsolatainak alakulását. Legutóbb 1961-ben kért a Könyvtártól ezzel kapcsolatban nagyobb felmérést. A május 25.-i ülésen elfogadott elemzés a csere alapelveiként leszögezi, (csak az idevonatkozó pontokat idézzük): „1. Az akadémiaiakkal, nagy tudományos társulatokkal és azokkal a tudományos központokkal, amelyek különös érdeklődést mutatnak a magyar tudomány és kultúra iránt, a cserét elsősorban tudományos kapcsolatnak tekinti. A csere küldemények egyenértékét ezekben az esetekben az általános nemzetközi gyakorlatnak megfelelően kevésbé mérlegeli. 2. A szocialista államok közötti cserét kölcsönös segítés nyújtásnak tekinti. A csere egyenleg pozitív vagy negatív volta az egymást segítő államok kiadvány szintjének viszonyát jelzi csak... 5. Az állami kulturális egyezmények és a szocialista államok akadémiai tudományos együttműködési egyezményeinek keretében folytatott csere az állami, illetőleg az akadémiai egyezmények kiegészítő része.” (MTA Könyvtár ig. irattár 337/1962.) Külön foglalkozik az elemzés az akadémiai kutató intézetek cseretevékenységével, ahol a hangsúly a tudományos együttműködésre esik; ezt a cserét egyébként az MTA Elnökének 3/1960. MTA/A. K. 2. sz. utasítása szabályozza.

Nyugodtan állíthatjuk az eddigiek alapján, hogy az Akadémiai Könyvtárnak Magyarországon egyedül álló orosz és szovjet tudományos könyvgyűjteménye van. Ezt igazolja az 1964. évi folyóirat lelőhely jegyzék is. (*Kurrens külföldi jolyóiratok a magyar könyvtárakban*, 1964. — Budapest, 1964. OSZK): több mint 100 olyan periodikus kiadványt sorol fel, amely csak az MTA Könyvtárában található meg. Nyilvánvalóan a Könyvtár gyűjteményének és a cserében szerzett tapasztalatainak elismerését jelenti az Országos Széchényi Könyvtárnak és a Budapesti Egyetemi Könyvtárnak az MTA Könyvtárával 1964-ben, a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtári Főosztálya kezdeményezésére kötött megállapodása, amely az Akadémiai Könyvtárt az általános nyelvészet és irodalom, tehát többek között a szlavisztika alapkönyvtárává is nyilvánítja.

Ma már szinte napról-napra bővül az MTA Könyvtára szovjet cserepartnerneinek száma. Jelenleg 62 város 152 intézményével áll kapcsolatban. Nehéz lenne a Szovjetunió térképén olyan tájat találni, ahova a Könyvtár ne juttatná el az Akadémia kiadványait, hírt adva a magyar tudományról.

SZ. GARAI JUDIT—ÚJHELYI GABRIELLA

Magyar nyelvű könyvkiadványok a Szovjetunióban a két világháború között. Az Oroszországban megjelenő magyar nyelvű lapokat már részben feldolgozták (lásd TERBE Lajos tanulmányait az OSZK 1958., 1959. és 1963. évkönyveiben); az Oroszországban, illetve a Szovjetunióban megjelent magyar nyelvű könyveket viszont eddig senki sem dolgozta fel rendszeresen. Míg a magyar nyelvű lapkiadás első példánya még 1917 december végén jelent meg Leningrádban (*Nemzetközi Szocialista*), könyvszerű kiadványok csak közel egy év múlva láttak napvilágot. A Nagy Októberi Forradalom hatása nyomán jelent meg 1918-ban az első magyar nyelvű füzet, mert azelőtti, oroszországi, magyar nyelvű könyvkiadásról nem tudunk, és ilyenek nincsenek nyoma sem a moszkvai sem a leningrádi könyvtárakban.

A Forradalom első éveiben, 1918—1921 között összesen 65 ilyen könyvkiadásról tudunk, míg 1917 és 1921 október 8. között 44 magyar nyelvű időszaki sajtótermék jelent meg. Ezeknek legnagyobb része 1917—1918-ban az Urálon-túli fogolytáborokban látott napvilágot. A fogolytábori lapokat — legtöbbször sokszorosított formában — néhány száz példányban készítették, ugyanakkor például a penzai *Világszabadság* 1920. júliusi száma húszezer példányban jelent meg, a moszkvai *Vörös Újság* példányszáma pedig átlag tizenkettőezer volt. A könyvkiadványoké ellenben kiadásenként átlag ezer, kétezer példány volt. 1940-ig összesen 143 kötetet adtak ki.

Az Oroszországban, illetve a Szovjetunióban megjelent magyar nyelvű könyvkiadásokat három csoportra oszthatjuk:

1. az 1918—1921. közötti kiadványokra;
2. a *Sarló és Kalapács* kiadványaira (1930—1934);
3. és a Nagy Honvédő Háború alatt megjelent kiadványokra (1941—1944).

A Sarló és Kalapács kiadványairól már több helyen írtak.¹ Ugyanúgy a második világháború idején megjelent kiadványokról is, amelyeket a Szovjetunióban Élő Külföldi Munkások kiadvállalata illetve az Idegennyelvű Irodalmi Kiadó adott ki. Jelen áttekintésünkben elsősorban a húszas években, a forradalom elindulásakor megjelent kiadványokkal foglalkozunk, majd a szocialista építés öt éves tervei alatti kiadásokkal, mert összefoglalásunknak elsősorban ez a célja.

A húszas évek első magyar nyelvű kiadványait mind ez ideig érthetetlen módon elhanyagolták kutatóink. Ennek okát talán abban kereshetjük, hogy ezek a kiadványok alig kerültek el hozzánk magyar területre, és legtöbbször nem is található könyvgyűjteményeinkben. Összeállításuk is csak úgy volt lehetséges, hogy a borítólapon és a különböző újságokban hirdetett kiadványjegyzékeket és terveket vettük figyelembe, így felkutatásuk elég körülményes volt. De éppen ez az izgalmas kutatási munka ösztönzött arra, hogy feltárjuk lehetőleg teljes egészében ezt a területet. Meg az, hogy az eddigi feltáró irodalomban kissé közönyösen vették ezeket a ma már mi tagadás, kissé elavult tartalmú sajtótermékeket, amelyeknek elsősorban csak könyvészeti érdekességük van. A jelenlegi műcsarnoki Szocialista könyv útja című kiállításon is összesen csak egy 1918-as ilyen moszkvai kiadás szerepel.

Ezért hisszük, hogy időszerű ennek a korszaknak is a pontos feltérképezése.

1918 tavaszán jelent meg Moszkvában a Kommunista Könyvtár, nyolcadrét nagyságban, füzetes sorozatban az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt magyar csoportja kiadásában, amelynek összesen hat száma látott napvilágot:

1. KUN Béla: *Mit akarnak a kommunisták?*
2. BUCCHARIN, Nikolaj: *Osztályharc és Forradalom Oroszországban.*
3. LENIN: *A harc útja.*
4. MARX Károly—ENGELS Frigyes: *Kommunista kiáltvány.* Ford. KUN Béla.
5. BUCCHARIN, N.: *A kommunisták (bolsevikiek) programja.*
6. *Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt programja.*

Ezeknek a kiadványoknak nagy részét a Tanácsköztársaság alatt Magyarországon újra kiadták, így tartalmi érdekességük alig van. A kiadványsorozatot KUN Béla szerkesztette.

1918 őszén indult Moszkvában ugyancsak KUN Béla kezdeményezésére a *Forradalmi Írások* sorozat, amelynek 17 számát, ugyancsak nyolcadrét nagyságban, szintén

¹ A Magyar Könyvszemle jelen számában BOTKA Ferenc ismerteti őket részletesen (Szerk.).

az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt magyar csoportja adta ki. Ebben a sorozatban is fűzött kiadványok jelentek meg, a 12. és 13. kiadvány számozás nélkül:

1. KUN Béla: *Kié a föld?*
2. SZAMUELY Tibor: *Milyen mély a papok zsebe?*
3. LIEBKNECHT Vilmos: *Pókok és legyek.* Ford. Nánássy György.
4. KUN Béla: *Ki fizet a háborúért?*
5. SZAMUELY Tibor: *Miért hullt le a cári korona?*
6. KUN Béla: *Mi a Tanácsköztársaság?*
7. KUN Béla: *Megszólal az akasztófaerdő.*
8. KUN Béla: *Kié a föld? 2. kiadás.*
9. *Kiáltvány Magyarország dolgozó népéhez.*
10. PANNOVA G. A.: *A zsákmány felosztása.* Ford. Rudnyánszky Endre.
11. SZAMUELY Tibor: *Mi történt Magyarországon?*
- [12] RUDNYÁNSZKY Endre: *Árulók tanácsai és munkástanácsok.*
- [13] RUDNYÁNSZKY Endre: *Politikai pártok Magyarországon.*
14. SZAMUELY Tibor: *Mi történt Magyarországon? 2. kiadás.*
15. KUN Béla: *Mi a Tanácsköztársaság? 2. kiadás.*
16. RUDNYÁNSZKY Endre: *Tanácsmagyarország gazdasági helyzete.*
17. RUDNYÁNSZKY Endre: *ugyanaz, bővített 2. kiadás.*

A tervezett 18. számot (KUN Béla: *A Tanácsköztársaság Magyarországon*) már nem adták ki, mert KUN Béla akkor már Magyarországra utazott.

A Tanácsköztársaság összeomlása után a magyar emigránsok már 1919 őszén megkezdtek kultúrmunkájukat Moszkvában, és újra megjelentették a Kommunista Könyvtárt, ezúttal számozatlan kiadásban. A kiadványokat felváltva hol Moszkvában hol Peterburgban (Leningrád), hol Jekaterinburgban nyomták 1919–1921 között, nyolcadrét nagyságban. Kiadója az Oroszországi Kommunista Párt Magyar Agitációs Osztályának Központi Irodája volt. A sorozatban a következő kiadványok jelentek meg, de hogy milyen sorrendben, az ma már meg nem állapítható:²

LENIN: *Megtartják-e a bolsevikok az államhatalmat?*

Az Oroszországi Tanácsköztársaság Alkotmánya.

Mit mond a III. Internacionálé a magyarországi proletárforradalomról? (ZINOVJEV és RADEK cikkei.)

A Kommunista Internacionálé vezérelvei és szervezeti szabályzata.

MARX Károly – ENGELS Frigyes: *Kommunista kiáltvány.* 2. kiadás.

BUCHARIN, Nikolaj: *Az átmeneti korszak gazdálkodása.* Első rész: *Az átalakulási folyamat általános elmélete.* (Moszkva 1921). A második rész nem jelent meg.

ZINOVJEV: *A kommunista párt szerepe a proletárforradalomban.* (A Kommunista Internacionálé II. világtalálkozóján tartott beszédéből.)

A kapitalista világ és a Kommunista Internacionálé. (1920.)

MILJUTIN, P. V.: *Szocializmus és mezőgazdaság.* (Jekaterinburg 1920.)

LENIN: *Állam és forradalom.* (Jekaterinburg, 1920. Granit kiadó.)

RUDNYÁNSZKY Endre: *A mi pártunk.* (Petrograd, 1920.)

BOGDANOV, A.: *Politikai gazdaságtan.* (Jekaterinburg, 1920. Granit) POGÁNY Antal ford.

Az Oroszországi Szocialista Szövetség Tanácsköztársaság alkotmánya. (1920)

A Kommunista Internacionálé kiáltványa.

SZÁNTÓ Béla: *Osztályharcok és proletárdiktatúra Magyarországon.* (Moszkva 1920)

KUN Béla: *Forradalomról-forradalomra.* (Moszkva 1920)

BUCHARIN, Nikolaj: *A cárizmus bukásától a burzsoázia bukásáig.* (Peterburg 1921)

BUCHARIN – PREOBRASZENSZKI: *A kommunizmus Abécéje.* (I. kiad. Moszkva, 1920, II. kiad. Jekaterinburg, 1921)

TROTZKI: *Terrorizmus és kommunizmus.* (Peterburg, 1921. Goszudarsztvennaja)

Összesen 19 kiadvány.

² A legtöbb kiadványon nem szerepel a fordító. A művek egy részét RUDNYÁNSZKY és a Lenin-intézet munkatársai fordították.

1920-ban, egyideig párhuzamos kiadásban jelent meg Moszkvában az egykori *Forradalmi Írások újabb sorozata*, amely 1922-ben szűnt meg. Ez számozatlan kiadásokban, nyolcadrét alakban jelent meg, fűzve, az Oroszországi Kommunista Párt magyar csoportjának gondozásában, a Tipográfia Internacional nyomásában, a következő sorrendben (csak néhány szám volt számozva):

1. BUCCHARIN Nikoláj: *Az orosz proletárdiktatúra és a világforradalom*. Moszkva 1920.
2. LENIN: *A világhelyzet és a Kommunista Internacionálé feladatai*. (Megnyitó beszéde a II. világtalálkozó petervári ülésén, 1920. júl. 19-én.)
3. POGÁNY József: „*Úsd a zsidót!*”
RUDNYÁNSZKY Endre: *Mit akarsz a lengyel fronton? Vörös üzenet a Horthy-katonáknak*.
VARGA Jenő: *A magyar Tanácsköztársaság gazdasági szervezete*.
VARGA Jenő: *Koldus világ*.
VARGA Jenő: *A földkérdés a magyar proletárforradalomban*. (Jekaterinburg)
31. RUDNYÁNSZKY Endre: *Képeskönyv Horthy-oroszról*.
KAMENEV L. — ZINOVJEV, G.: *Lenin*.
10. KUN Béla: *Ézsau lencséje*.
KUN Béla: *A magyarországi munkásság a fehér terror alatt*.
MÁRKUS Pál: *Fehér terror Magyarországon*.
13. BUCCHARIN, Nikoláj — RUDNYÁNSZKY Endre: *Hol az igazi szabadság?*
LENIN: *Gazdálkodás és politika a proletárdiktatúra idején*.
LUNACSARSZKI: *Marx Károly*.
RAAB Nándor: *Világínség*.
RUDNYÁNSZKY Endre: *Szamuely Tibor*.
18. RUDNYÁNSZKY Endre: *Vörös Magyarország*.
MÁRKUS Pál: *Szent István koronája*. (Novonikolajevszk)
ZINOVJEV, G.: *Az orosz forradalom és a nemzetközi proletárium*.
VARGA Jenő: *A proletárdiktatúra népgazdasági problémái. I. rész. A proletárállam földpolitikája*. (Omszk)

Összesen 21 kiadvány.

A Forradalmi Írások ezen kívül megjelent Peterburgban (Leningrádban) az Orosz Kommunista Párt magyar agitációs osztálya központi irodájának kiadásában is. 1921-ben, nyolcadrét alakban két újabb számmal, ezeket a Goszudarsztvennaja Tipografija nyomta:

KRITZMANN, L.: *A népgazdaság szervezete Tanácsoroszországban*. Ford. RUDNYÁNSZKY Endre.

VARGA Jenő: *A földkérdés a magyar proletárforradalomban*.

Ezzel be is fejeződött ez a korszak. A következő nyolc év múlva kezdődött, amikor a nyugati demokráciákból a Szovjetunióba kerültek az addig ott kallódó magyar emigránsok. Ennek a korszaknak egyik motorja HIDAS Antal volt.

Közben a Lenin-intézet közreműködésével elkezdtek LENIN válogatott munkáinak 12 kötetre tervezett magyar nyelvű kiadását, amelynek 1932–1939 között kellett volna megjelennie a Szovjetunióban élő külföldi munkások kiadóhivatalának gondozásában, nyolcadrét alakban. A sorozatból azonban csak a 3–4., 5., 7. és 10. kötet jelent meg, mert a lelkiismeretesen és minden korrekció nélkül sajtó alá rendező CzÓBEL Ernő olyan dokumentumokat is feltárt, amelyek hátrányosan mutatták be SZTÁLIN személyét. (Nem jelent meg az 1947-ben kiadott *A polgárháború évei a Szovjetunióban* c. sorozat első kötete sem. Ebben az időben, a harmincas évek elején kezdődött a személyi kultusz káros buriánzása.)

3. kötet: *Az 1905–1907-es forradalom*. Moszkva, 1933.
4. kötet: (ugyanaz folytatása) *A reakció és a fellendülés évei*. Moszkva, 1934.
5. kötet: *Az imperializmus és az imperialista háború*. Moszkva 1935.
7. kötet: *Az államról és a proletárdiktatúráról szóló tanulmányok*. Moszkva, 1932.
10. kötet: *A Kommunista Internacionálé*. Moszkva, 1933.

Mielőtt rátérnénk a *Sarló és Kalapács* könyvkiadói munkásságára, fel kell még jegyeznünk egy erőtlen próbálkozást 1923-ból. Moszkvában kiadták pár száz sokszorosított példányban a Moszkvai Ifjűmunkás Könyvtár füzeteit folyóirat nagyságban (2°). A sorozat mindössze néhány hónapig élt, és három száma jelent meg:

1. RADEK Károly: *Liebknecht Vilmos és Luxemburg Róza*.
2. *Kommunista gyermekfüzet*.
3. *A kommunizmus úttörői*.

HIDAS Antal, akinek Bécsben még a húszas évek elején megjelent a KMP kiadásában *Az ellenforradalom földjén* c. első verseskötete, miután visszatért Magyarországra, és hogy letartóztatását elkerülje, 1925-ben a Szovjetunióban keresett menedéket. 1926-ban már részt vett a moszkvai Magyar Forradalmi Írók és Művészek Szövetsége megalakításában és ő az egyik szerkesztője a Forradalmi Írók Nemzetközi Szervezete folyóiratának. Így szinte magától értetődő, hogy a húszas évek végén rábízta a Szovjetunióban élő magyar nyelvű dolgozók folyóiratának, a *Sarló és Kalapács*nak szerkesztését, mely egyben az Internacionalisták Bajtársi Szövetségének is hivatalos közlönye. (Az első években a felelős szerkesztői tisztelet MÜNNICH Ferenc töltötte be. A szerkesztőbizottságban BOKÁNYI Dezső, CHLEPKÓ Ede, GAVRÓ Lajos, GARASIN Rudolf, GYÖNGYÖS Iván, HAJDU Pál, HIDAS Antal, ILLÉS Béla, JANCsik Ferenc, KUN Béla, LIPPAY Zoltán, MAGYAR László és ZALKA Máté foglaltak helyet. Ez a névsor azért fontos, mert ugyanez a szerkesztőbizottság foglalkozott a lap mindkét könyvsorozatának lektorálásával.)

A *Sarló és Kalapács* „új fegyvereket a magyar kommunisták kezébe!” jelszóval már 1930-ban elindította a *Sarló és Kalapács könyvtára*, majd 1932-ben a *Sarló és Kalapács kiskönyvtára* c. sorozatokat és ugyancsak 1932-ben külön sorozat-felirat nélkül a *Sarló és Kalapács* szépirodalmi sorozatát. Ezeket a kiadványokat a Szovjetunióban élő külföldi munkások kiadványvállalata adta ki 8° és kis 8° nagyságban, többnyire színes borítóval.

A *Sarló és Kalapács könyvtár*ban hét mű jelent meg számozott, sorozati jelöléssel és huszonegy számozatlan munka, összesen 27 könyv-füzet. A Kiskönyvtárban hat számozott mű, a szépirodalmi sorozatban nyolc számozatlan. A *Sarló és Kalapács* kiadásában tehát összesen 40 kötet látott napvilágot.

A *Sarló és Kalapács* könyvtárban:

1. LENIN: *Az imperialista háborúról*. 1930.
2. MÜNNICH Ferenc: *A szocialista építés öt éves terve*. 1930.
3. LENIN: *Hogyan építsük a pártot. A szervezeti kérdésekről*. 1930.
REED, John: *Tíz nap, mely megrengette a világot*. Ford. Acél Pál. 1931.
6. BALOGH János—RÉVÉSZ Imre: *Az épülő szocializmus*. 1930.
PJATNICKI: *Egy bolsevik feljegyzései*. Ford. Madarász Emil. 1932.
7. LENGYEL József: *Visegrádi utca. Történelmi riport*. 1931.
LENIN: *A burzsoádemokratikus és proletárforradalomról*. 1930.
MOLOTOV: *Harc a szocializmusért — harc a békéért. Beszámoló a VI. kongresszuson. Az öt éves terv negyedik — befejező éve*.
MADARÁSZ Emil: *Szovjethajók. Versek*. 1933.
12. SZAMUELY Tibor: *Riadó. Válogatott forradalmi írások*. 1933.
LENIN: *Az imperialista háborúról*. [Újabb kiadás.]
KRUPSZKAJA: *Leninről. 1—2. kötet*. Ford. Balogh János.
HAJDU Pál: *Első Szovjetmagyarország*.
LEBEGYEV: *A Pireneusok lángokban*. 1931.
ZETKIN Klara: *Emlékezések Leninre*. Ford. Lengyel József.
SZTÁLIN: *A bolsevizmus alapvető problémái. A falusi munkáról*.
KRUPSZKAJA: *A második öt éves terv. A XVII. pártkonferencia anyaga*.
SZTÁLIN: *Szocialista fellendülés — kapitalista világválság. Beszámoló a XVI. pártkongresszuson*.

LIPPAY Zoltán: *A leszerelési konferencia kulisszái mögött.* 1932.
 KOMJÁT Aladár: *Mindent akarunk.* 1931.
 SZTÁLIN: *Az első öt éves terv eredményei.* 1933.
A forradalmi kivezető útért — az imperialista háború ellen.

A KIVB XI. ülésének határozatai: *A népgazdaság 1932. évi terve.* 1932.

18. *A második öt éves terv.* 1932.

A Sarló és Kalapács kiskönyvtárában:

1. HIDAS Antal: *Sűrű csillagos az ég.*
2. ZALKA Máté: *Nem olyan könnyű.*
3. MADARÁSZ Emil: *Grózní, a diadalmas.*
4. ROMÁN János: *Csak egy négerrel kevesebb.*
5. BALOGH János: *Két szovjetgép.*
6. ILLÉS Béla: *Nem mese.*

A szépirodalmi sorozatban:

KISS Lajos: *Vörös város.* 1–2. kötet. 1931–1933.
 HIDAS Antal: *Folyók a pör.* (Versek.)
 ILLÉS Béla: *Ég a Tisza.* 1–2. kötet. 1930–1933.
 FAGYEJEV: *Tizenkilenc partizán.* 1932.
 ZALKA Máté: *A hadjárat vége.* Elbeszélések. 1931.
 MADARÁSZ Emil: *Csuhajda Pál harca.* Novellák.
 KAHÁNA Mózes: *A Kárpátok alatt.* Elbeszélések. 1932.

Tervbevett, hirdetett, de meg nem jelent kiadványok:

ERDE: *A szociál-intervensek ellenforradalmi mensevik pártja* (Balogh János fordításában.)
A Komintern XII. plenáris ülésének tézisei. (Dornbusch Richard ford.)
 MAGYAR Lajos: *A Komintern az agrárkérdésről.*³
 BOKÁNYI—HAJDU: *A magyarországi munkásmozgalom története.*³
 SIK Endre: *Politikai Abécé.*
 SZTÁLIN: *A bolsevizmus alapvető problémái.* (Münnich Ferenc ford.)
 SIK Endre: *Politikai Abécé.*
 SZTÁLIN: *A bolsevizmus alapvető problémái.* (Münnich Ferenc ford.)
 KUN Béla: *A magyarországi proletárforradalom története.*
A Komintern és a Profintern a szakszervezeti kérdésről. Szerk. Biró K.³
 LENGYEL József: *Egy a seregből.* Regény.
 MADARÁSZ Emil: *A zöld káder.* Novellák.
Magyar forradalmi daloskönyv, kottákkal. Összeállította: HIDAS Antal.³

A következő néhány év a személyi kultusz légkörében némán telt el. Végülis összekovácsolódott az az új „garnitúra” (RÁKOSI, GERGELY, LUKÁCS György, GÁBOR Andor, BALÁZS Béla stb.), akik azután a népfront korszakában újra elindították az *Új Hanggal* a magyar kulturális tájékoztatás életét.

A fenti felsorolásokon kívül azonban külön-külön megjelentek különböző kiadványok. Ezek közül felemlítjük a következőket:⁴

³ A harmincas évek végén mégis megjelentek, de külön kiadásban.

⁴ A külön meg nem jelölt kiadásokat a Szovjetunióban élő külföldi munkások kiadóhivatala, Moszkva—Leningrád adta ki.

- A II. Internacionálé a proletárbíróság előtt. Hogyan vesznek részt a szocdemek a Szovjetunió-ellenes háború előkészítésében.* Ford. HAJDU Pál. Moszkva, 1931. Internacionalista Bajtársi Szövetség kiad.
- Hogyan készítik elő a háborút a Szovjetunió ellen.* Moszkva, 1931. Ford. HAJDU Pál.
- DIETRICH: *Háború Kínában, intervenció, világháború.* Moszkva, 1932. Izdatelstva Inoszt-rannih Rabocsih kiad.
- HIDAS Antal: *A gyarmatok kiáltanak.* Versek. Moszkva, 1932.
- SZERAFIMOVICS: *A vasáradat.* Regény. Ford. Madarász Emil. Moszkva, 1932.
- BIRÓ Károly: *A forradalmi szakszervezeti munkás vezérfonalai.* Moszkva, 1933.
- BOBROVSZKÁJA: *Ismerytékek meg őket.* Moszkva, 1933. Sarló és Kalapács kiad.
- KUN Béla: *A II. Internacionálé bomlása.* Moszkva, 1933.
- MOLOTOV: *Az ötéves terv befejező éve.* Moszkva, 1933.
- NEMO: *Holnap újra háború.* Moszkva, 1933. A Sarló és Kalapács kiad.
- Levente a leventékhez a leventékről.* Moszkva, 1933.
- KAHÁNA Mózes: *Taktika.* Regény. Moszkva, 1933.
- KARKÁS Frigyes: *Mindenféle emberek . . .* Elbeszélések. Moszkva, 1933.
- FODOR János: *Szovjetgyár.* Moszkva, 1934.
- KUN Béla: *Egységakció — a legégetőbb kérdés.* Moszkva, 1934.
- MARX — ENGELS: *A szocialista programról.* Szerk. Czóbel Ernő. Moszkva, 1934?
- Sztálin elvtárs beszámolója a XVII. pártkongresszuson.* Moszkva, 1934.
- GERGELY Sándor: *Pereg a dob.* Regény Moszkva, 1934.
- DIMITROV: *A munkásosztály a fasizmus ellen.* (Beszéd a Kommunista Internacionálé VII. világkongresszusán. Zárszó a napirend 2. pontjához. Moszkva, 1935.
- VISINSZKI: *Vádbeszéd a trockista — zinovjevista terrorista központ pörében.* Moszkva, 1936.
- KUN Béla: *Marx.* Előadás. 1933.
- BEBRITS Lajos: *Tisztelt elvtárs.* 1935.

Ezenkívül természetesen számos, aktuális kérdéseket közlő broszúra is megjelent, amelyeknek felsorolása ma már időszerűtlen.

Tudomásunk van még arról, hogy több magyar író: ILLÉS Béla, GERGELY Győző, HIDAS Antal, ZALKA Máté stb. írásai és regényei orosz nyelven is megjelentek a két világháború között a különböző állami kiadóknál Moszkvában, Leningrádban, Kijevben és a Kárpát-ukrajnai városokban.

Közvetlenül a második világháború előtt és a Nagy Honvédő Háború alatt megjelenő nagyszámú propaganda kiadvány, már széles körökben vált ismerté. Így ezeknek pontos felsorolását nem tartjuk szükségesnek. Ismertetésüket egy következő közleményre tartjuk fenn.

TISZAY ANDOR

A Sarló és Kalapács Könyvtára (1930—1933). A húszas évek végén alapvető változások következtek be a hazai és a nemzetközi életben. Véget ért a kapitalizmus ideiglenes stabilizációja, s egy minden eddiginél mélyebb gazdasági válság körvonalai kezdtek kibontakozni. A Szovjetunióban befejeződött a népgazdaság helyreállításának időszaka, napirendre került az ország erőteljes iparosítása, s hozzákezdtek a mezőgazdaság szocialista átalakításához is. Mindez együttvéve a nemzetközi munkásmozgalom megerősödését, a forradalmi erők nagyméretű aktivizálódását eredményezte.

Ilyen körülmények között látott napvilágot 1929 decemberében Moszkvában, a *Sarló és Kalapács* c. folyóirat első száma. A Budapesten megjelenő 100% (1927—1930), a bécsi *Új Március* (1925—1933) és a romániai *Korunk* (1926—1941) mellett a KMP politikai orgánuma új erőket tudott mozgósítani, és sajátos módon, sajátos feladatokkal kapcsolódott be a párt ideológiai munkájába.

A *Sarló és Kalapács* megindulásakor többféle funkciót látott el. Mindenekelőtt a Szovjetunióba került magyar emigráció számára biztosított megfelelő sajtóforumot.

Hasábjain elsősorban a moszkvai emigránsklubban létrejött munkáslevelező kör,¹ valamint a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériuma mellett működő volt internacionalisták Bajtársi Körének tagjai publikáltak.² A lap *Proletárvirodalom* c. mellékletében pedig magyar nyelvű forradalmi írók és művészek alkotásai láttak napvilágot.³

Az emigráció összefogása és összetartása mellett azonban a *Sarló és Kalapács* arra is törekedett, hogy kapcsolatot teremtsen a hazai mozgalommal, hogy ideológiai és anyagi támogatásban részesítse az itthon maradtakat, hogy egységbe forrassa a történelem által szétszórta, széttagolt kommunista erőket.⁴ Hiszen a folyóirat minden egyes száma — illegális úton — Magyarországra is eljutott, s szép számmal akadt olvasója, előfizetője a csehszlovákiai, németországi, franciaországi és különösen az amerikai magyarság, illetve emigráció soraiban.

A *Sarló és Kalapács* munkatársai azonban nemcsak folyóiratot jelentettek meg. A szerkesztőség a lap sajtó alá rendezése mellett egy jelentős — politikai és szépirodalmi műveket tartalmazó — könyvsorozat összeállítására is vállalkozott. A sorozatban, amely a *Sarló és Kalapács Könyvtára* címet viselte, évente átlag 10–12 kiadvány látott napvilágot; s 1930 és 1933 között összesen 46 kötete hagyta el a sajtót.

A folyóirat és a könyvsorozat között bizonyos munkamegosztás alakult ki. A lap előnyben részesítette a könnyebb, publicisztikai hangot; a politikai kérdések népszerű, közérthető tolmácsolását tartotta feladatának. A könyvsorozat viszont nagyobb lélegzetű, összefoglaló munkák kiadását szolgálta, nemegyszer adott helyet elvi, elméleti jellegű kiadványoknak.

A *Sarló és Kalapács Könyvtárának* 46 kötete közül 21 tudományos, illetve politikai jellegű. E kiadványok sorában mindenekelőtt azokat az elvi jelentőségű munkákat szeretnénk megemlíteni, amelyek szorosan kapcsolódtak a KMP előtt álló stratégiai és taktikai feladatokhoz. E művek sorát LENIN *Hogyan építsünk pártot?* (1930) c. munkája nyitja. Az általa érintett problémakör szerves folytatását alkotják *Az imperialista háborúról* (1930) és *A burzsoá demokratikus és a proletárforradalomról* (1930) c. ugyancsak Lenintől származó kötetek.⁵ E könyvek akkori aktualitása összefügg a magyar pártban folyó vitákkal (mi legyen a mozgalom stratégiai célja: a polgári demokratikus vagy a szocialista forradalom? stb.), az illegális pártépítés bizonyos nehézségeivel és a Szovjetunió ellen irányuló

¹ A kör 1925-ben alakult. Megalapítója HAJDÚ Pál volt. 1929-ben a kör vezetését BALOGH János vette át, mivel HAJDÚ lett a *Sarló és Kalapács* felelős szerkesztője. — A moszkvai munkáslevelezők a folyóirat megjelenése előtt főleg a csehszlovákiai és az amerikai magyar nyelvű párt-sajtóba (*Munkás, Új Előre*) küldték el írásaikat.

² A Bajtársi Kör 1929 áprilisában alakult. Tagjai összegyűjtötték a polgárháború harcainak dokumentumait, visszaemlékezéseket írtak, s átadták azokat a Vörös Hadsereg Székházában levő múzeumnak. (A magyar vonatkozású cikkek nagy része a *Sarló és Kalapácsban* is megjelent.) A kör vezetősége a következőkből állt: GAVRO Lajos, JANCSEK Ferenc, KATONA János, KIDÁIS Viktor, KUN Béla, LUKÁCS József, MÜNNICH Ferenc, PAPP József, SUGÁR Andor és ZALKA Máté.

³ A Magyar Nyelvű Forradalmi Írók és Művészek Szövetsége 1926 januárjában alakult. Titkára HIDAS Antal volt. A szövetség többségét a RAPP (Orosz Proletárirók Szövetsége) magyar szekciójának tagsága alkotta. A *Sarló és Kalapács* megindulásakor a következő írók voltak a tagjai: BARTA Sándor, HIDAS Antal, ILLÉS Béla, KARIKÁS Frigyes, KISS Lajos, LÁNYI Sarolta, MADARÁSZ Emil, MATHEKA János, UJVÁRI Erzsébet és ZALKA Máté. A további évek során még GERGELY Sándor és KAHÁNA Mózes.

⁴ L. KUN Béla: *Fordulópont a KMP-ben — fordulópont az emigrációban*. *Sarló és Kalapács*. 1929. 1–2. sz. 1–2. l.

⁵ A *Hogyan építsünk pártot* és *A burzsoádemokratikus és proletárforradalomról* c. köteteket DORNBUSCH Richárd, *Az imperialista háborúról* c. kötetet RABINOVICS József fordította. DORNBUSCH Richard, pedagógus, a húszas években KUN Béla titkára volt; később a Kominternben dolgozott. RABINOVICS József nyomdász volt, a harmincas évek elején a Vörös Szakszervezeti Internacionáléban tevékenykedett.

új háborús előkészületekkel. — E háború ellenes harc jegyében jelentek meg a sorozatban LIPPAY Zoltán: *A leszerelési konferencia kulisszái mögött* (1932) és NEMO: *Holnap újra háború* (1933) c. füzetei,⁶ valamint a Kommunista Internacionale *A forradalmi kivezető útért — az imperialista háború ellen* (1931) c. határozata.⁷

A mozgalom gyakorlatát elméletileg megalapozó kiadványok közé sorolható BIRÓ Károly *A forradalmi szakszervezeti munka vezérfonala* (1932) c. kötete is, amely a Komintern és a Vörös Szakszervezeti Internacionálé különböző határozatainak a felhasználásával készült.⁸

A *Sarló és Kalapács Könyvtár*ban megjelent munkák egy másik csoportja a Szovjetunióban folyó építőmunka bemutatását, népszerűsítését szolgálta. Közülük ki kell emelnünk MÜNNICH Ferenc, illetve BALOGH János és RÉVÉSZ R. Imre könyveit. MÜNNICH Ferenc: *A szocialista építés ötéves terve* (1930) címmel készített összeállítást. BALOGH és RÉVÉSZ pedig képekkel gazdagon illusztrált riportázst állított össze (*Az épülő szocializmus*, 1930) az ország új ipari és mezőgazdasági létesítményeiről (moszkvai Dinamo-gyár, Angara művek, sztalingrádi traktorgyár, Turkesztán — Szibériai vasút, a Rosztov melletti Gigant szovhoz stb.), valamint a szocialista rend kulturális intézkedéseiről. E munkák közé kell sorolnunk SZTÁLIN és MOLOTOV beszámolóit a XVI. párt-, illetve a VI. szovjet kongresszusról,⁹ valamint az első és második ötéves tervet ismertető dokumentumokat.¹⁰

Külön kell szólnunk a *Sarló és Kalapács Könyvtár*ának azokról a kötetéről, amelyek a forradalmi hagyományok kialakítását és ápolását szolgálták. KUN Béla MARX-ról írt halálának 50 éves évfordulója alkalmából.¹¹ O. PJATNICKIJ: *Egy forradalmár feljegyzései* (1932) c. memoárja a februári forradalomig örökíti meg az illegális pártmunkában eltöltött évek emlékeit.¹² A sorozatban megjelent John REED: *Tíz nap, amely megrengette a világot* (1931) c. ma már közismert riportkönyve,¹³ valamint KRUPSZKAJA és Klara ZETKIN visszaemlékezései LENINRE.¹⁴ A magyar Tanácsklztsárság belső problémáit, nemzetközi jelentőségét SZAMUELLY Tibor *Riadó* (1933) c. cikkgyűjteménye világítja meg.

A politikai jellegű művek sorát LEBEGYEV és DIETRICH művei zárják. LEBEGYEV *A Pyreneusok lángokban* (1931) címmel a spanyolországi forradalmi mozgalomról, DIETRICH pedig a kínai nép felszabadító harcáról írt (*Háború Kínában* (1932)).

A *Sarló és Kalapács Könyvtár*ának szépirodalmi sorozata 26 kötetet tartalmaz. A sorozat jelentősége abban áll, hogy megközelítő teljességgel foglalja össze mindazt, amit a húszas és harmincas évek fordulóján emigrációs irodalmunk létrehozott. E kiadványok magyar nyelven való megjelenése nagyon sokat jelentett a maga idejében. Szocialista írónk az emigráció kezdetén kevés közlési lehetőséggel rendelkeztek. Műveik többnyire csak oroszul vagy németül jelenhettek meg. Magyar nyelvű kézírataik nagy

⁶ LIPPAY és NEMO munkái leleplezték a Népszövetség genfi leszerelési konferenciájának eredménytelen ülésezeit, leírták Japán Kína elleni agresszióját, adatokat közöltek nagyhatalmak fegyverkezésének egyre fokozódó üteméről. Nemo — valószínűen MAGYAR Lajos álneve.

⁷ A határozatot az Internacionálé Végrehajtó Bizottságának XI. ülése hozta.

⁸ BIRÓ Károly — RÉZ Andor álneve.

⁹ SZTÁLIN: *Szocialista fellendülés — kapitalista világválság* (1930), MOLOTOV: *Harc a szocializmusért — harc a békéért* (1931). Mindkét mű fordítója DORNBUSCH Richárd volt.

¹⁰ Sz. n.: *Az ötéves terv negyedik, befejező éve* (1932), Sz. n.: *A második ötéves terv*. A XVII. pártkonferencia anyaga (1932).

¹¹ MARX. KUN Béla előadása a Kommunista Ifjúságunk Internacionálé Központi Végrehajtó Bizottsága plenumán (1933).

¹² Fordítója MADARÁSZ Emil volt.

¹³ A kötet fordítói ACÉL Pál és NAGY Ábel voltak.

¹⁴ N. K. KRUPSZKAJA: *Leninről*. Fordította BALOGH János (1932), Klara ZETKIN: *Emlékezések Leninre*. Ford. LENGYEL József (1932).

része az íróasztalfiókokban hevert, s csupán időnkint tudtak azokból valamit a cseh-szlovákiai, franciaországi vagy az amerikai pártsajtóban: a *Munkásban*, a *Párisi Munkásban* vagy az *Új Előrében* elhelyezni. Igaz, 1923 és 1926 között sikerült a KMP-nek *Munka és Tudás Könyvtára* címmel egy kisebb sorozatot megjelentetnie Bécsben, illetve Berlinben. Ebben azonban csak egyetlen eredeti szépirodalmi mű található, HIDAS Antal *Az ellenforradalom földjén* (1925) c. verseskötete.¹⁵

A *Sarló és Kalapács Könyvtár* szépirodalmi sorozatának első kötetén szintén HIDAS Antal nevével találkozunk. A *Folyók a pör* (1930) HIDAS politikai költészetének legjavát nyújtja: azokat az expresszionisztikus verseket, amelyeket célratörő meggyőződéssel, közvetlen agitatív szándékok fűtöttek. E kötet szerves kiegészítője a néhány évvel később megjelent *A gyarmatok kiáltanak* (1933) c. gyűjtemény, amelyben azonban a szocialista meggyőződés heve már áttételesebben, s bizonyos fokig magasabb művészi színvonalon érvényesült.¹⁶ — Ezzel a hangvétellel rokon KOMJÁT Aladár lírája, amellyel *Mindent akarunk!* (1931) c. válogatásában találkozunk. Verssorait, költői képeit, fehéren izzó belső tűz olvasztja megbonthatatlan egységbe.

A prózai művek sorát ILLÉS Béla háromkötetes regénye, az *Ég a Tisza* (1930, 1932, 1933) nyitotta meg, amelynek számottevő nemzetközi sikere volt a maga idejében, s nem kis szerepet játszott abban, hogy a világ haladó közvéleménye előtt ismertté és megbecsültté legyenek a magyar Tanácsköztársaság történelmi érdemei.¹⁷ 1919 témakörét számos kötet folytatta: LENGYEL József érdekes, a film montázstechnikáját alkalmazó visszaemlékezése, a *Visegrádi utca* (1931), KARIKÁS Frigyes ízes nyelven megírt elbeszélés-gyűjteménye, a *Mindenféle emberek* (1933) és KISS Lajos *Vörös város* (1931, 1933) c. kétkötetes regénye.

BALOGH János, MADARÁSZ Emil és ZALKA Máté elbeszélései az emigráció belső életébe nyújtanak bepillantást, s helyenként a szovjet élet ábrázolására is kísérletet tesznek.¹⁸ — BARTA Sándor *Nincs kegyelem* (1933) c. regényének és KAHÁNA Mózes írásainak tárgya az illegalitás. A föld alá szorított és rendkívül veszélyes körülmények között harcoló párt belső munkájának a megmutatása különösen KAHÁNA elbeszéléseiben (*Kárpátok alatt*, 1932) és *Taktika* (1933) c. regényében sikerült.

A szépirodalmi sorozat két szovjet művet is megjelentetett: FAGYEJEV *19 partizán* (1931, mai címe: *Tizenkilencen*) és SZERAFIMOVICS *Vasáradat* (1932) c. regényét. Mindkét könyv fordítója MADARÁSZ Emil volt.

Befejezésül szólnunk kell még az ún. „kiskönyvtár” sorozatról is. Tulajdonképpen ez is a *Sarló és Kalapács Könyvtár*hoz tartozik, csupán kiadványainak terjedelmében tér el a sorozat más tagjaitól. E kis 1–2 ívnyi füzetek többsége riport, leírás: a Szovjet-

¹⁵ A sorozat a következő kötetekből állt: LENIN: *Marx Károly* (1923), J. LIBEGYINSZKIJ: *Egy hét* (1923), MARX—ENGELS: *A kommunista kiáltvány* (1923), A. BLOK: *A tizenkettő* (1923), PLEHANOV: *A marxizmus tudományos problémái* (1923), ENGELS: *A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig* (1924), LENIN: *Harc a diktatúráért* (1924), *A Kommunista Internacionálé alapkövei* (1924), HIDAS Antal: *Az ellenforradalom földjén* (1925), SZTÁLIN: *Lenin és a leninizmus* (1925), LENIN: „Baloldaliság”, *a kommunizmus gyermekbetegsége* (1926). LIBEGYINSZKIJ regényét MAGYAR Lajos, BLOK elbeszélőkölteményét LÁNYI Sarolta fordította.

¹⁶ A kötet szimbolikus értelmű. Látszólag az afrikai és ázsiai gyarmati népek elnyomatását ostorozza. Valójában minden egyes sora a magyar „gyarmat”, a magyar fehérterror ellen tiltakozik.

¹⁷ A regény népszerűségére jellemző, hogy rövid időn belül 22 nyelvre fordítják le, tíz orosz kiadásának példányszáma meghaladja a félmilliót.

¹⁸ BALOGH János: *Szerencsés nap* (1932), MADARÁSZ Emil: *Csihajda Pál harca* (1932), ZALKA Máté: *A hadjárati vége* (1931). Itt említjük meg még MADARÁSZ Emil: *Szovjethajók* (1933) c. verseskötetét is.

unió nevezetesebb építkezéseit népszerűsíti.¹⁹ Van közöttük egy daloskönyv, amely HIDAS népdalvariációit és munkásmozgalmi indulóit gyűjtötte egybe (*Sűrű csillagos az ég*, 1932) és két prózai kötet, amely egy amerikai munkásíró, ROMÁN János és ZALKA Máté egy-egy hosszabb elbeszélését tartalmazza (*Csak egy négerrel kevesebb*, 1932 — *Nem olyan könnyű*, 1932).

A *Sarló és Kalapács Könyvtárában* megjelent művek elvitathatatlanul hasznos és előremutató szerepet játszottak szocialista irodalmunk fejlődésében, kialakulásában. Gazdag tapasztalatokkal szolgáltak a szocialista téma irodalmi feldolgozása, megjelenítése terén. Kísérleteik és eredményeik nélkül nem tudott volna továbblépni, elmélyülni a későbbi évek szocialista művészete.

Igaz, e kor egész irodalmi termésén, s a politikai jellegű kiadványokon különösen, erősen érezni a párt egykori irányvonalát jellemző balos felfogást: a szocialista erők bizonyos túlbecsülését, a szövetségi politika elhanyagolását, időnként szektásságba átcsapó elzárkózást stb. stb. Ez azonban — a legtöbb esetben — nem egyéni hiba, e balosság rányomta bélyegét az egész nemzetközi mozgalomra, s csak évek múltán, a népfőnt politika meghirdetése után kezdett feloldódni.

A *Sarló és Kalapács Könyvtárában* megjelent szépirodalmi művek java termése ma már közismert. Némelyikük több kiadást is megért, jelöl annak, hogy olvasóközönségünk megszerette és befogadta őket.

A művek tehát végleg házára találtak. — De mi a sorsa eredeti, első kiadásainak?

Sajnos szomorú. E kötetek a Szovjetunióban Élő Külföldi Munkások Kiadóvállalatánál jelentek meg,²⁰ átlagosan 3000—3500 példányszámban. Ebből természetesen nagyon kevés jutott el Magyarországra, különösen közkönyvtárainkba. Moszkvában volt ugyan kötelezpéldány szolgáltatás, de a Lenin Könyvtár katalóguscéduláinak tanulsága szerint, ennél a kiadványtípusnál, úgy látszik, nem vették szigorúan. A fentebb ismertetett 46 kiadvány közül jó néhányról csak a *Sarló és Kalapács* c. folyóirat hírdetéseiből van tudomásunk.

Ez a körülmény szemléltetően érzékelteti, milyen nagy szükség lenne felszabadulás előtti szocialista könyvkiadásunk módszeres feldolgozására. — S természetesen nemcsak a *Sarló és Kalapács Könyvtárára* vagy a Szovjetunióban kiadott egyéb művekre gondozunk. Fel kellene mérni és végre össze kellene gyűjteni a két világháború közti egészbaloldali emigráció — a bécsi, a franciaországi, az amerikai stb. — könyvkiadását, folyóirat-irodalmát, sajtóját.

A sok küzdés és áldozat árán kiadott művek csak így válnának véglegesen és visszavonhatatlanul a nemzet tulajdonává.

BOTKA FERENC

Ligeti Károly 1917. május 1-i beszéde az ivanovo-voznjeszenszki Izvesztyijában.

1917. februárjában, mikor a cári rendszer bukásával Oroszországban az állami hatalom a polgári szellemű Ideiglenes Kormány kezébe került, a forradalmi erők a frissen alakult Munkás és Katona Küldöttek Tanácsaiban szervezkedtek. Ezek közül a

¹⁹ ILLÉS Béla: *Nem mese* (1932) a Dnyeprogesz monumentális építómunkájáról szól, BALOGH János: *Két szovjetgép* (1932) a traktorgyártás és az öntőipar eredményeiről tudósít, MADARÁSZ Emil: *Gróznii a diadalmas* (1932) a Káspi tenger menti olajkitermelés és finomítás fejlődését ismerteti.

²⁰ A kiadóvállalat 1929-ben alakult. Szervezetileg különböző nyelvű szekciókból állt. A magyar szekció egyike volt a legtevékenyebbeknek; 1945-ig hozzávetőlegesen 100—120 művet tudott megjelentetni.

petrográdi, amely ekkor vezető szerepet játszott, országos jelentőségű lapot indított *Izvesztija Szovjeta Rabocsik i Szoldatszkih Deputatov* címmel. Hasonló című lapot Ivanovo-Voznyeszenszkben is adtak ki már 1917 május elejétől kezdve. Ez utóbbi lap 1917. május 10-i számában (ez volt a 2. szám) részletes beszámoló jelent meg a Moszkva környéki ipari város május 1-i munkásünnepének lefolyásáról. Ezen a napon — a cikk szerint — „a munkásosztálynak először volt alkalmja olyan körülmények között ülni meg a nemzetközi testvériség nagy ünnepét, hogy széleskörű szemlét tarthatott saját proletár erői fölött”.

A városban a déli órákban nemcsak az orosz munkások vonultak ki a tömeggyűlésre kijelölt utcákra és terekre, hanem — éppen a Munkás és Katona Küldöttek Tanácsának kezdeményezésére — a hadifoglyok is, akik ez alkalommal hagyták el először kaszárnyáikat őrizet nélkül. A lelkes hangulatban felsorakozó orosz, magyar, német és más nemzetiségű résztvevőket a béke vágya, a háború azonnali megszüntetésének óhaja egyesítette. A hadifoglyok részvétele folytán igazán nemzetközi jellegűvé vált ünnepségen a szónokok a várható nemzetközi forradalomról is beszéltek és közülük többen követelték az oktalán, népgyilkos háború azonnali beszüntetését. Egyes csoportok „Kenyeret, békét és szabadságot!” feliratú zászlókkal vonultak föl. A szónokok közül a cikk név szerint is említi ZSIGYELIVET, SZAMOJLOVOT, JEVSZEJEVET, KAPITANOVOT és LIGETI Károlyt. Az elhangzott beszédek tartalmáról a lap csak összefoglaló beszámólót ad, de — „apróbb változtatásokkal” — teljes egészében közöl egy beszédet: LIGETI Károlyét. A címoldalon a *Május 1.* című cikk után egy ilyen című közlemény következik: *Ligeti Károly magyar hadifogoly tisztnek, egy szociáldemokrata lap volt újságírójának beszéde.* A kezdő sorok: „Eltársak! Üdvözlöm Önöket az osztrák—magyar hadifoglyok és a magyar szociáldemokrata újság nevében, amelynél újságíró voltam”. A magyar szociáldemokrata lap említésére (a *Népszaváról* volt szó) bizonyára az ünnepség nemzetközi jellegének kiemelése végett volt itt szükség. LIGETI joggal nevezte magát e lap munkatársának, hiszen — egy évvel korábban — ennek hasábjain névvel jelzett háborúellenes írása jelent meg *Harctéri levelek* címmel (az 1916. jún. 4-i számban).

Rövid beszédében LIGETI tömören hatásosan, lázító erejű szavakkal fejezte ki a háború szenvedései által sújtott tömegek békevágyát, és olyan eszméket hirdetett, amelyek csak a kirobbanni készülő szocialista forradalomban valósultak meg:

„A vérben és szenvedések közt fuldokló emberiségnek a mai napon föl kell ébrednie és el kell dobnia kezéből a testvérgyilkos fegyvert, ki kell tépnie az ellenségeskedés és gyűlölet magvát, kart kell nyújtania egymás felé az ártatlanul kiontott vér és könny folyóján keresztül, testvéri ölelésre. . . . Ide jöttünk, hogy elmondjuk Önöknek, mennyire eltölti lelkünket ennek a napnak boldogsága. Egyetértünk azzal a néppel, amely olyan új utat mutatott az emberiségnek, melyen haladva ragyogó jövőhöz érkezünk el, ahol nem lesz háború, nem fog folyóknak ömleni az ártatlan vér, megszűnik az özvegyek és árvák sóhajtsága, gyötrelme, csak testvéri egyetértés és testvéri munka lesz. Testvéri kezünket nyújtjuk az orosz forradalmi népeknek. Ez a nép megmutatta, hogy nem tűri tovább az önkény igáját és szívét nem engedi elsötétíteni a gyűlölet által. Az orosz forradalmi népet föl fogják magasztalni hőstettéért a történelem lapjain. Békét a világnak! Május elsején ez a mi jelmondatunk, ezt írjuk föl forradalmi zászlónkra. Testvéri ölelés a gyilkosság helyett, nemzetközi egység a népek megsemmisítése helyett. . . . Elvtársak! Engedjék, hogy tanuljunk Önöktől, engedjék, hogy beszívjuk a forradalom forró levegőjét, amely újjászüli a proletáriátus eszméjét, a forradalmi szocializmust. A francia forradalom csak a burzsoáziát szabadította föl, de az orosz forradalom minden népek forradalmának kezdete, ezért nem lehet ellensége a rab életüket vonzó népeknek, hanem békét és testvériséget hoz minden dolgozónak. Elvtársak! Kelet forradalmának lángja elér Nyugatra s viszi magával az összes nép felszabadulását. Elvisszük ennek a forradalomnak szellemét tündöklő piros zászlóival a távoli Nyugatra, ez a mi kívánságunk, ez a mi óhajunk. Hiszünk ebben, hiszünk a proletáriátus nagy győzelmében. Éljen a népek nemzetközi szolidaritása! Éljen a nemzetközi forradalmi szocializmus!”

Az Ideiglenes Kormány — szövetségesei, az angol és francia kormány ösztönzésére — a lapokban éppen 1917. május 3-án hozta nyilvánosságra elhatározását, hogy a háborút a végső győzelemig folytatni akarja. A háborúellenes közhangulat kifejezése — mégha csak egy hadifogoly tiszt beszédének közléséről van is szó — az ivanovo-voznjeszenszki tanács és lap részéről határozott és példamutató bátor állásfoglalás volt a kormány nyíltan hirdetett szándékaival szemben. A polgári kormány tekintélyének ez a semmibevevése kétségkívül szándékos és tudatos volt: arra szolgált, hogy gyöngítse a kormányt, és bátorítsa a készülő proletár forradalomnak a bolsevik párt irányítása alatt szervezkedő erőit.

LIGETI Károly egész életét tette föl arra, amit Ivanovo-Voznjeszenszki főterén elmondott. Vállalta a büntetést is: már a következő hónapban harcosszocialista társaival együtt útnak indították Szibéria felé. A megkezdett harcot tovább folytatta itt is, hol tollal, hol fegyverrel. *Forradalom* címmel lapot indított Omszkban, és a hadifogoly táborból seregeket indított útnak a forradalom vívmányainak védelmére. Föláldozta saját életét is. Pályafutása rövid volt. Éppen három évvel azután, hogy első újságcikke és első verse megjelent, ellenforradalmárok golyói kioltották életét. Eszméihez utolsó lehelletéig hűséges volt, tanúsítja ezt *Végrendeletem* című költeménye, amely az irkueki *Forradalom* 1920. február 28-i számában jelent meg.

Az ivanovo-voznjeszenszki *Izvesztijja* 1917. május 10-i közleménye kézzelfogható módon bizonyítja azt, amire méltán lehetünk büszkék: orosz földön a magyarok nemcsak a forradalom győzelmes harcaiban vettek részt, hanem annak eszmei előkészítésében is.

1917. május elseje emlékezetes nap: a nyilvánosság előtt folyó magyar—oroszoszocialista forradalmi együttműködés kezdete. A magyar—szovjet barátság első alapkövét ezen a napon tette le LIGETI Károly, az ivanovo-voznjeszenszki Munkás és Katona Küldöttök Tanácsával együtt, éppen ötven évvel ezelőtt.

TERBE LAJOS

A magyar-oroszoszovjet könyvtári kapcsolatok multjából. A kisinevi közkönyvtár sem állományánál, sem régiségénél fogva nem tartozott a Nagy Októberi Szocialista Forradalom előtti Oroszország legjelentősebb könyvtárai közé, de története¹ a meggyőző példák egész sorával igazolja azt a tényt, hogy az ismertetett intézmény alapításától kezdve kora legmagasabb színvonalán állt, elsőként vezette be olvasószolgálatában az egyéni tanácsadást, és mindenkor kitűnt kiváló katalógusrendszerével.

Besszarábia mintegy háromszázéztendő, mindent elpusztító török uralom után, 1812-ben olvadt be Oroszországba. A könyvtár története tükrözi ennek a területnek társadalmi, gazdasági és kulturális viszonyait.² A kormányzat által minden erővel propagált vallásos, bibliai jellegű nyomtatványok errefelé alig találtak olvasót, annál inkább az orosz és a nyugati haladó irodalom termékei. A könyv iránti érdeklődés itt akkor fokozódott nagymértékben, amikor a majdani dekabristák ún. Déli csoportja — a később kivégzett P. PESZTYEL vezetésével — Besszarábia területén bontakoztatta ki tevékenységét. PESZTYEL és barátai M. ORLOV dekabrista kisinevi házának voltak vendégei, amelyben A. SZ. PUSKIN is gyakorta megjelent 1821—1823 között, kisinevi száműzetése idején.

¹ GANENKO, P. P.: *Isztoria Kisinevszkoj Publicsnoj Biblioteki (1830—1917 gg.)* Kisinev, Kartja Moldovenjaszke, 1966, 113 l.

² Előzményeivel — az időközben a kisinevi közkönyvtárba olvadt egyéb helyi könyvtárak létrejöttével — részletesen foglalkozik a szerző.

2.

№	Титул	Копия
1.	1. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
2.	2. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
3.	3. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
4.	4. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
5.	5. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
6.	6. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
7.	7. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
8.	8. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
9.	9. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
10.	10. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
11.	11. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
12.	12. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.

1.

№	Титул	Копия
1.	1. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
2.	2. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
3.	3. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
4.	4. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
5.	5. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
6.	6. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
7.	7. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
8.	8. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
9.	9. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
10.	10. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
11.	11. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
12.	12. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
13.	13. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
14.	14. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
15.	15. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.
16.	16. Ма еубаггасасас и Сасасасасасас	1.

1. Jegyzék a Jaksics által a kisinevi könyvtár részére ajándékozott könyvekről
 2. Jegyzék a Jaksics által a pétervári császári könyvtár részére ajándékozott könyvekről

1809-től kezdve már nem mennek ritkaságszámba egyes nagyobb orosz városokban a nyilvános könyvtárak. De csak N. Sz. MORDVINOV 1830. évi javaslata nyomán létesítettek minden kormányzósági székhelyen közkönyvtárakat; igaz, hogy már megalapításuk évében a legreakciósabb irodalmi termékekkel tömik tele ezeket. A kisinevi könyvtár szabályzata, mely 1830-ban készült el, körültekintő részletességgel ismerteti a látogatók és könyvtárosok jogait és kötelelességeit, az ügyvitelt stb. Érdekes, hogy kezdettől fogva külön helyiséggel bírt a „zszurnalnja”, azaz a folyóirattár, melyben az olvasók a könyvtári órák után kereskedelmi, gazdasági kérdésekben összejöveteleket, kötetlen megbeszéléseket tarthattak s ilyenkor a „könyvtári szilencium”-mal kapcsolatos rendelkezések nem voltak hatályban.

A monográfia ismerteti a jelentősebb könyvtárosok tevékenységét, az állomány fejlődését, a fejlesztéspolitikát — azt az utat, melyet az eredetileg mindössze négy helyiségből álló intézmény a Nagy Októberi Szocialista Forradalomig megtett, nem egyszer a legmostohább körülmények között. A cári belügyminisztérium állandó nyomás alatt tartotta a kisinevi könyvtárat, s szigorúan ellenőrizte a beszerzett könyvek katalógusát. Ennek során nem egyszer tette kifogás tárgyává, hogy a cédulákból nem tudja megítélni az egyes művek értelmét vagy értelmetlenségét. A haladó könyvtárosok — főleg N. KOZLOV — azonban rendszerint túltették magukat a merev előírásokon és a szigorú cenzúra ellenére a polcokon mind nagyobb számban jelentek meg cár- és egyházellenes, valamint materialista irányzatú munkák, a francia forradalomról szóló visszaemlékezések, majd az 1848/49-es eseményeket tárgyaló művek. A szerzeményezéseknél is jelentősebb forrásai az állománygyarapodásnak a különféle haladó jellegű egyesülések (talán elsősorban a Volnoje Ekonomicseszkoje Obszeszctvo) ajándékai. 1849-től kezdve a kisinevi könyvtár már Athéntől Kopenhágáig közvetlen összeköttetést tart több nagy külföldi könyvtárral, s néhányval cserekapcsolatba lép.

1847-ben egyik politikai célzatú revízió a másikat éri és könyörtelenül zúzdába küldik még SEVCSENKO *Kobzar*-ját is. A repressziók 1848-tól kezdve szinte elviselhetetlenné válnak. Mint a monográfiában olvassuk, „a *cárizmus leginkább attól rettegett, hogy Besszarábiába behatolnak a forradalmi vihar hullámaintól elborított Magyarországról a forradalmi irodalom termékei. A besszarábiai kormányzó kiemelte, hogy a Kossuth-párt által kiadott és Besszarábiában elterjedt lapokban a leggonoszabb szándékú közlemények látnak napvilágot*”.

Az ötvenes évek elején az orosz könyvtárügy kiváló személyisége, I. TOMSKIJ veszi át a kisinevi könyvtár vezetését. Munkáját a reformok egész sora, a teljes korszerűség, az olvasótábor nagyarányú kibővítése jellemzi. 1875-ben az érdeklődés rendkívüli fokozódása miatt a kisinevi városi дума elrendeli, hogy a közönség érdekében délutáni négy óra helyett esti 9 óráig tartsanak a könyvtárban olvasószolgálatot.

A kisinevi könyvtár az ezt követő évtizedekben is búvóhelye az üldözött haladó irodalomnak, annak ellenére, hogy a csendőrség nem ritkán hajt végre „állományrevízió”-kat. A XIX. század végéfele már MARX és ENGELS művei is az olvasók rendelkezésére állnak, 1912-ben pedig a folyóirattári olvasók a *Pravdat* is tanulmányozhatják. D. P. HARZSEVSKÁJA könyvtáros kapcsolatot tartott a forradalmi körökkel és a hatósági zaklatásokat kijátszva a leghaladóbb könyvekkel látta el olvasóit. A monográfia egészen a Nagy Októberi Szocialista forradalomig kíséri el az olvasót és az alapítás idejétől kezdve fennmaradt adatok tanulságos és szemléltető statisztikai feldolgozása színessé és érdekessé teszi a munkát a könyvtáros, irodalomszociológus és történész számára.

P. GANENKO, a monográfia szerzője, igen jelentős magyar—oroszmoldován művelődéstörténeti emléket tárt fel azzal, hogy rávilágított: mennyire tartottak a cári

³ Isztorija Kisineva. Kisinev 1966, 62—63. 1.

hatóságok a magyar szabadságharc Besszarábiába érkezett sajtótermékeinek „felforgató” hatásától. A kisinevi könyvtár előtörténete azonban még egy érdekes összeköttetést rejt magában, melyről a szerző nem tesz említést. A könyvismertetés szokásos keretein némi-
leg túllépve, röviden ismertetjük ezt az egyes vonatkozásaiban fontos irodalomtörténeti jellegű kapcsolatot, mely NAGYLAKI JAKSICS Gergely nevéhez fűződik.

NAGYLAKI JAKSICS — eredetileg KONSTANTINOVICS — Gergely 1778 nov. 20-án született Esztergomban. Esztergomi, váci és pozsonyi iskolákat látogat, elvégzi a bölcsészetet, majd 1806-ban elindul első — szibériai és kaukázusi — útjára, melyet később még jó néhány kisebb-nagyobb utazás követ.

Első útjáról 1812-ben tér haza — az ezt követő négy esztendő alatt magyar, szerb és orosz verses művei látnak napvilágot — majd 1816-tól ismét külföldön tartózkodik, de a leghuzamosabban Kisinevben él. Úticéljai közül csak az őshaza-kutatást ismerjük, a többi mindmáig kibogozatlan. Tekintettel azonban arra, hogy a kelet-európai filhellén-mozgalom székhelye ez időben éppen Kisinev,⁴ talán nem tévedünk, ha gyakori itt-időzését ezzel hozzuk kapcsolatba, különösen ha tudjuk, hogy e mozgalmat mind haladó hazai körök, mind a bécsi titkosrendőrség erős figyelemmel kísérték.

1817. jún. 25-én a Kisinevben tartózkodó „Jaksics Gergely, nemes és lovag” felajánlja az ottani szemináriumi könyvtár — a kisinevi nyilvános könyvtár elődje — számára a magával hozott klasszikus irodalmi műveket.⁴ Az ajándékozó levelet s a könyvek lajstromát a leningrádi levéltár őrzi.⁵

1821 derekán — amikor M. ORLOV és V. RAJEVSZKIJ itt a dekabrista mozgalmat szervezi és PUSKIN is a város lakója — ismét megfordul Kisinevben, majd Pétervárott, Odesszában és a kaukázusi fürdőhelyeken él. Nem ismertes, hogy NAGYLAKI JAKSICS valaha is találkozott-e PUSKINNAL, tény azonban, hogy JAKSICS Gergely, a kisinevi és pétervári könyvtár mecénása PUSKINNAK 1822 augusztusában megjelent „Kaukázusi fogoly” című művét 1824-ben, pétervári tartózkodása alatt, halála esztendejében magyarrá fordította.⁶ JAKSICS műve világviszonylatban PUSKIN kronológiailag első fordításai közé tartozik.

JAKSICS szereplése csak epizód a magyar—orosz könyvtári kapcsolatok megírására váró történetében. Kezdve attól, hogy magyar szerzők már a XVIII. században mondhatni rendszeresen megküldték műveiket az orosz Tudományos Akadémia könyvtárának,⁷ mely a maga részéről szintén megküldte kiadványait néhány hazai intézménynek, hogy az Oroszországgal foglalkozó, 1827-ben megjelent első magyar monográfia⁸ már behatóan ismerteti az orosz könyvtári viszonyokat, s folytatva GÉRESI Kálmán, BALLAGI

⁴ Leningrádi Áll. Lt., CGIAL f. 802, op. 1, d. 1997, p. 1—3.

⁵ Ugyanezen év okt. 17-én PUSKIN barátját, A. N. OLENINT, a pétervári császári közkönyvtár (a mai Szaltikov—Sesedrin-könyvtár) igazgatóját keresi fel soraival, mintegy 300 kötet odaajándékozása tárgyában (CGIAL f. 733, op. 118, d. 382, p. 13—20). Jegyzéket mellékel, nyelvek szerinti bontásban. A 15 szláv kötetből 11 a saját műve — ezek nagyrésze, csakúgy, mint a hátralevő négy egyéb szláv könyv — a budai nyomda terméke, kivéve a római, 1753-ban kiadott szlavján-glagolita ábécés-könyvet. A görög kötetek klasszikusokat és orvosi szakmunkákat tartalmaznak. A latinnyelvűek — az anyag túlnyomó része — magyartárgyú történelmi munkák mellett vegyesjellegű művekből állnak s jórészt magyarországi nyomdák termékei. Néhány francia és három magyar könyv (teológiai tárgyuak) állnak a felsorolás végén.

⁶ RADÓ György—TARDY Lajos: *Puskin első magyar fordítója*. Láthatár, 1967.) 7—8. sz.

⁷ Nova Acta Academiae Scientiarum Imperialis Petropolitanae. Tom. II—XV., passim.

⁸ LASSU I.: *Az orosz birodalom statisztikai, geographiai és historiai leírása*. Pest 1827, 74. l.

Aladár⁹ és mások múlt századi oroszországi könyvtári működésével, s végezve a felszabadulást követő korszak dús matériájával, minden arról tanúskodik, hogy kapcsolataink e téren is gazdagabb tartalmúak, semmint azt gondoltuk.

TARDY LAJOS

Magyar költők egy 1927. évi szovjet antológiában. A magyar költészet a cári Oroszországban csak igen elszórtan és szerényen megjelenő fordításokkal emelkedett ki a teljes ismeretlenségből. Az enciklopédikus érdeklődésű, sok nyelvből (közvetítő és nyers fordítások segítségével) átültető Novics címében is „kis” magyar antológiája¹ csekély számú példányban jelent meg 1897-ben, az ő nyomán járó ukrán HRABOVSKIJ magyarból készült fordításaiból² életében semmi sem jelenhetett meg a cári birodalom területén; még a legismertebbek a demokrata SCHELLER — МИХАЙЛОВNAK a *Gyelo* c. haladó folyóiratban megjelent Petőfi-fordításai³ voltak.

Az Októberi Forradalom után ezen a téren is gyökeres változás történt, ami egyrészt annak köszönhető, hogy az orosz műfordítók, világirodalmi érdeklődésű irodalmárok és szerkesztők mielőbb pótolni akarták mindazt, amitől a cári cenzúra elzárta őket, másrészt pedig annak, hogy elsősorban forradalmi, de legalábbis felvilágosult, haladó témák után kutattak, s ilyenekben a magyar költészet mindig bővelkedett; bizvást állíthatjuk azonban, hogy mindenekelőtt az 1919. évi magyar Tanácsköztársaság iránti rokonszenv volt az, amely az első szovjet évtized fordítóinak és szerkesztőinek figyelmét a magyar irodalom felé fordította.

1925-ben magyar versek orosz fordításainak két kötete is megjelent: az egyik PETŐFI 37 versét tartalmazta LUNACSARSZKIJNAK, a nagy szovjet kultúrpolitikusknak fordításában, a másikat a magyar forradalmi költészet évszázadaiból válogatta МАТНЕЈКА János — GÁBOR Andor, LÁNYI Sarolta és Szergej ZAJAICKIJ közreműködésével.⁴

Két évvel utóbb, 1927-ben, tehát az Októberi Forradalom tizedik évfordulóján jelent meg az az antológia, amellyel általános jelentőségénél, de főként érdekes magyar vonatkozásainál fogva most meg akarunk ismerkedni.

РЕВОЛЮЦИОННАЯ ПОЭЗИЯ СОВРЕМЕННОГО ЗАПАДА. АНТОЛОГИЯ.
ПОД РЕДАКЦИЕЙ И С ПРЕДИСЛОВИЕМ П. С. КОГАНА. МОСКВА,
1927. МОСКОВСКИЙ РАБОЧИЙ. 228 СТР.

A kötet belső címlapját felütve, rögtön szemünkbe tűnik, hogy címe az átellenes oldalon öt latin írású nyelven olvasható: franciául, németül, csehül, magyarul és angolul.

A belső címlap hátlapjáról azt tudjuk meg, hogy a könyvet a moszkvai Krasznaja Presznja nyomdában nyomtatták, 5000 példányban jelent meg, s a művészi címlap

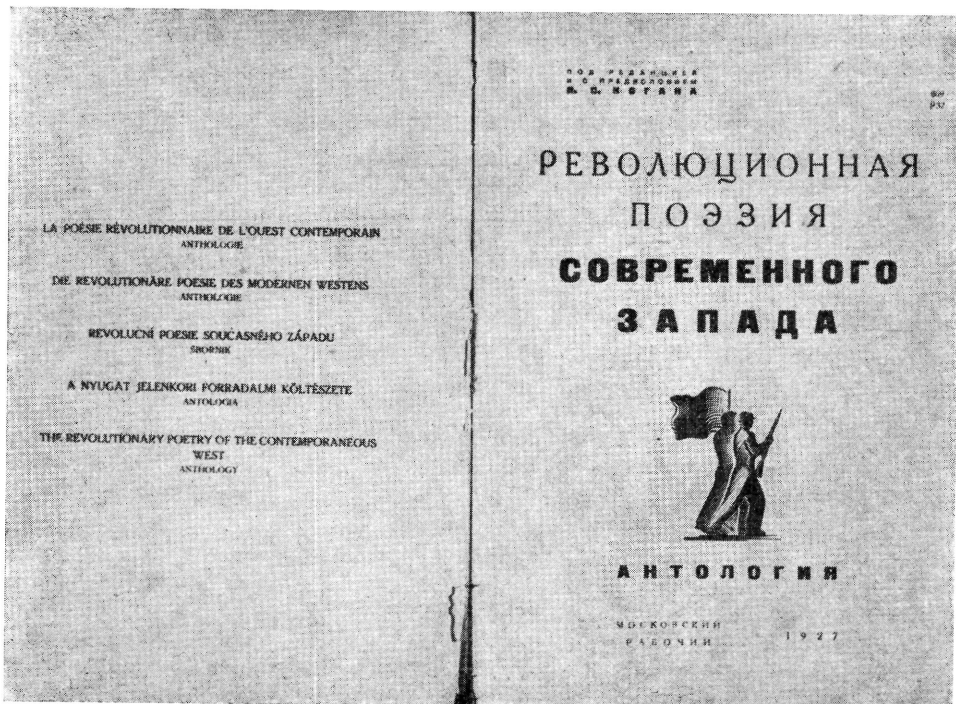
⁹ BALLAGI A.: *A szentpétervári császári közkönyvtár 1860—1870-ig*. Magyar Könyvszle. 1887, 294—310. 1.

¹ Vö. KOVÁCS Zoltán: *Egy XIX. század végi orosz nyelvű magyar lírai antológia*. Filol. Közl. 1965. 1—2. sz. 168—180. 1.

² Vö. RADÓ György: *Költészetünk klasszikus ukrán fordítója, Pavlo Hrabovszkij*. Filol. Közl. 1964. 1—2. sz. 144—158. 1.

³ Vö. ZÖLDHELYI Zsuzsa: *Petőfi chez les Russes (XIXème siècle)*. Filol. Közl. 1959. 1—2. sz. 61—70. 1.

⁴ Александр Петефи: Избранные стихотворения. (Революционная поэзия Запада. Перевод и вступительная статья А. В. Луначарского. Москва—Ленинград. 1925. Государственное Издательство. — Венгерская революционная поэзия. Под редакцией Иоганна Матейка. Сотрудники С. Заяицкий, Габор, Лани, Перевод С. Заяицкого. Москва, 1925.

Vlagyimir FAVORSZKIJ alkotása. (FAVORSZKIJ festő, fametsző és díszlettervező, HOLLÓSY Simon egyik müncheni tanítványa, 1963 óta a Szovjetunió népművésze.)

A könyv nagysága: 20 × 28 cm.

P. Sz. KOGAN 14 lapra terjedő bevezetése után az antológia hat főrésze tagolódik: 1. Franciaország és Belgium, 2. Németország és Ausztria, 3. Csehszlovákia, 4. Magyarország, 5. Amerika és 6. Anglia alcímek alatt 66 költőtől — részint névtelen szerzőktől — összesen 188 verset közöl. A fordítók nevét a tartalomjegyzék tünteti fel. A könyv végén nyolc oldalon találjuk a költők életrajzát és — a legtöbbnél — megjelent műveinek bibliográfiáját. A magyar költőknél ez utóbbi hiányzik.

A gyűjtemény szerkesztője, az előszó írója, Pjotr Szemjonovics KOGAN (1872—1932) irodalomtörténész, kritikus már 1910-ben a pétervári egyetem germán—román filológiai fakultásának magántanára s többek közt a nyugat-európai irodalmak történetéről írt népszerű, haladó szellemű, háromkötetes munka szerzője volt; az Októberi Forradalom után a moszkvai egyetem tanára és az 1921-ben alapított Állami Művészettudományi Akadémia elnöke, a húszas évek szovjet irodalmi életének egyik legtehetőbbet szereplő, legismertebb alakja.

Tehát hivatott személy, a nyugat-európai irodalmak szakértője, a szovjet közéletben kitűnően ismert professzor vállalkozott arra, hogy az Októberi Forradalom tizedik fordulójának évében a szovjet politikai eszmékre legjobban rezonáló külföldi költők, a nyugati forradalmi költők képesarnokát bemutassa a szovjet olvasónak.

KOGAN személyének, irodalmi munkásságának és pozíciójának ismeretében érthetjük meg teljesen az előttünk fekvő antológia előszavát, melyről mindjárt előljáróban meg kell jegyeznünk, hogy — sajnos a magyar költészet rovására — meglehetősen egyoldalú. Mert, jóllehet az antológiában a legtöbb a magyar költő, róluk az előszóban csak egy félmondat — s ráadásul nem is valami hízelgő félmondat — esik. Az antológiában bemutatott költők különféleségét hangsúlyozva, ezeket írja KOGAN: „... Műveik üteme és stílusa is eltérő. Kezde Becher szabadverseitől, amelyek az egyik német kritikus „a gépek fel-le mozgó dugattyúira” emlékeztetik — egészen valamilyen magyar költő elavult versemértékéig (mint Emődéig, aki ZSUKOVSKIJ korába visz vissza minket), az itt felsorakoztatott költők alkotóművészetére jellemző finom árnyalatoknak egész skáláját, stilisztikai és szerkezeti megoldásaiknak hosszú sorát figyelhetjük meg” — olvassuk az előszóban, és ezzel ki is merül az, amit KOGAN a magyar költészetéről ír. EMÖD Tamás *A kéz* c. verse tehát, melyet az antológia orosz fordításban közölt, arra szolgált az előszó írójának, hogy a száz évvel korábbi ZSUKOVSKIJhoz hasonlítva, a formai és stiláris elmaradottság példaként említse meg... Világos: KOGAN kiváló ismerője volt a román és germán nyelvek irodalmának, mint orosz a csehet is jól megértette, így hát az antológia többi öt részének szerkesztésében, összeállításában nyilván nagyon is tevékenyen vett részt, az ott szereplő költőket jól bele tudta helyezni nemzeti irodalmaik történetébe — a magyar fejezetet viszont egyszerűen átmásolta MATHEJKA Jánosnak két évvel korábban megjelent, fentebb már említett gyűjteményéből.

De így vagy amúgy — előszava mégiscsak azt a kötetet vezeti be, amelyben a magyar költészet igen tekintélyes helyet foglal el — ismerkedjünk hát meg röviden ezzel az előszóval.

Ennyi különféle költőt egy közös kötetben bemutatni, rendkívüli feladatot ró a szerkesztőre — ezzel a gondolattal kezdi előszavát KOGAN, s nyomban elemezni kezdi a francia unanimitást és a német expresszionisták, Jules ROMAIN, DUHAMEL, BECHER sajátosságait, SANDBURGnek, az amerikai préríkbe szerelmes s a nagyváros gyönyöreivel és borzalmaival megmételtyezett költőnek egyedi vonásait. Ebben a fejezetben teszi kevés hízelgő megjegyzését EMÖD Tamásra... De rögtön hangsúlyozza, hogy gyűjteményében nem iskolák, irányzatok szerint fogja felvonultatni a költőket. Van más, időszerűbb

szempont is, úgymond, hiszen a tíz esztendővel azelőtt véget ért öldöklés — ennek szörnyűségeit maga is költői lendülettel eseteli —, megszólaltatta a költők lelkiismeretét. S mialatt az alig magához tért Európa országaiban a kormányok kettőzött buzgalommal szerelik fel csatahajóikat és légi rajaikat, mialatt a tőkések a piacokért verekszenek egymással, „Európa lelkiismerete már megváltozott. S ezt éppen a költészet tanúsítja. A politikusok gyakran tévednek, a költők soha.” Ezzel a mondattal fejezi be KOGAN az előző első fejezetét. A továbbiakban elmondja, hogy az az irodalmi anyag, amelyet összegyűjtve előbb kiállításon mutattak be, váratlan nagy gazdagságról tanúskodott. „Tudtuk, hogy Európának néhány tehetséges írója együttérzéssel reagált Október szózatára” — írja, de, úgymond, meglepetéssel fedezték fel, milyen sokan és milyen őszintén tiltakoznak a háború ellen. E fejezet után rátér egyes költők és költemények elemző méltatására, majd érveket sorakoztat fel azokkal szemben, akik a pártosságtól féltik a költészetet.

Ha a gyűjteményben szereplő költők névjegyzékét áttekintjük, találunk köztük olyanokat, akik világhírók, mint Georges DUHAMEL, Jules ROMAINS, Johannes R. BECHER, Ernst TOLLER, Walter HASENCLEVER, Vítězslav NEZVAL, Carl SANDBURG és Gilbert Keith CHESTERTON. Vannak köztük, akik elvhu kommunistáknak bizonyultak, mint Paul VAILLANT-COUTURIER, van akit forradalmiságáért utóbb hitlerista koncentrációs táborban kínoztak halálra, ilyen Erich MÜHSAM, van aki sokáig eredményesen szolgálhatta a szocialista irodalmat, mint Franz Carl WEISKOPF, van aki trockista lett, mint Charles PLISNIER és vannak, akiknek nevét-nyomát már elmosta az idő, részletes irodalmi lexikonokban sem említik meg őket.

Mindent egybevetve azt mondhatjuk, hogy *A Nyugat jelenkori forradalmi költészet* c. antológia azoknak a verseit foglalja egybe, akik — *részint már előzetesen*, mint a magyar VÁRNAI Zseni, akinek 1912-ben megjelent, *Katonafiának* c. híres versét olvashatjuk itt orosz fordításban —, a lenini dekrétumok közül főként a békedekrétumra reagáltak. Az ismertetett könyv alapján *háborúellenes* antológia.

Említettük már, hogy az antológia költői közt számban a magyarok az elsők. Névsoruk a következő: ADY Endre, KAFFKA Margit, BABITS Mihály, EMÖD Tamás, KELETI Artúr, ABET Ádám, CSIZMADIA Sándor, GYAGYOVSZKY Emil, BODROGI Sándor, VÁRNAI Zseni, GÁBOR Andor, BALÁZS Béla, LÁNYI Sarolta, MADARÁSZ Emil, KASSÁK Lajos, UJVÁRI Erzs, BARTA Sándor és FÖLDES Sándor — ezen kívül névtelen szerzők öt költeményét olvashatjuk az antológiában.

A névsor tehát ugyancsak különféle irányzatú, sorsú és jelentőségű magyar költőket foglal magában. Költészetünk olyan óriásai, mint ADY és BABITS, vagy a szocialista magyar líra nagyja, KASSÁK Lajos, a finom tollú KELETI Artúr vagy már a múlt század végén Amerikába kivándorolt ABET Ádám, a szocialistának indult és ellenforradalmárrá lett CSIZMADIA Sándor — csak egy-egy jellegzetes név ebben az igen érdekes és sokszínű névsorban.

A versek között pedig vannak, amelyek közismertek irodalmunk történetében, mint ADY költeményei vagy VÁRNAI Zseninek említett, történelmi szerepű verse és vannak, amelyeket érdemes volna előbányászni a feledésből, pl. FÖLDES Sándornak Rosa LUXEMBURG halálára írt versét: *A Spree-kanális éneke*... KASSÁK Lajos költeménye, a *Mesteremberek* ugyancsak ismert, és ez a szovjet antológia emlékeztet arra, hogy KELETI Artúr *Sírató ének 1915-ből* c. verse kiváló helyet foglal el a háborúellenes világ-irodalomban.

A versek fordítójáról is meg kell emlékeznünk. Szergej Szergejevics ZAJAICKIJ (1893—1930) 1914-ben adta ki első verseskötetét, majd 1922-ben a prózai műfajban jelentkezett. Az ifjúság részére is írt. Munkásságának igen fontos területe volt a fordítás: Jack LONDONT és Ferdinand FREILIGRATHOT fordította oroszra, de legtöbb fáradságát

a magyar költészet átültetésének szentelte. Már említettük, hogy részt vett a МАТЕЈКА János által 1925-ben összeállított magyar antológia szerkesztésében (később főként magyar emigráns-költők verseit fordította), s az 1925-ös antológiának került át tekintélyes része a most ismertetett, 1927 évi nemzetközi gyűjteménybe.

Nem lesz érdektelen АДУ *A hadak útja* c. költeményének két strófáját bemutatnunk ЗАЈАЦКИЈ-féle fordításával és az új fordítással, Leonyid MARTINOV művével:

Vörös jelek a Hadak Útján:
Hunniában valami készül,
Rongyos hadak, roppant hadak
Seregelnék vígan, vitézül.

Máma Tűz-ország Magyarország,
Fagyott testét a láng befutja,
Csoda eset. Földre esett,
Benépesült a Hadak Útja.

(Заяицкий :)

Красный знак на дороге войска,
В Гуннии готовится что-то!
Войско бродяг, войско бойцов
Идет весело и с охотой.

Сегодня Венгрия в пламени!
Огонь сжигает ее тело.
Чудо пришло, в наш мир пришло,
На пути войско зашумело.

(Мартынов :)

Красные знаки на Ратном Пути:
В Гуннии что-то готовится!
Рваная рать развеселых бойцов
Храбро в ряды становится.

Венгрия нынче страна огня,
Пламень пронзил проморзшую грудь
Чудо случилось: ей наземь упал.
Полнится толпами ратный путь.

ЗАЈАЦКИЈnak mások voltak a fordítói módszerei, mint MARTINOVnak; az is bizonyos, hogy 1925-ben más volt a kor követelménye, a műfordítás íratlan szabálya, mint negyedszázaddal később — de bizvást mondhatjuk, hogy az a korábbi fordítás is jól, hasznosan képviselte a magyar költészetet, jó szolgálatot tett a korai magyar—szovjet irodalmi kapcsolatoknak.

Ez a megállapításunk áll mind a harmincyolc költeményre, amelyet *A Nyugat jelenkori forradalmi költészete* c. kötet szerkesztői a két évvel korábban megjelent magyar antológiából átvettek.

De ЗАЈАЦКИЈ e fordításai nem csupán történeti jelentőségűek — legalábbis egyelőre.

Mert igaz ugyan, hogy a magyar politikai emigráns költők műveiből később jóval több is megjelent oroszul (részint ugyancsak ЗАЈАЦКИЈ tolmácsolásában), igaz, hogy АДУtól egész kis kötetnyi vers látott modernebb fordításban napvilágot azóta,⁵ de nem egy olyan magyar költőt találunk az 1927 évi háborúellenes antológia szerző-nevei közt, akinek azóta sem jelent meg egyéb műve oroszul. Így elsősorban БАВИТС Mihály, századunk magyar költészetének egyik legkiemelkedőbb alakja az, akinek költészetét — tudomásunk szerint — még ma is csak az ismertetett antológiában megjelent *Fiatal katona* és a *Fortissimo* c. versek képviselik orosz nyelvű fordításban.

RADÓ GYÖRGY

⁵ Эндре Ади: Стихи. Переводы с венгерского. Составление и редакция переводов Агнессы Кун. Стихи в переводах В. Инбер, М. Исаковского, Л. Мартынова, Н. Тихонова. Москва, 1958. Государственное Издательство Художественной Литературы.

A Szovjetunió Alkotmányának álcázott kiadása.* 1936-ban született meg és lépett életbe a Szovjetunió új alkotmánya, mely a történelemben először rögzítette alaptörvényként a dolgozó nép jogait, s tárta szélesre a szocialista társadalom felé nyíló új perspektívákat. Az Alkotmány megjelenésével új lehetőség nyílt Magyarországon is arra, hogy az újjászerveződő illegális párt törekvéseit az új szovjet alkotmány megismertetése által népszerűsítsék nem csak a mozgalmon belül, hanem az elnyomott, kizsákmányolt, felszabadulásra vágyó dolgozó osztályok és rétegek körében. Talán 1936 végén vagy 1937 eleje táján — így emlékeznek az illegális kommunisták — került kiadásra magyar nyelven az Alkotmány, valószínűleg Moszkvában adták ki az Idegennyelvű Kiadónál, bibliofil papíron, álcázott borítólapal.

A kis kötet összeállítói igen előrelátók és óvatosak voltak, a külső borítólapon szerzőként SIMOR Miklós szerepel, a könyv címe *Newyorki Lány*, a kiadás helyeként Budapest, s felül nagy betűkkel „Olesó regény”. Az első oldal amerikai típusú ponyvaregényre emlékeztet: „Szmoking, elegáns büffé, halk (!) tánc . . . Fifth Avenue, Dorothy, Billie és Lilian” — a cenzornak, vagy az ügyeletes vámtisztviselőnek nem is érdemes tovább lapoznia. De ha mégis nagyon éber lenne, nyugodtan megnézheti az 50. azaz az utolsó oldalt: „. . . Mindenkinek megvan a maga külön igazsága, az enyém Corinne, az övé én vagyok. És ezenkívül nincs más igazság számunkra se itt a földön, se a másvilágon.”

A 2. oldalon azonban már az érdembeli rész következik; Tanácskozás az új alkotmányról a Szovjetunióban — Tanácskozás az új választójogról Magyarországon. A vékony füzet III. része *A szocialista tanácsköztársaságok szövetségének alkotmánya (alaptörvénye)* a pontos szöveggel, végül pedig *Hová vezet a magyar nép útja?* címmel a következtetések levonása, „aki a fasizmus ellen akar küzdeni, annak küzdenie kell a háború, az éhség, az elnyomás ellen . . . A Szovjetunió példája erőt ad nekünk a fasizmus elleni, a kenyérért, békéért, szabadságért folytatott harc útján.”

Mivel a magyarországi cenzúraapparátus, különösen ebben az időszakban igen erőteljesen működött, így kétszeresen fontos szerepet töltött be a kiadvány külső megjelenési formája, nagysága, terjedelme. Egyrészt a jelentéktelen, már említett ponyvakülső, másrészt, ezzel ellentétben a finom, vékony papíron sűrűn szedett sorok. A papír minősége minden viszontagságnak ellenáll, gyűrhető, hajtogatható, így könnyen elrejtethető. S az óvatosság nem csak abban nyilvánult meg, hogy az első és utolsó oldal ponyvaregény-részlet, hanem valamennyi ívjelzésen is a ponyvacímet látjuk feltüntetve. Így vált lehetővé a jelentős kiadvány becsempészése az országba.

Ez az egész „Olesó regény”-füzet, nem csak szó szerint közli a Szovjetunió új alkotmányát, hanem az SZK(b)P hozzáfűzött magyarázatait is, s így alkalmas volt arra, hogy a Szovjetunió határain kívül élő tömegekhez is szóljon.

Amint a régi Csepeli Munkásotthon könyvtárának vezetője ZSURZS Ágoston visszaemlékszik, a *Newyorki Lány* című kötetből náluk is volt 8—10 példány. A könyvtár a szociáldemokrata párt illetve a Vas- és Fémmunkások szakszervezetének keretében működött, ezért a könyvtárban dolgozó kommunisták ezt a kiadványt illegális anyagként kezelték; sejt-összekötőjük útján kapták felső kapcsolatuktól. A munkások közül annak idején soknak a kezén megfordult, de Csepelen egyetlen példány sem került belőle a rendőrség kezébe.

Az 1937-es kilitítások vagy elkobzások között sem találkoztunk ezzel a kiadvánnyal, csak jóval később, 1943-ban ébredt rá a csendőrség, hogy milyen „ponyváról” van itt szó, és sürgősen közölték a *Nyomozati Értesítő* 33. számú füzetében *A Szovjet alkotmánya* elkobzását.

MARKOVITS GYÖRGYI

* SIMOR Miklós: *Newyorki Lány*. (A szovjet alkotmány. H. n. 1936—1937?) 50 l. (Olesó regény). (Álcázott kiadás).

OLCSÓ REGÉNY

New Yorki Lány

SIMOR
MIKLÓS

BUDAPEST.

III.

A SZOCIALISTA TANÁCSKÖZTÁRSASÁGOK SZÖVETSÉGÉNEK ALKOTMÁNYA
(ALAPTÖRVÉNYE)

I. FEJEZET.

Társadalmi rend.

1. szakasz. A Szocialista Tanácsköztársaságok Szövetsége a munkások és parasztok szocialista állama.

2. szakasz. A Szocialista Tanácsköztársaságok Szövetségének politikai alapját a dolgozók küldötteinek tanácsai (szovjetek) alkot-

ják, amelyek a földesurak és kapitalisták hatalma megdöntésének és a proletárdiktatúra kivívásának eredményeképpen fejlődtek ki és szilárdultak meg.

3. szakasz. Minden hatalom a Szocialista Tanácsköztársaságok Szövetségében a város és falu dolgozóinak kezében van, akiket a dolgozók küldötteinek tanácsai képviselnek.

4. szakasz. A Szocialista Tanácsköztársasá-

KÖZLEMÉNYEK

Egy XV. század végi tankönyv példaszövegei Mátyás királyról. A XV. századi városi iskolákban sok helyütt tanították a *fogalmazást, levéltírást* az ezt igénylő tanulóknak. Kétféle tankönyv segítette ezeknek az ismereteknek az elsajátítását. Az egyik az „*ars dictandi*” tudományát tartalmazta, ennek nyomán a levél, illetőleg az írásmű fő részeit vették sorra, ezek szakszerű megszerkesztésének szabályait tanulmányozták. Egy másik tankönyv az így megtanult elméletet egészítette ki: a levél legfontosabb részét, a *mondanivaló részletes kifejtését* illusztrálta különféle tartalmú levélmintákkal.¹ A királyi és káptalani kancelláriák már századok óta ilyen formuláskönyvekkel dolgoztak, s a városok írásbeliségének széles körű kibontakozása és differenciálódása idején, a XV. század második felében viszont már nyomtatásban látnak napvilágot a városi polgárság érdekeit kifejező, az ő életük mindennapos eseményeit tükröző levelekből álló mintakönyvek. Ilyen Paulus NIAVIS leveleskönyve is.

Paulus NIAVIS (vagy NIVIS, SCHNEEVOGEL) jó nevű szász tanférfiú volt a XV. század végén.² Plauenben született, először szülővárosában tanult, majd az ingolstadt-i egyetemen, ahol 1479-ben bakkalaureátust szerzett. Ezután iskolát vezetett Lipcsében majd Halléban. 1486-ban a chemnitzi iskola rektora, majd pedig a lipcsei egyetemen tanít. 1490-ben Zittau város főjegyzője, 1497-ben pedig a bautzeni városi tanács egyik vezető tagja. Itt érte a halál 1517-ben

Tankönyveket is írt, retorikai és grammatikai jegyzeteket, történeti műveket, ókori klasszikus auktorokat rendezett sajtó alá. Nagy népszerűsége tett szert levélgyűjteménye, amely három részből áll: *Epistolae breves*, *Epistolae mediocres* és *Epistolae longiores*, tehát a szerző a levelek terjedelme szerint csoportosította összegyűjtött anyagát. Az egyes részek önálló kis kötetek, közös címe ezért nincs is a kiadványnak. A közepe és hosszabb leveleket tartalmazó köteteket a kolofon szerint 1494-ben nyomatta ki Lipcsében, Cunradus KACHELOFFEN nyomdájában.

A rövid levelekkel foglalkozó könyv — amelyben a MÁTYÁS királlyal kapcsolatos húsz levél található — megjelenési idejét és helyét több kiadásban nem jelezte a nyomdász. A HAIN-féle *Repertorium* ezért nem közöl róluk évszámadatot (11726, 11727, 11728.).

¹ Az „*ars dictandi*”-ról, valamint a formuláskönyvekről: MAKKAI László — MEZEY László: *Árpád-kori és Anjou-kori levelek*. Budapest 1960. 5 — 33. l. FINÁCZY Ernő: *A középkori nevelés története*. Budapest 1926. 190. l. Ludvig ROCKINGER: *Briefsteller und Formelbücher des elften bis vierzehnten Jahrhunderts*. München 1863. Új kiadása: New York 1961. — Bő irodalomjegyzék: *Adalbertus Samaritanus. Praecepta dictaminum*. Kiadta Franz-Josef SCHMALE. Weimar 1961. 26 — 27. l.

² Paulus NIAVIS életrajzi adatai és művei: *Fortsetzung und Ergänzungen zu Ch. G. Jöchers allgemeines Gelehrten-Lexikon* von H. W. ROTERMUND. Hildesheim 1961. V. kötet, 604. oszlop.

PROCTOR sem (2887, 2888.), COPINGER viszont 1490-i megjelenésének tartja a HAINNál 11726-tal, PROCTORnál pedig 2887-tel jelzett kiadást.

Paulus NIAVIS művének ez a kiadása megvan a pannonhalmi Szent Benedekrendi Főkönyvtárban (a 122. B. 15/1—5. jelzetű kolligátumban, ezt a kötetet használtam), valamint az Országos Széchényi Könyvtárban, a 999. számú ősnymotatvány. Az itteni katalógus adatai szerint 1485—1500 közötti időkből származik.

A mű tartalmából azonban arra következtethetünk, hogy 1488 előtt aligha keletkezhetett. Az pedig valószínű, hogy megjelenésben megelőzte a bővebb terjedelmű levelek köteteit.³ A lipcsei KACHELOFFEN tehát bizonyára 1488—1494 között nyomtatta ki Paulus NIAVIS művének ezt az első kiadását.

*

A kötetben tíz levél foglalkozik a magyar hadtörténeti irodalomban alig ismert *Glogow-i hadjárattal*. Ez volt MÁTYÁS uralkodásának utolsó, nagyobb szabású hadászati eseménye, melynek legkiemelkedőbb fegyverténye a sziléziai Glogow (Glogau, Glogavia) elfoglalása volt 1488-ban.⁴

MÁTYÁS, hogy CORVIN János számára uralkodói hatalmat biztosítson, meg akarta szerezni számára a sziléziai hercegségeket. E kisebb-nagyobb tartományok uralkodói azonban csak az erőszaknak és a fenyegetéseknek engedve mondtak le CORVIN János javára területeikről és uralkodói jogaikról. Ez volt az oka, hogy 1488 tavaszán fegyveres felkelés tört ki Sziléziában, amelynek élén a glogow-i hercegség ura, JÁNOS sagani herceg állt. MÁTYÁS rögtön Glogow alá küldte a híres fekete sereget. A csatározások elég sokáig tartottak, a város ostroma is hónapokon át húzódott: csak november 18-án sikerült azt Mátyás seregének elfoglalnia.

Rex vngarie aduersus ducem Johannem de sagana arma mouet

(F)ama est in patria nostra regem Vngarie aduersus ducem Johannem de sagana arma moturum: displicet toti schlesie sollicitaque est: et variis modis conatur an huiusce litem: ac principum disceptionem posset lenire. quid futurum sit deus nouit pacem omnes et precantur et optant. hec iam noua te seire tametsi minus iocunda scribereque ad te placuit. vale.

Responsio

(S)cribis rem non tantum duci Johanni periculum verumetiam toti schlesie presagientem. si prouintia: ciuitatesque in ea sapiunt summo laborabunt studio: nullique parcent labori donec principum illorum discordiam intercipient. alioquin agri deuastabuntur rapiuntur pecora. et nec amicus. nec hostis erit satis tutus. vale.

Epistola narrans exercitum de vngaria venisse in schlesiam

(V)erum erat presagium tuum vt veniente rege vngarie minus fore vel amicos tutos: vel hostes. quamprimum ex vngaria copie sunt educte omnis cessat mercatura. agri cultus relinquitur. viarum additus latronibus obsessi ac demum deuastantur et ville: et opida non satis munita. si leciora forent pre manibus. leciora quoque ad te scribere. vale.

Responsio

(D)oleo tam insigni terre: atque fructifere quod huiusmodi iam incomodum ab vngaris patitur Nec dubium est si rex ipse copias eduxerit. qui ferum populum predabundumque habet qui agri populabuntur ac tota schlesia varia subibit pericula Te oratum facio quamprimum possis quo se turba populique multitudo conferet significare velis, in quo maxime tuum erga me officium cognoseam. vale.

³ Paulus Niuvis is megjegyzi az Epistolae medioeres 1494-i kiadásának ajánlásában (lv.): „Pollicitus sum, vir honorande, in epistolis, quibus a breuitate nomen inditum, medioeres velle in medium afferre...”

⁴ Egyetlen részletes feldolgozása: TÓTH Zoltán: *Mátyás király idegen zsoldosserege (A fekete sereg)*. Budapest 1925. 265—305. l.

Epistola notificans regem vngarie magnam glogauiam obsedisse

(P)ostulasti te cerciorem redderem quid vngarie regis exercitus facturus: aut quo se recipere velit Illud iam et firmiter scio ipsam glogauiam magnam obsedisse. quae ciuitas melior est ducis Johannis de sagana. quam cum expugnauerit. facile est reliquas ciuitates obtinere. hec certa sunt et vera aliis narrare possis. vale.

Responsio

(P)ermagna me habet ammiratio qua velit confidentia dux Johannes regie potencie resistere. que cum solemnem urbem wiennem sibi subiugauit latissimis fossis. muris subductis. ac flumine nauigabili septam facile opidum illud haud satis munitum contra hostium impetum obtinebit. Tu vero que in temporis tractu agentur ad me scribere non desine. vale.

De Glogauie deditioe

(F)rater meus minor natu pridie ex schlesia ad me venit retulit enim ducem Johannem de sagana fortiter quamque regis vngarie expeditione propulsasse. adeo vt ne vi quidem urbem glogauiam expugnare potuit. sed nimium obsessa. demum eam fame cohercuit. et incole regi sese dederunt hec te scire volui.

Responsio

(A)ntiqua regis consuetudo est. plerasque vt ipse ciuitates quas obsessione infestat primum circumdat corona: ac nouissime fame torquet. sic wiennem: sic nouam ciuitatem: sicque alias vrbes plurimum insignes in deditioem redegit. Tu vero dabis operam vt quo se multitudo hec recipiet: aut contra quem arma mouere ad me scribas. vale.

Quod sarraceni in lusaciam se recipiunt

(Q)uamprimum Rex vngarie magnam glogauiam: ceteraque opida que ad ducatum ducis Johannis pertinebant sibi subiugavit sarracenos ad lusaciam traduxit: famaue et merchioni Johanni bellum indicere: ducibusque saxonie. hec apud nos diuulgata sunt. de quibus te certiorem facere placuit. vale.

Responsio

(S)arracenos esse in castris: atque adeo in fine ducatus principum nostrorum. ne obscurum quidem est. sed fere omnibus notum Idcirco principes nostri arma mouent. eisque obuiare statuerunt extimescenda sunt pericula. et maiora quam etas aut nostra vnquam nouit: aut progenitorum nostrorum: deus det pacem: tranquillaque tempora id omnes precamur. vale. (2. a—b., 3. a.)

A levelekből a háborútól való félelem szava hangzik ki: a háború nyomorúságot hoz. szétzilálja az országot, a hadviselők lerombolják a falvakat, a meg nem erősített városokat, elpusztítják a föld termését, az állatokat elhajtják, a földművelés lehetetlenné válik, az utak mellékét bűnözők lepik el, veszélybe kerül az ember élete: sem barát, sem ellenség nincs biztonságban.

A háborúskodás kezdetén még abban bíznak a város lakói, hogy békésen meg-egyeznek a fejedelmek. Később azonban a rettegés lesz úrrá rajtuk: mi lesz, ha MÁTYÁS „vad és prédára éhes” serege rájuk tör. A harc valóban sokáig tartott, s a levélíró számára a legemlékezetesebb mozzanat az *éhínség* volt, amely a hosszú ostrommal együtt járt. Jellemző, hogy a válaszevél Bécs és Bécsújhely ostromával kapcsolatosan szintén a kiéheztetés borzalmát idézi fel, hozzátéve, hogy MÁTYÁS szokásos haditaktikája volt ez. Más forrásokkal egybevág ez a megállapítás.⁵

Feltűnő, hogy a levelek szerint „szaracénok” is harcoltak MÁTYÁS seregében. A fekete sereg egyes hadtestei rácokból, szerbekből álltak, valószínűleg őket nevezi Paulus

⁵ BONFINI: *Mátyás király. Tíz könyv a Magyar Történet-ből.* Budapest 1959. Fordította GERÉB László. 286., 287., 317. l.

NIAVIS szaracénoknak. Ez az elnevezés velük kapcsolatban más forrásokból is ismerős.⁶ A rác könnyűlovasság volt a huszárság őse, MÁTYÁS seregének gyorsan mozgó alakulata. Paulus NIAVIS levele szerint nagy feltűnést keltettek itt Sziléziában és Szászországban ezek a csapatok. E tény megcáfolja egyes hadtörténészek véleményét,⁷ akik szerint ilyen törökös harcmodorban harcoló csapatokat csak a déli hadszíntéren alkalmazott MÁTYÁS a törökök ellen, a nyugati seregek ellen viszont nehéz fegyverzetű seregetesteket vetett be.

Bár a levélíró nem szimpatizál MÁTYÁSSal és seregével, a magyar király erejét mégis elismeri: könnyen elfoglalta Bécsset, a fővárost — írja —, pedig az hatalmas árkokkal, megerősített falakkal és hajózható folyóval volt körülvéve. A dicséret azonban nem MÁTYÁSnak szól, hanem a sagani hercegnek: ilyen nagy ellenféllel vette fel a harcot.

Egy korabeli szóbeszédéről is számot ad az egyik levél: JÁNOS sagani herceg birtokainak elfoglalása után MÁTYÁS serege Lausitzba vonult azzal a céllal, hogy megtámadja JÁNOS örgrófit, illetőleg a szász hercegségeket is. Ez is igazolja a többi forrás adatát: MÁTYÁS élete utolsó esztendejében nagy terveket szőtt ezekkel az északi területekkel.

*

A következő levélpár egy bizonyos *nagyarányú vereségről* számol be, amelyet a magyarok a törököktől szenvedtek.

De vngarorum ruina a turcis perpessa

(N)isi infidelium gens in populum cristi sepe numero victoriam obtinuit nunquam tamen cruce signati maiorem passi sunt ruinas quam nostro euo. equidem permultos ipsi vngaros necarunt. qui antehac victores turcorum extiterunt meror enim quibusuis est accolis. quandoquidem simile ipsi periculum verentur. hec vt scires volui. et quo in statu intelliges esset ecclesia. vale.

Responsio

(?) ad feci litteras fletu meo. quibus iam innotuisti ecclesie casum. opinor profecto deum nobis irasci cum sponsam roseo eius redemptam sanguine violari sinit. magnitudo scelerum: ac hominum prauitas plagam illam meruit: atque vehementer demum timeo. in mortalium vita emendatur maiorem super nos euenturam correctionis castigationem. (7. b.)

Lehet, hogy ez a levél Várad 1474-i feldúlását említi,⁸ vagy talán az 1487-i esetet, amikor MÁTYÁS egész követségét — amely Konstantinápolyból tartott hazafelé — lekaszabolták a törökök a szendrői hídon. MÁTYÁS nem torolta meg a tekintélyén esett sérelmet, sőt biztosította a szultánt, hogy továbbra is jó viszonyban óhajt maradni vele. MÁTYÁS e gesztusa nagy port vert fel Európaszerte.⁹

Paulus NIAVIS leveléből lefojtott káröröm szól: íme, a győzők most legyőzöttekké váltak! MÁTYÁSnak pedig mintha az egyház védelmének elhanyagolását róná fel: egyezkedik a pogánnyal. Isten előzőleg hagyta — írja a válaszlevél —, hogy az egyházat („sponsam roseo eius redemptam sanguine”) bántalmazták, de most itt van érte a bünte-

⁶ Például a Catalogus abbatum Saganensium-ban: Mátyás Sziléziába küldte „embertelen, részben hitetlen, részben romlott hitű hadinépét, a szaracénok rabszolgáit, vezérük és kapitányuk Despoth volt (azaz Haraszti Ferenc szörényi bán), Szerbia hercege., akit a törökök elűztek.” Idézi Tóth i. m. 302. l.

⁷ Például GYALÓKAY Jenő: *Mátyás király, a hadszervező és hadvezér*. Mátyás király Emlékkönyv. Budapest 1940. 234. l.

⁸ FRAKNÓI Vilmos: *A Hunyadiak és a Jagellók kora*. Budapest 1896. 254. l.

⁹ Az egész ügy okleveles anyagának részletes feldolgozása: GERÉZDI Rabán: *A magyar világi líra kezdetei*. Budapest 1962. 50–53. l.

tés. Nyilván Lipcsében is tudtak róla, hogy MÁTYÁS milyen feszült viszonyban állt ekkor a pápával.¹⁰

*

A következő levél és a rá adott válasz ugyancsak MÁTYÁS török politikájára vet fényt.

Rex vngarie indignatur principibus saxonie

(I)ndignatur rex vngarie principibus nostris. propterea quod extorsam iam pridem pecuniam a ciuitatibus contra turcos cesari porrexerunt. qui eum bello afficit. scripsit enim sanctissimo nisi et a talibus cessant turcos velle adducere. et infandum cristianis damnium inferre. illo semoto nihil est quod ad te scribere possum.

Responsio

(R)es abditata erat ciuitatibus: et omnino incognita: opinantur quique eam vt predicabant pecuniam pro cristiane religionis fide. et quod magis est. sumus coacti eam distribuere summam. deo certe committimus. qui omnia aperte habet cuius culpa id accidit. (9. a. — 9. b.)

MÁTYÁS — a levél szerint — megneheztelt a szász hercegekre, mivel a városokból a török elleni harc céljaira már előzőleg gyűjtött pénzt nem neki adták át, hanem FRIGYES császárnak, akinek valóban nem sok dolga akadt a törökkel. MÁTYÁS ezért — olvassuk — levelet akar írni a pápának, amelyben bejelenti: *emiatt tárgyalásokba kíván bocsátkozni a törökkel*, ami kimondhatatlan kárt jelent — Paulus NIAVIS szerint — az egész kereszténységre.

Átlátszó azonban a válaszlevél érvelése: bárkinek adják is ezt az összeget, az a fontos, hogy a keresztény hit védelmét szolgálja. Az egyház védelme csak ürügy, hiszen a saját hatalmát féltette a legkisebb német hercegség uralkodója is.

Mikor történhetett a levélben jelzett esemény? 1483-ban MÁTYÁS öt esztendőre békét kötött a törökkel. Ennek leteltével ismét hadjáratot tervezett ellenük, ennek bizonyára hírére is keltette, s ezért tartott igényt a szász városok „adó”-jára. 1488-ban azonban teljes erejét lefoglalta az ausztriai és a sziléziai háború, s újabb hároméves fegyvernyugvásban egyezett meg a szultánnal. Beváltotta tehát fenyegetését, amelyről leveleinkben — amely ezek szerint 1487—1488-i eseményeket idéz — olvashatunk.

*

Az utolsó hat levél a *bécsűjhelyi eseményekkel*, valamint azok távolabbi kihatásaival, a német birccdalcm és MÁTYÁS viszonyával foglalkozik.

Notificat Albertum saxonie ducem aduersus Mathiam vngarie regem arma mouere

(R)ogasti germane: et multo studio. si quando ad me aliqua et ammiratione digna: et auditu deferentur ad te per scriberem. dedi operam hactenus satis vt facerem desiderio tuo atque nudisterticus. ethiolus equé mihi. et amicitia: et propinquitate coniunctus scriperat Inclitum principem nostrum Albertum saxonie ducem. collum romano imperio subiecisse. onusque illud subiuisse. vt constantissimum opidum Neustat. miris modis vngaro resistens. e manibus crudelissimis matiesch possit liberari colligit exercitum ratispone. hec te scire volui. vale.

¹⁰ L. KARDOS Tibor: *A huszita mozgalmak és Hunyadi Mátyás szerepe a magyar nemzeti egyház kialakításában*. Századok 1951. 1—4. sz. GALLA Ferenc: *Mátyás király és a szentszék*. Mátyás király Emlékkönyv. Budapest 1940., újabbán ELEKES Lajos: *Mátyás és kora*. Budapest 1956. 176. l.

Responsio

(F)rater amande: atque fortuna mea charior. grande facinus ad me scribis Nec minus mihi quam ceteris. quibus scriptiois tue copiam legendi feceram horrendum. audacia est: et confidencia mirabilis. ducem nostrum precellosum hoc negocium subiuisse. tu seis quam potens est: et bellicosus rex vngarie quam impaciens iniuriarum: siquando offendatur. Timendum est periculum imminens modo capitibus nostris Siquidem triumphante rege nec tuta manebit. nec quieta prouincia illa. hec verenda sunt certe. et que ego plurimum timeo. vale.

Epistola replicans

(R)epone timorem frater. atque ad spem te conuertere. non enim tantus subest timor: neque periculum Nam negocium imperii est. plusque cesarem quem ipsum ducem tangens. neque suo populo prelium aliquod ingreditur Sed cum eo quem imperiales vrbes: ac duces ordinati ad facinus hoc egregium destinabunt. quas ob res victoria in manibus est Nec romano imperio Mathiesch ille fraudulentulus resistet. quam cum fausto omnino perficitur summam laudem princeps illustris consequentur famaue eius efferetur vsque ad sidera. vale.

In precedentem replica

(P)erfectam opus magnificabis. serenum probabis vesperi diem retentum ostendes passerem: ceterum de dubiis nihil diffinies. velim profecto ne spes inanis nimium frater te extolleret. vt si aduersa acciderent asperitas eorum: et importunitas te non offenderent. nec imperiti rerum varia loquuntur Ego autem rumoribus credendum esse non censeo. donec res in lucem perducat.

Rursus in illam replicatio

(D)ormitat lepus apertis luminibus. pauet in altissimis arborum culminibus auicularum genus. et cancer ex intimis fluuii latibulis sonitu conti pellitur Sic quoque et tu timorosus in medio formidas romani imperii. audi obserco vt clare rem negociumque intelligas Totum sic fedus contraxit imperium vt si inceptum principis proclitaretur. et principes electores essent et ciuitates imperiales presidio. quare satis constat nullum se imminere periculum. vale.

Responsio

(?)etsi antehac vehementer timebam. suauissime frater, ne dux noster magnificus periculum aliquod subiret. auertisti tamen a me omnem timorem. quandoquidem intellexi rem illam fieri plus ab imperio romano quam a principe nostro. quare tibi gratiam habeo amplissimam quod ea ad me scripsisti. et quibus rebus vicissim tibi complacitum iri potero faciam semper. vale. (20. a. — 21. a.)

E sorozat levelei egy apró adattal talán kiegészíthetik a történettudomány eddigi megállapításait.

Bécsújellyel — tudjuk — nehezen boldogult MÁTYÁS. 1486 kora őszén már falai alatt állt seregével, s 1487 tavaszán még mindig nem érte el célját. Végre a védők június 29-én alkut kötöttek a királlyal: héthetes fegyverszünetben egyeztek meg. Ha ezalatt legalább 3000 emberből álló császári sereg a város kapujáig tud hatolni, akkor MÁTYÁS felhagy az ostrommal, ellenkező esetben a negyvenkilencedik napon a város megnyílik előtte.¹¹

Ezalatt ALBERT szász herceg vezetésével megindult a frankfurti birodalmi gyűlésen — még 1486-ban — megszavazott segélyhad, levelünk szerint a regensburgi sereg.

FRAKNÓI Vilmos szerint MÁTYÁS — a régebben közöttük fennálló barátságos viszonyra hivatkozva — találkozást ajánlott ALBERTnek, aki kapott az ajánlaton, mivel serege csak 3000 emberből állt. Többször tárgyaltak egymással, megegyezni azonban nem tudtak.¹²

¹¹ FRAKNÓI i. m. 276. l.

¹² Uo.

ELEKES Lajos is azt írja könyvében, hogy ALBERT csapatai „nem óhajtottak megütközni MÁTYÁS félelmetes híri hadaival. Vezetőjük harc helyett megpróbált békét közvetíteni a király és a császár között, majd — miután az utóbbi elutasította — elvonult Katonáival, MÁTYÁS kezén hagyva az elfoglalt területeket.”¹³

Paulus NIAVIS levelei szerint azonban ALBERT szándéka nem a tárgyalás volt; ellenkezőleg: „magára vállalva a német birodalom terheit”, védelmének feladatát, a regensburgi sereggel elindult Bécsújhely felé, hogy „csodálatos módon szembeszállva” a magyar királlyal, „ezt a sziklaszilárd várost kiszabadítsa Mátyás kegyetlen karmaiból”.

Erre utal a válaszevél is. „Nagy tett”-nek nevezi írója ALBERT vállalkozását, „bátorság és csodálatos vakmerőség” kell hozzá. „Te tudod — írja — milyen erős a mi kiváló hercegünk”, de azt is, „hogy a magyarok harcias királya nem riad vissza semmitől sem, ha szembe szállnak vele”. Sorsdöntő összecsapásról van itt szó, mert „ha győz a király, akkor semmi sem marad biztonságban, s oda ennek a tartománynak a békesége”.

Paulus NIAVIS szerint tehát — bizonyára a korabeli propaganda által befolyásolt közvélemény szavát tolmácsolja — ALBERT szász herceg fegyverrel próbálta felmenteni Bécsújhelyt. Nagy remények kísérték útját, ahogy az „epistola replicans”-ban olvashatjuk. Az egész német birodalom megmozdult, hogy MÁTYÁS útját állják nyugat felé. Levélírónk szerint döntő leszámolás készült Bécsújhely alatt, „erre a dicső tetre” elszánta magát a császár, a birodalmi hercegek, a városok és az egész nép. „A győzelem a kezünkben van!” — olvassuk a tudósításban — „Mátyás, ez a család, álnok, nem támad többé a birodalomra!” Nincs kétség felőle: „ha a vállalkozás szerencsésen végződik, a kiváló herceg a legnagyobb dicsőséget szerzi meg magának, s a hír a csillagokig emeli majd őt”. A közhelyek sorozata jelzi, hogy milyen időszerűnek, halaszthatatlannak érezték a MÁTYÁSSAL való leszámolást.

A válaszevél ennek ellenére mégis kissé borúlátó. „Ne ragadjon el a hiú remény” — olvassuk. Különbőféle kósza hírek járnak ugyanis a dolgok kedvezőtlen alakulásáról. „Ezeknek azonban nem kell hinni” — ajánlja.

De a két utolsó levél ismét bizakodó: „A rákot kiúzi folyóbeli mély rejtkehelyéről a csáklya hangja” — olvassuk a félre nem érthető hasonlatot, s Paulus NIAVIS biztosra veszi, hogy a MÁTYÁS elleni szövetség összeforrasztja az egész német birodalmat, ez elhárít minden veszedelmet, nagy erőt és segítséget adva a szász herceg vállalkozásának.

Bécsújhely közben — az egyezménynek megfelelően — mégis MÁTYÁSÉ lett, a király a negyvenkilencedik nap leteltével, augusztus 17-én bevonult a városba.

*

Mi a jelentősége tankönyvünk e leveleinek?

A már eddig is ismert, más forrásokból feltárt eseményeket az idézett példaszövegek új oldalról világítják meg. A szerző értesülései pontosak, azok értelmezésében viszont részrehajló. Adatait valószínűleg szóbeli közlésekből merítette, bizonyára különféle rendű-rangú emberektől hallotta az események elbeszélését, a szóbeszédet, a hozott-vitt híreket, az ezekhez fűzött vélekedéseket.

Paulus NIAVIS igen gyorsan reagált a kor eseményeire, azokat lezajlásuk után néhány évvel már szerepelteti könyvében, amelynek kéziratából — a kor szokásai szerint — valószínűleg már kinyomatása előtti években is tanított. Ebben az időben is ritka azonban (s a következő századokban még inkább), hogy a kor „napi politikai” eseményei ilyen konkrét módon helyet kapjanak egy iskolás tankönyvben. Bizonyára most sem véletlenül történt. A szerző, aki a sziléziai Zittau város tanítója, s egyben jegyzője volt ekkor, levél-

¹³ ELEKES i. m. 174. l.

mintáival tudatosan MÁTYÁS hódításai, illetőleg utódai ellen akarta hangolni tanulóit, ezen keresztül a város lakóit, a közvéleményt.

De fel kell figyelniünk egy másik mozzanatra is. Paulus NIAVIS nem ok nélkül nyilatkozik ellenszenvvel MÁTYÁS sziléziai és ausztriai hadjáratairól. A hódító háború az ő országukat tette tönkre, az ő életüket keserítette meg, az ő munkájukat tette lehetetlenné. A dicsfényvel övezett nagy történelmi események háttéréből *egy egyszerű ember őszinte békevágya* szólal meg ezekben a levelekben.

MÉSZÁROS ISTVÁN

A magyar újságolvasók tájékoztatása a cenzúra kijátszásával 1797-ben. A *Magyar Kurír* 1797 június 27-i 51. számának utolsó (812.) oldalán a következő szerkesztői közlemény olvasható:

A közelebbi múlt posta napon, Juniusnak 23ikán egy olly szerencsétlenség érdekelte a *Magyar Kurirt*, melly sok érdemes olvasóit meg-szomorította, 's talán meg is sértette annyiban, hogy a' szokott napon nem vehették újságaikat. Ez a' szerencsétlenség ebből állott, hogy a' midőn dél után 4 órakor a' sajtóba akarta volna emelni az újság szedő legény az egyik formát, t. i. az árkusnak egyik oldalát, meg-botlott, a' táblát a' kezéből ki ejtette és két columnára való újság széllyel szóródott. Ezeknek újra való szedésekben tsak nem két egész óra telvén el, 6 órakor kezdődött a' nyomtatás, és mivel a' meg-határozott időre egészben ki nem készülhetett, és a' postára sem vitetődhetett az újság, felénél több a' mai [tehát 4 nappal későbbi] postára maradt. — A *N. Győrbe, Kőszögre, Kassára, Rimaszombatba, Miskóltzra, Egerbe, N. Károlyba, Veszprémbe, Székesfejérvárra*, 's ezen városakon túl járok, mellyeket tsumóba kötve és le petsételve szoktam küldeni, itt maradtak. — A *Debretzenbe, N. Váradra*, 's azon túl jároknak is tsak felét küldhettem el. — Mivel Budáig minden nap jár innen a' posta, más nap, t. i. *Szombaton*, a' *N. Győrbe, Komáromba* 's tovább, és a' *Veszprémbe*, 's *Székesfejérvárra* járokat tsak ugyan expedieáltattam, a' többit pedig a' máj napon.

Mivel ezen hibának, sem nem az Iró, sem nem az újság szedő, hanem a' tsupa történet volt az oka, egész bizodalommal vagon az eránt a' *Magyar Kurir*, hogy az ő Érd. Olvasói meg-fognak néki engedni.

A mentegetődző szöveg önmagában is érdekes volna, hiszen jellemző részleteket mond el az újság nyomtatási és terjesztési körülményeiről. A szedés ütemét (fél ívnel két óra) a kor viszonyaihoz és a kéziszedés általános tempójához képest elég gyorsnak láthatjuk; az sem érdekeltlen, hogy a lap a postára készítés napjának késő délutáni óráiban készül el. Bizonyoságot kapunk arról is, hogy valóban a postajáratok üteme az oka, hogy az újságok hetenként kétszer jelennek meg. Ha ugyanis csak Budáig kellene továbbítani a lapot, vagy ha a terjesztés kizárólag a dunántúli nagyobb városokra — Pozsony, Győr, Komárom — szorítkoznék, a magyar politikai sajtó is korábban tért volna át a naponkénti megjelenésre s ezzel követte volna a fejlettebb nyugati újságokat, amelyek egyfelől jobb közlekedési viszonyokkal számolhattak, de másfelől közönségük is főleg városi volt (tehát az újság székhelyén élő, posta nélkül is elérhető), nem diaszpórában, falusi kuriákban elszórtan élő nemesség, mint nálunk. A fejlődés foka — mint ez a kis tény is bizonyítja — mindig megfelel a társadalom állapotának és a gazdasági-technikai feltételeknek.

A csomagolás, az irányítás technikai teendőinek lebonyolításához is kulcsot ad DECSY Sámuel mentegetődzése.

Azonban, amennyire pontosak a nyomtatási és terjesztési technikára vonatkozó részletek a kis hírben — annyira nem felel meg a valóságnak a közlés lényege. Szándékos félrevezetés a célja a D. D. S. betűkkel aláírt szerkesztő — Dr. DECSY Sámuel — magyarázkodásának. Ugyanis nem a szedő botlott meg, hanem súlyosabb, politikai természetű baleset történt, s ez mind a kor politikai történetére, mind sajtótörténetére jellemző.

Az eset valóságos háttérét egy 1798-ból való kancelláriai akta deríti fel.¹ Ez tar-

talmazza DIENES Sámuel udvari ágens² feljelentését, amelyben azzal vádolja DECSYt, hogy az 1797 június 23-i 50. számú *Magyar Kurirt* két kiadásban jelentette meg; az egyik egyezik a cenzúrának bemutatott szöveggel, a másikban azonban DECSY benne hagyott egy olyan hírt, amelynek a közlését a cenzúra megtiltotta.

Tehát nem a szedő botlása okozta azt, hogy a lap példányait két ütemben (és már előre bizonyítottan vehetjük, hogy két változatban) küldték szét.

A vizsgálat folyamán DECSY mégis megkísérli a kancellária előtt is a szedőre hárítani a felelősséget, de más fogalmazásban, mint ahogyan azt az előfizetőkkel közölte. Azt mondja a kihallgatáson, hogy a szedő — név szerint CSÁTI György — tévedésből kiszedte a cikket, amelynek a kéziratára a cenzor nem adta meg az *admittiturt*. Szerencsére ő, DECSY, a tévedést idejében észrevette, a már kinyomott [!] hibás számokat visszatartotta, a vétkes szedőt pedig elbocsátotta. Így adja elő védekezését a kancellária rövid úton hozzá intézett megkeresésére — 1798 május 25-én, tehát majdnem egy évvel a kritikus szám megjelenése után. Együttal viszont-feljelentést tesz GÖRÖG Dömötör és KERÉKES Sámuel, a *Magyar Hírmondó* — a másik bécsi magyar újság — szerkesztői és kiadói ellen, — mert arra gyanakszik, hogy ők voltak vele szemben a feljelentők, — akik állítása szerint több oldalnyi hasonlóan tiltott szöveget küldtek szét Magyarországra. Mellékeli a kritikus laprészt, amely arról szól, hogy BERNADOTTE,³ mint bécsi francia követ, kitűzte a francia trikolort, a forradalom zászlóját és azt a bécsi nép letépte. A feljelentéshez mellékelte „fél-árkusra” [a terjedelem tehát ugyanakkora, mint a Magyar Kurirnál!] ráírták GÖRÖGÉK, hogy azt még nem nyomták ki, ezért kérik visszaküldését.

DECSY és a kancellária is tovább nyomoz: utóbbi az elbocsájtott és állítólag Debrecenbe költözött szedő, valamint a lap- illetve (a *Magyar Hírmondó* esetében) kefelevonat-példányok után, amelyeket Győrben, Pozsonyban és Komáromban keres — előbbi feljelentője után: a feljelentéssel GÖRÖGÉKEN kívül CSÁTIt, az elbocsájtott szedőt és — DIENEST gyanúsítja. Láttuk, hogy az utóbbi gyanúsított állt valóban a feljelentés mögött. DECSY — akivel ezt természetesen nem közölték — találgatásokra volt utalva, a kancellária viszont az alája rendelt megyei és városi hatóságokon keresztül megbízható értesülést szerez arról, hogy Pozsonyban és Komáromban valóban találtak a cenzúra kijátszásával, eredeti szövegükben kinyomtatott példányokat a *Magyar Kurir*ből.⁴ Az is bebizonyosodott, hogy valóban küldött GÖRÖG is tudósítást kefelevonat formájában a BERNADOTTE-esetről három „magas állású férfiúnak”, t. i. a kalocsai érseknek az erdélyi kormányzónak és a munkácsi püspöknek.⁵

GÖRÖG azzal védekezik, hogy ez a kefelevonatban maradt tudósítás a *Magyar Hírmondó*ban sohasem jelent meg; ő az újság szerkesztésével különben sem foglalkozik, tehát nem tudja, mit engedett meg a cenzúra, mit nem.

A kancellária végül⁶ mind a két újságnak megbocsát az immár egy éve történt kihágásért, de figyelmeztetésben részesíti őket, hogy hasonló a jövőben ne forduljon elő.

Az eset egyik történelmi tanulsága, hogy a bécsi magyar lapok között, de sőt a szerkesztőségek kebelében is éles üzleti és személyi versengés dúlt, amit más adatok is

¹ Kanc. 5244/798. Az akták kivonatát GORIUPP Alice engedélyével kiadatlan gyűjteményéből vesszük.

² DIENES Sámuel, ágens az erdélyi kancelláriánál, 1874-ben Heidelbergben diák, természettudományos, munkák írója és fordítója, *Sokrates redivivus* c. vers szerzője. SZINNYEI: Magyar írók. Szinnyei D. szerkesztői munkásságáról nem tud.

³ Minden bizonnyal a francia forradalmi majd császári hadsereg híres tábornoka, majd marsallja, BERNADOTTE CHARLES, a későbbi svéd király, a ma is uralkodó svéd dinasztia alapítója.

⁴ Kanc. 5625, 5786, 5788, 5920, 6138/798.

⁵ Az érsek „a fiatal Kollonits” — bizonyára az, aki mellett GÖRÖG nevelősködött.

⁶ 6139/798.

bizonyítanak.⁷ DECSY helyesen sejtette feljelentőjét DIENESben, aki segédszerkesztője volt és jövedelmét féltette a *Magyar Kurir* és a *Bécsi Magyar Mercurius* (a harmadik Bécsben megjelenő magyar lap) egyesítésétől. Az egyesítésről ugyanis éppen ekkor folytak a tárgyalások, a kancellária tudtával és beleegyezésével.⁸ Az ügyet lezáró aktában 1798. július 6-án a kancellária külön kifejezetten utal arra, hogy az egyesülésnek — az éppen lefolyt vizsgálat DECSYre nézve terhelő eredménye ellenére — nem lesz akadálya és a jövőben a *Magyar Kurirt* DECSY és PÁNCZÉL felváltva szerkesztik.⁹

DECSY minden bizonnyal helyesen gyanította, hogy az egész vizsgálat elindítója — a vizsgálaté, amely csak egy évvel a vád tárgyát képező eset után indult meg — DIENES kenyérféltése volt.¹⁰

De ugyanilyen kenyérféltést tükröznek az akták az egyes szerkesztők között is, DECSY és a GÖRÖG—KEREKES-együttes viszonyában. Az utóbbival, tehát a *Magyar Hírmondó* szerkesztőségével kapcsolatban érdekes még GÖRÖGnek az a kijelentése, hogy ő a szerkesztésben ekkor már nem vesz részt, hanem azt egészen KEREKES intézi. Sőt, ezt a bejelentését a kancellária is tudomásul veszi, a DIENES—DECSY ügyet lezáró aktában: KEREKES a hibás, amiért GÖRÖGnek megmutatta (!) a betiltott cikk levonatát, a jövőben a cenzúra előtt mindig őt fogják felelőssé tenni. Viszont az is tény, hogy a laptól csak 1803-ban, annak végleges megszűnésekor válik meg GÖRÖG, és KEREKES 1800-ban bekövetkezett halálakor GÖRÖG keres új szerkesztőtársat.¹¹ Lehet, hogy GÖRÖG csak az engedély nélküli kefelevonat terjesztéséért akarta elhárítani a felelősséget magáról; másfelől az is lehet, hogy ebben az időben idejének nagyobb részét — terhes szerkesztői elfoglaltsága mellett — a *Magyar Hírmondó* képmellékleteire, az azzal kapcsolatos rézmetszői munka irányítására kellett fordítania.¹² A kérdés további megvizsgálást érdemelne. Mindenképpen arra mutatnak a fejlemények, hogy GÖRÖG a kancelláriánál különös tekintélynek örvendett, szerkesztőversenyhátsáival való hivatalos vitáiban mások is ő maradt a győztes.¹³

A BERNADOTTE-eset legfontosabb tanulsága azonban az, hogy annak megítélése szükségképpen más volt Bécsben, mint Magyarországon. 1797 a Campo—Formio-i béke éve, az Ausztriát Napóleon háborúi során ért első megalázó csapásé!¹⁴ A császárhű bécsiek — akik ekkor már elfelejtették saját forradalmi gondolataikat és 1793-ban elfojtott jakobinus-mozgalmaikat, viszont egyre közelebbről érezték a forradalom elleni intervencióért visszasújtó francia hadak hatalmát — nem nézhették jó szemmel a trikolóros tüntetést. Nem úgy a magyar középnemesség, amelynek legjobbjai közül néhány még mindig börtönben ült azokért az eszmékért, amelyeket ő sokkal komolyabban vett, mint a bécsiek — és amely nemességtől éppen akkor insurrectiót kívántak a császár

⁷ Így többek közt utánnomási és plágium-viták pl. *Magyar Kurir* 1791. dec. 13. 1750. l.

⁸ L. 6. jegyz. Az egyesítés iránt DECSY és PÁNCZÉL Dániel között kötött és eddig szintén nem publikált szerződés az 5362/1813. sz. kancelláriai irat mellett maradt fenn.

⁹ Az egyesítés történetéről l. még FERENCY József: *A magyar hírlapirodalom története 1780—1867-ig*. Budapest 1887. 49. l.

¹⁰ Már SZACSVAJ ellen is hasonlóképpen intrikált saját segédszerkesztője, DOBSA. L. TARDY Lajos: *Egy XVIII. század végi magyar újságíró és könyvtáros élete és munkássága*. Magy. Könyvszle. 1966. 349—362. l.

¹¹ FERENCY: *I. m.* 58. l.

¹² Maga is ezt írja a lap megszűnését bejelentő cikkében, 1803-ban. L. D. SZEMZŐ Piroska: *A magyar folyóiratillusztráció kezdetei*. A Magyar Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyve 1953. Budapest 1954. 159. l.

¹³ A *Magyar Kurir* és a cenzúra 1787—1793. Magy. Könyvszle. 1967. 1. sz.

¹⁴ L. pl. EDER, Karl: *Der Liberalismus in Alt Österreich*. Wien—München 1955. 60—61. l. Világtörténet. [Vszemirnaja isztorija.] Főszerk. J. Mihajlovics ZSUKOV. Budapest 1964, VI. köt. 61. l.

védelmére. A két magyar lap francia vonatkozású híre tehát elsősorban nem mint cenzúra-történeti adat fontos, hanem mint a magyar újságolvasók igényéről és érdeklődéséről fennmaradt nem túl bőséges emlékek egyike. Azt bizonyítja, hogy mindkét Bécsben kiadott magyar újság szerkesztői tudták, hogy a magyar újságolvasók még mindig a messzi, Bécsen túl lefolyó eseményekre függesztik „vigyázó szemüket”. Még mindig onnan várták a felszabadulást. A magyar újságolvasók rétege elég jelentős volt már ekkor ahhoz, hogy érdeklődését a szerkesztők jónak lássák figyelembe venni és a cenzúra ellenére is módot keresni a kielégítésére. Az újságírás a XVIII. század utolsó éveiben már Magyarországon is írók és olvasók közös ügye volt: nem egyoldalú és a hatalomhoz alkalmazkodó beszámolás, hanem gondolatalkító, vitát ébresztő eszmecsere.

DEZSÉNYI BÉLA

Marx-cikk a pozsonyi Hírnökben. A tudományos szocializmus megalapítói közl-ezideig csak ENGELS első önálló könyvének (*Die Lage der arbeitenden Klasse in England*) korai magyar visszhangját ismerjük az 1848-i polgári forradalom előtti évekből. Itt a felderítés munkája ENGELS fiatalkori művével kapcsolatban nemcsak utalásokat hozott felszínre¹, hanem fordítástöredékeket is.² LUKÁCSY Sándor kutatásai e téren nyilvánvalóvá teszik, hogy reformkori kapitalizálódásunk idején a figyelem tudatosan fordul ENGELS alkotása felé, és a tőle idézett tények is — miként általában a gazdasági-társadalmi problémák viszonyában a nyugati írók és közgazdászok munkáiból vett adatok és érvek — aszerint polarizálódnak, vajon a haladó szemlélet vagy a konzervatív irány használja-e fel őket álláspontja támogatására. Legújabban már 1845-höz, *A munkásosztály helyzete Angliában* megjelenésének évéhez köthetjük ENGELS magyar ismeretét.³ A Magyar Irodalomtörténetnek csak hírlapcímét és évszámot feltüntető rámutatása minden bizonynyal a *Budapesti Híradónak* arra a vezércikkére utal, amely hatásosan szemlélteti, miképp szolgálhat bizonyító tételül az antikapitalista tendenciáknak egy, a pauperizmus sötét képeit felvillantó közleményben annak az ENGELSnek a műve, aki könyvének előszavában világosan megfogalmazza szándékát: azért kell feltárni az angol munkásosztály helyzetét, hogy a proletariátus nyomorának ismerete szilárd alapot teremtsen a szocialista elméletek számára.⁴ A vezércikkíró szerint szükség van iparra, de az ipar nem lehet államcél. Az állam fő feladata, hogy az emberek állandó boldogságát biztosítsa. Viszont az ipar nem boldogít. Constantin PECQUEUR francia szocialista közgazdász⁵ adatai alapján mutat rá a munkásnyomorra, és azoknak, akik a kiemelt számadatok után még kételkednének, újabb tájékoztató forrást ajánl: „tessék Engels F. e című munkáját olvasni: »Die Lage der arbeitenden Klassen [!] in England. Nach eigener [!] Anschauung und authentischen Quellen. Leipzig 1845.« akkor a műipar philosophiájáról velünk szivesebben fog elmélkedni: ha vajjon lehet é, kell é, hasznos é az angol műipart mindenütt terjeszteni?”⁶

MARX korábban, más területen és leplezettebben jelentkezik irodalmunkban. Csak egy közös vonása van a korai ENGELS-ismerettel; az ő frását is a konzervatív sajtó használja fel elsőnek, mégpedig példaragon a cenzúra engedékenységének igazolására

¹ KOMLÓS Aladár: *Kemény és Engels*. Irod. tört. 1949. 122. (Benne: SZOKOLAY István említi elsőnek Engels művét 1846-ban)

² LUKÁCSY Sándor: *Európai szellem-reformkori olvasók*. Könyvbarát 1957. nov. szám 26; *Új: Engels első magyar olvasói*. Valóság 1961. 107. l.

³ *A magyar irodalom története III*. Bp. 1965. 588. l.

⁴ *Marx—Engels Művei* [= MEM] II. Bp. 1958. 220. l.

⁵ MARX: *A tőke*. Bp. 1948. 898. l.

⁶ *Budapesti Híradó* 1845. II. 399. dec. 19-i sz.

A *Leipziger Allgemeine Zeitung*ot 1842. december 18-án kabinetparanccsal kitiltották Poroszország területéről. A haladó polgári lap porosz földi elnémitásának közvetlen oka Herwegh ama levelének közzététele volt, amelyben a költő IV. FRIGYES VILMOST tájékoztatta a maga köztársasági érzelmeiről.⁷ MARX mint a *Rheinische Zeitung* főszerkesztője a lap 1843. január 1-i számában *-gal jelzett cikkében (*Das Verbot der „Leipziger Allgemeine Zeitung“ für den preußischen Staat*)⁸ foglalkozik a cenzuramentesség hiú ábrándjait cáfoló kérdéssel. Nyitó sorai után a kabinetparancs alapjául felsorakoztatott fő kifogásokat veszi számba: A *Leipziger Allgemeine Zeitung* mindenfélét hírszettel; híreinek legalább a fele hamisnak bizonyul; nem marad meg a tényeknél, hanem a hajtórugókat is keresi; akármennyire hamis is sokszor az ítélete, mindig a csallhatatlanság pátoaszával és a leggyűlölködőbb szenvedéllyel mondja ki; viselkedése állhatatlan, indiszkrét, éretlen. MARX ezután a népsajtó élettani jelenségeit fejtegeti:

„Feltéve, hogy ezek a vádak mind megalapozottak, felvetődik a kérdés: vajon ezek a vádak a »Leipziger Allgemeine Zeitung« önkényes jellege⁹ ellen irányulnak, vagy talán inkább a csak most születő fiatal népsajtó szükségszerű jellege ellen? [Csak egy bizonyos fajta sajtó létéről van-e szó, vagy a valóságos sajtó, azaz a népsajtó nemlétéről?]»¹⁰

A francia sajtó, az angol sajtó, minden sajtó ugyanúgy kezdte, mint a német sajtó, és mindegyikük ellen joggal felmerülhettek és fel is merültek ugyanezek a kifogások. A sajtó nem egyéb és ne is legyen egyéb, mint a hangos, persze »gyakran szenvedélyes és kifejezőmódjában túlzó, melléfogó mindennapi gondolkozása és érzése egy valóban népként gondolkozó népnek«. [Ezért olyan, mint az élet, mindig létrejövő, sosem kész.] Benne él a népben és becsületesen együtt érzi vele minden reményét és félelmét, szeretetét és gyűlöletét, örömét és bánatát. Amit reménykedve és félve elles, azt hangosan hírül adja és hevesen, szenvedélyesen, egyoldalúan, ahogy azt pillanatnyi kedélye és gondolatai diktálják, ítéletet mond róla. Ha ma tévesen közöl tényeket és tévesen ítél, holnap helyreigazítja. [A sajtó a voltaképpeni »természetadta« politika, amelyet pedig ellenfelei különben szeretni szoktak.]

Azok a kifogások, amelyek a fiatal »sajtót« az utóbbi napokban egymás után érték, kölcsönösen agyonütik egymást. Lám, mondták, milyen szilárd, mértéktartó, határozott politikát követnek az angol és a francia lapok. A valóságos életen alapulnak, nézetük egy meglevő kész hatalom nézete, nem tömik doktrínákkal a népet, ők valóságos doktrínái a népnek és pártjainak. Nálatok azonban nem az a helyzet, hogy kimondjátok a nép gondolatait, érdekeit, ti előbb csináljátok azokat, vagy inkább ráfogjátok a népre. Ti teremitek a pártszellemet, nemhogy annak teremtményei vagytok. Így a sajtónak hol azt vetitek szemére, hogy nincsenek politikai pártok, hol azt, hogy ezen a hiányon segíteni akar és politikai pártokat akar teremteni. De ez magától értetődik.] Ahol a sajtó fiatal ott fiatal a népszellem, és egy éppenscok ébredező népszellem mindennapi hangos politikai gondolkozása éretlenebb, formátlanabb, elsietettebb lesz, mint egy olyan népszellemé, amely politikai harcokban naggyá, erőssé és magabiztossá lett. [Mindenekelőtt az a nép, amelynek politikai érzéke még csak ébredszik, kevésbé érdeklődik az iránt, hogy egy-egy esemény tényleg megtörtént-e, mint erkölcsi lelke iránt, mellyel hat; akár tény, akár mese, a nép gondolatainak, aggodalmainak, reményeinek megtestesülése, igaz mese marad.] A nép ezt a maga lényegét látja tükrözve sajtója lényegében, és ahol ezt nem látja, mint valami lényegtelen nem méltatja figyelemre, [mert egy nép nem hagyja magát becsapni.] Ha tehát naponta kompromittálja is magát a fiatal sajtó, ha ebbe a sajtóba rossz szenvedélyek hatolnak is be, a nép mégis meglátja benne saját állapotát, és tudja, hogy minden méreg ellenére, amit a rosszakarat vagy az oktalanság belevisz, lényege mindig igaz és tisztá marad, és mindig mozgásban levő, mindig teljes áramlásában a méreg igazsággá

⁷ MEM I. 603. — Hírlaptudósításaink az általános okokat említik: „minden határokon túlesapongó gáncsolódási láz” ütközött ki a Poroszország ellen írt cikkekből (*Hírnök* 1843. jan. 9-i sz. 3); az ellenséges irányú közlemények, mindenekelőtt a porosz bürokrácia sajtószabadságellenes törekvéseiről közölt cikk adott alkalmat a rendelet kibocsátására (*Pesti Hírlap* 1843, 30. jan. 12-i sz.); a lap következetesen gyanúsítható és rágalmozó cikkeket hozott Poroszországról (*Jelenkor* 1843. 18. jan 15-i sz. 18).

⁸ MARX—ENGELS *Werke I.* Berlin 1957. 1521.

⁹ A dült betűkkel szedett kifejezéseket MARX emelte ki.

¹⁰ A szegletes zárójelbe tett szövegrészek a későbbi összevetést segítik.

és gyógyító orvossággá válik. [Tudja, hogy sajtója az ő bűneit hordozza, érte alacsonyítja le magát és az ő dicsőségére, előkelőségéről, önélégültségéről és megcáfolhatatlanságról lemondva, képviseli a jelenkor tövisei között az erkölcsi szellem rózsáját.]

Azokat a kifogásokat tehát, amelyek a »Leipziger Allgemeine Zeitung«-ot érték, a fiatal népsajtó, tehát a valóságos sajtó elleni kifogásoknak kell tekintenünk, mert magától értetődik, hogy a sajtó nem válhat valóságos sajtóvá, míg végig nem megy szükségszerű, a lényegén alapuló fejlődési stádiumain. A népsajtó elvetését azonban a politikai népszellem elvetésének kell nyilvánítanunk. Cikkünk elején mégis azt mondtuk, hogy a német sajtó kilátásai *látszólag* komorak. És így is van, mert a harc egy létezés ellen az *első formája* elismerésének, valóságának és hatalmának. És csak a harc győzheti meg mind a kormányzatot, mind a népet és magát a sajtót a sajtó valóságos és szükségszerű jogosultságáról. Csak az mutathatja meg, hogy engedmény, vagy szükségszerűség, illúzió, vagy igazság-e a sajtó.”¹¹

A lipcsei újság sorsa izgalmas sajtóüggyé szélesedett. MARX polemikus cikksorozata tanúskodik róla.¹² A pozsonyi *Hírnök* érdeklődése is fennakad a kérdésen, és szemelvényekből meg idézetekből összeszerkesztett átnézetet tesz közzé, hogy tükröztesse a német sajtó és a cenzúra viszonyát. A lap 1843. január 23-án megjelent 7. számának *Kis Futár*-rovatában folytatásos¹³ tárcacikk kezdődik *A német hírlapi sajtó kicsapongásai* címmel. Benne az ismeretlen tárcáíró egyrészt olyan hírlapi megnyilatkozásokat ismétel, amelyek a reakció irányából közelítik meg a problémát, s ítélik el a „kicsapongásokat”, másrészt olyan sajtóhangokat közvetít, amelyekben a haladó kritika demonstrálja a „kicsapongások” valóságát. Így kerül aztán a szemlében közös égbolt alá a forradalmi demokrata *Rheinische Zeitung* és a *Rhein- und Moselzeitung* című katolikus napilap. Ez utóbbi a rágalmazó szabadelvűség hirdetői és a politikai sansculottizmus elemei ellen a még szigorúbb ellenőrzés szükségének gondolatát is megpendíti. A *Berliner Literarische Zeitung* általánosságban tartott alapról helyesel: A júdásfajú szabadsági apostolok eredeti értelmükből kivetkőzhetnek minden kérdést, a kormány rendeleteit gúnyolják, pletykákat koholnak. Ilyen módon akarják magukat méltóvá tenni az unalomig igényelt sajtószabadságra. A baloldali hegelianusok folyóiratának a *Deutsche Jahrbücher für Wissenschaft und Kunst*nak ideológiai vonásai a „lipcsei hírlap... hivatalos cikke”¹⁴ alapján rajzolódni ki: Mindent tagad, aláássa a keresztény állam alapjait, megveti a monarchiai kormányhatalmat, bámulja Franciaországot, de nem a kormányát, hanem a nép egy részében mutatkozó felforgató irányt. S mégis panaszkodik a cenzúra miatt. A kormány a hazának és az alkotmánynak tartozott azzal, hogy a folyóirat további fennmaradását nem engedélyezte. E hangok közé ékelődik MARX elméleti okfejtése.

A *Hírnök* tárcacikke a *Rheinische Zeitung* magatartásának szemléltetésére lefordítja MARX idézett cikkének érdemi részét. De nem hiánytalanul.¹⁵ Egy helyütt hosszabb részletet, másutt mondatokat kihagy, itt-ott mondatösszevonással ülteti át magyarra a szöveget, néhol pontatlan kifejezéseket használ: a *Volk* szót gyakran *nemzettel*, a *Volkgeist* összetétele *nemzetszellemmel* (de egy ízben *népszellemmel*) fordítja, s van úgy, hogy szándékosan enyhíti a szó tartalmát: a *Kampf* helyén a *vita* szó áll. De még így is, ebben az alakban is az első magyar nyelvű marxi szöveggel szembeállíthatjuk magunkat.

A pozsonyi tárcá bevezető szakasza az idézetgyűjtemény összeállításának és rendeltetésének szempontját rögzíti: „A porosz hírlapok igen szabadelműleg véleményeznek azon rendelmény felől, minél fogva a lipcs[e]i Allg. Zeitung Poroszországból eltíltá-

¹¹ MEM I. 152—154.

¹² Uo. 154—170.

¹³ Jan. 26-i 8. és febr. 6-i 11. sz.

¹⁴ A *Leipziger Allgemeine Zeitung* e címen csak 1843. ápr. 1-én szűnt meg. MEM I. 603. — A *Deutsche Jahrbücher* betiltásáról szóló hivatalos közleményt Wigand, a folyóirat kiadója és Ruge, a szerkesztő tette közzé (*Pesti Hírlap* 1843. 46. jan. 19-i sz. 46).

¹⁵ L. a MARX-szövegben szegletes zárójelbe tett részeket.

tott: miből eléggé kiviláglik, hogy ezen tilalom a sajtóra általánosan kórlatózólag nem hatott. Mit figyelmünkre méltatván, jelen korunkban közérdekűnek tartók, némelly porosz hirlapokban nyilatkozott eziránti nézeteket kiemelve, tisztelt olvasóinkkal közleni a nélkül, hogy ezeknek személyes szempontbóli méltánylásába ereszkednénk.”

MARX cikkének tolmácsolását a következő mondat vezeti be: „A Rheinische Zeitung pedig ugyanezen tárgy felől így eszmélkedik.”¹⁶

Maga a szöveg ekképpen hangzik:

„Megengedve mindezen vádak alaposságát, kérdezhetnők: valljon a Leipziger Allgemeine Zeitung önkényes jellemét illetik-e ezen vádak, vagy nem inkább a még csak keletkező fiatal népsajtónak szükségképi jelleme ellen intéztetvék? A francz, angol s minden egyéb sajtó ugyanazon alakban s modorban keletkezett, mint a német sajtó, és mindazon szemrehányásokat megérdemlette s meg is nyerte. A sajtó nem más, de ne is legyen más, mint egy nemzetileg okoskodó nemzet mindennapi gondolatának s érzelmeinek hangos, ámbár néha szenvedélyes és kifejezéseiben túlzó s tévelygő nyilatkozata. A népnek keblében élvén, annak minden reményét s félelmét, minden szerelmét s gyűlöletét, minden örömet s fájdalmát igaz egyaránt érzi. Mit remélve s féltve felfogott, azt azonnal hangosan hirdetvén, hevesen, szenvedélyesen s egyoldalúlag bírálja a szerint, mint épen kedélye s észtehetsége ingereltetve, a ma előadott tények s bírálatok tévedéseit holnap önmaga megczáfolván. Hol a sajtó még fiatal, ott fiatal a nemzetszellem is, mellynek naponkinti hangos political véleményezése mindig készültlenebb, formátlanabb s hebehurgyásabb leend, mint millyen az egy political küzdelem közt emelkedett, izmosodott s önbizonyosodott nemzetszellemnél alakult. Akárhogy következetlenkedjék tehát naponkint a fiatal sajtó, legyen ez gonosz szenvedélyektől áthatva, a nép azért mégis ezt tartja ön állapota tükrözetének s hol ezt föl nem lelné, ott a sajtót hasztalanságkint részvétre sem méltatná, jól tudván, hogy minden gonoszság s tudatlanság becsempezési mirigy mellett, a sajtó lényegessége mindig igaz s tiszta marad és mirigye annak szünetlen forgása folyamatában igazsággá átalakul. Mi tehát azon vádak, mellyek a Leipziger Allgem. Zeitung ellen intéztettek, a fiatal népsajtó, vagyis a valódi sajtó ellen intézett vádaknak tekinthetők, mert magából érthető, mikint a sajtó azzá igazán nem lehet a nélkül, hogy az ennek lényegében gyökerezett kifejlődési stadiumokon átesett volna. De a népsajtó kárhóztatása a political népszellem kárhóztatásával ugyanazonul. Mi azonban czikkünk elején a német sajtó jövődjét csak látszólag borultnak jellemzők. S így van, mert az egy lét elleni küzdelem e lét elismertetésének, valóságának s hatalmának első alakja. S csak e vita képes a kormányt úgy, mint a népet s a sajtót magát a sajtónak valódi s szükséges feljogosítása felől meggyőzni. Csak ez bizonyíthatja be, engedmény e vagy szükségesség, káprázat-e vagy igazság.”

E fordítás nyilvánvalóan, eredendő okok miatt nem tudatosíthatta MARX szerzőségét. Értékében talán elmarad a korai ENGELS-ismeret mögött. Mégis: érdekes dokumentum a marxizmus irodalmának hazai történetében: a magyar újságolvasó már 1843-ban találkozott marxi gondolatokkal.

ZSOLDOS JENŐ

¹⁶ *Hírnök* 1843. jan. 26-i 8. sz. 4. l.

Kassák Lajos az osztálybíróság előtt*

Ha az embereknek volna bátorságuk hozzá,
 hogy visszautasítsák a hazugságokat
 s ha a legigazibb érzéseik és legigazabb gondolataik
 szerint cselekednének,
 minden tapasztalatukból a lényeg olaját
 csöpögtethetnék ki
 s öregségükre édesek és egészségesek lennének . . . —

idézi KASSÁK az angol költő öregekről szóló versét egyik betiltott könyvében — *Anyám címére* —, melyért ismételten bíróság elé állították és kéthavi fogházra ítélték.

Az idézet — ha most nem is térünk ki KASSÁK Lajos egész életművére, az általa létrehozott iskolára, folyóiratokra, prózai és költői műveire — mottóként szolgálhat a kassáki magatartásra. Ezt a magatartást egy bizonyos aspektusból világítjuk meg: a perekből, melyeket az ellenforradalmi Magyarország indított 1919 őszétől, s folytatott huszonöt esztendőn át ellene.

A Tanácsköztársaság leverése után emigrál, de alig hagyja el az országot, *Levél Kun Bélához a művészet nevében* című, 1919-ben a *Ma* kiadásában megjelent tanulmánya megsemmisítésére ítéltetik a Tanácsköztársaság összes többi kiadványával együtt. A FRIEDRICH-féle, szeptemberi listán szerepel, s a korabeli sajtó tudósításai szerint rendőrök és detektívek járják be a fővárost, házkutatást tartva az ilyen művek után, nehogy elkerüljék sorsukat, a Mátýásföldi gépgyárban történő elégetést. Bécsben megjelenő könyveire is ez a sors vár.

Novelláskönyv-ét, mely 1911 és 1919 között írt elbeszéléseit tartalmazza, és Bécsben, 1921-ben kerül kiadásra, 1922 elején kitiltják a postai szállításból, ugyanígy *Világ-anyám* című kötetét, melynek verseiben (*Boldog köszöntés, Mesteremberek*) zengő pátozzsal szól a forradalomról. A *Máglyák énekelnek* kitiltására — bár ezt a művét 1920-ban jelentette meg a Bécsi Magyar Kiadó — csak 1924-ben kerül sor. A hatalmas eposz a Tanácsköztársaságnak állít emléket: „Az új költőknek ajánlom. Legyenek könyörtelenek a jóságukban és gondoljanak a lemészárolt emberekre, akik a magyar földek és vizek alatt fekszenek ma vérző nagy rózsákkal a homlokukon”. „E sajtótermék bárhol található példányai elkobzandók és terjesztői ellen eljárás indítandó” — olvassuk a magyar királyi belügyminiszter által kibocsátott körlevélben, mely a magyar királyi állami rendőrség budapesti és valamennyi kerületi Főkapitányának, valamennyi magyar királyi csendőr kerületi parancsnokságnak és valamennyi alispánnak szól.

Ugyancsak Bécsben, 1924-ben jelent meg *Álláspont. Tények és új lehetőségek* című elméleti munkája. Itt már nem egyszerű kitiltásról és elkobzásról volt szó, hanem öt esztendeig húzódó perről. Mint ismeretes, KASSÁK 1926-ban hazatért az emigrációból. A kis terjedelmű, de annál jelentősebb füzet a hatóságok kezébe került, s már 1926. október 25-én — STRACHE királyi főügyész nevével — elkészült az ügyészszegi indítvány, mely szerint:

„. . . bevallott célja ama munka megindítása, amellyel a kommunista emigráció ezideig adása a magyar forradalomnak és az ellenforradalom terrorja alatt kinlódó magyar munkásságnak.” „A kommunista pártot a munkásság új nemzetközi erőképviseletének nevezi. A társadalmi forradalmat jelenti ki az emberi élet módosítása végett az egyetlen forrásnak. Dicsőíti LENINT, mint a konstrukció emberét. Meg kell találnunk

* A cikk a költő halála előtt érkezett. Szomorú találkozás, hogy a *Magyar Könyvszemle* most KASSÁK Lajos emlékének hódol vele.

— mondja — annak a forradalmi munkának módját, amely a nyílt fegyveres akcióig hasznossá teszi az átmeneti időt. — A kommunista párt anyja és felnevelője az új embernek. — Megállapítja, hogy az első tennivaló pártiskolák felállítása. Ezek részére programot közöl. A burzsoá társadalom halálát és a forradalom szükségét hirdeti. . .”

1928 augusztusában készül el a nyolcoldalas vádirat, ugyanazt fejt ki, mint az indítvány, csak már jóval részletesebben.

A magyar bíróság alapos volt, a könyv utáni nyomozás egészen a forrásig, Bécsig terjedt. A Párttörténeti Archivumban őrzött periratok között megtalálható a bécsi kiadó levele eredetiben és magyarra fordítva:

„Alulírott, mint a Fischer J. kiadóvállalat tulajdonosa ezennel kijelentem, hogy a Kassák Lajostól „Álláspont” cím alatt kiadásomban megjelent könyv a könyvkereskedelemben nem került. A könyv kizárólag mint kézirat, zárt borítékban bizonyos személyek részére küldetett. Tartalma, vitajellegénél fogva belekapcsolódik a kommunista pártban annakidején folytatott elméleti harcokba. A könyv 300 példányban jelent meg, ebből 150 szétküldetett, a többi pedig makulaturaként lett megsemmisítve. Egyetlen egy könyv sem küldetett Magyarországra, sem nyilvános könyvkereskedésben nem árusítottott és ma sem kapható sehol. Wien 1927, február 24.”

A Magyar Újságírók Egyesülete STRACHE főügyészhez 1926. november 18-án intézett beadványban állt ki KASSÁK mellett. Másik érdekes dokumentum az *Álláspont* ügyében a következő: „Nagyméltóságú Minister Úr, Kegyelmes Uram! Alulírott magyar írók és hírlapírók, mély tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat, Kassák Lajos íróársunk azon kérelmére, hogy az ellene folyamatba tett új bűnvádi ügyben szabadlábban védekezhessék — kegyesen helyet adni méltóztassék.” Az aláírók között szerepel VIKÁR Béla, HELTAI Jenő, KARINTHY Frigyes és KOSZTOLÁNYI Dezső.

Végülis megszületett az ítélet, a MÉHES-tanács 1930. október 3-án kimondta: „... a főtárgyaláson felolvasott részei a Btk 172. paragrafusában meghatározott izgatás tényálladási elemeit megvalósítják. Minthogy azonban a bűncselekmény elévült, a kir. törvényszék Kassák Lajos szerzőt a Bp. 326. paragrafusának 3. pontja alapján felmentette.” Az írók igen, de a művet, természetesen — nem. December 6-án a belügyminiszter elrendeli a könyv elkobzását és megsemmisítését.

A KASSÁK ellen indított perek egymást követik. Az új vádirat 1932. február 27-i keltezésű: ezúttal vers a vád tárgya. GRÓ Lajos lapjában, *A Munka Kultúrstudiójában* jelent meg a *Szolgálók élete* című vers, mely a vádirat szerint „a kivételes hatalom fennállásának ideje alatt a munkásosztályt a vagyonos osztály elleni gyűlöletre izgatta és másrészt az állam és a társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására és különösen a munkásosztály kizárólagos uralmának erőszakos úton való létesítésére izgatott”. Néhány sort idéz a versből, s megállapítja, hogy „e tényállítások és kifejezések egyrészt úgy tartalmilag mint egyetemes hatásukban a tárgyilagos bírálaton túlmenően, célzatuknak megfelelően a szenvedélyek felkeltésére és a gyűlölet kiváltására alkalmasak, s ezért az izgatás büntettének a tényelemeit tüntetik fel . . . alkalmasaknak mutatkoznak az 1921. évi III. t. c. 5. §.-ában meghatározott bűncselekmény tényálladéka megállapítására is”. A nyilvános főtárgyaláson, március 30-án TÖREKY elnökölt. A jegyzőkönyv tanúsága szerint a vádlott a következőket mondta: „A vádat megértettem, nem érzem magam bűnösnek. A vádbeli verset én írtam és tétettem közzé. Távol áll minden napi politikától, a munkás és tőkés osztály nincs is benne megemlítve, ezért nézetem szerint nem alkalmas az izgatásra. A vers három szegény cselédleány beszélgetését tartalmazza népballadaszerű előadásban. Tisztán költői mű, amelynek motívumait a nép között eltöltött fiatalkori életem impresszióból merítettem.”

Mikor TÖREKY a vádlott elé tárja a versnek azt a részét, hogy „a parasztok egyszer csak összedöntik ezt az egész világot” — KASSÁK így válaszol: „Ez csupán a nép körében

használatos szójárás". Ezután MÉHES Ignác törvényszéki bíró megállapítja a vádlott bűnösségét:

„Kassák Lajosnak ez a műve olyan lapban jelent meg, amelynek minden cikke az osztályharcot szolgálja. A vád tárgyává tett cikk is párbeszéd formájában a szegény néposztály nyomorúságos helyzetével szemben a gazdagok jólétét élezi ki, mint akiknek egész életük szép. Ez a beállítás alkalmas nemcsak az ellenszenv, de a mélyeséges gyűlölet felkeltésére. Megmutatja az utat is, hogy mivel segíthetnek ezen: a világ összerombolásával. . . Ezért kívánnak a dajkák is harcos társat, akikkel együtt harcolnak. . .” Méhes érvelése ellenére azonban, a királyi törvényszék felmentette Kassákot, mivel „a közlemény hangja és tartalma alkalmas ugyan bizonyos nyugtalanság és elégedetlenség fölkeltesére, de nem éri el azt a fokot, amely a gyűlöletre való izgatáshoz szükséges, t. i. szenvedélyek fölkeltesére való alkalmatosságot.”

A tábla, majd a kúria is jóváhagyta 1933 februárjában az alsófokú ítéletet.

1934 novemberében mutatja be a nyomdász KASSÁK Lajos *Egy ember élete* című művét engedélyezés végett a királyi ügyészségnek. A hivatalos válasz gyorsan megszületik. December 25-én elrendeli a budapesti királyi büntetőtörvényszék vizsgálóbírája a könyv összes példányainak, a kéziratnak azonnali lefoglalását és a házkutatás azonnali fogatosítását. A Párttörténeti Intézet Archivumában őrzött periratok között több érdekes dokumentum szerepel, így például a büntetőtörvényszék fogház gondnokától származó feljegyzés, mely szerint KASSÁK felesége, az államfelforgatási vétség miatt elítélt SIMON Jolán, megkezdte hat hónapos fogházbüntetésének letöltését 1934. június 14-én. Látunk különböző lefoglalási jegyzőkönyveket, detektívjelentéseket, adatokat a könyv lefoglalt példányairól Budapesten és vidéken, s végül BOZZAY GYULA rendőrtanácsos december 28-i jelentését az eredményről: „A lefoglalást fogatosítottam. 725 példányt fűzve, továbbá 1200 darab borítékot, a matricát és az imprimált korrektúrárt foglalta le a rendőrség. Az ide küldött ügyési köteles példányon felül 3 példányt az összes iratokkal együtt csatolok. . . A terjesztés megakadályozására minden intézkedést megtettem. . .”

Ugyancsak december 28-ról datálódik a főkapitányságon felvett jegyzőkönyvben KASSÁK vallomása: „Bűnösnek nem érzem magam. . . A szóbanforgó sajtótermék (könyv) megírásával külön céloom nem volt, hiszen ez a kötet egy sorozatnak a 8. kötete és egyelőre befejező része „Egy ember élete” címen összefoglalt önéletrajzi sorozatomnak. Ennek a sorozatnak a célja az, hogy a körülményekhez, a valósághoz képest híven visszaadja egy ember élettörténetét gyerekkorától egész a mai napig. Ez a könyv-sorozat emberi dokumentum akar lenni minden politikai, vallási vagy nemi célzatosság nélkül. A magam részéről az inkriminált sajtótermék tartalmában az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló vétséget vagy a magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen elkövetett vétséget vagy más bűncselekményt nem látok fennforogni.”

Másnap, december 29-én elkészül a vádirat, mely nyolc oldalon át idéz a *Kommünből*, de vád tárgyává teszi az egész könyvet. Világosan kifejti ezt a befejező, *Indokok* című rész:

„. . . A könyv az 1919 évben lezajlott kommun történetét adja. A szerző, aki forradalmárnak vallja magát, s aki felfogását azonosítja a proletárdiktatura eszméjével, könyvében a proletár diktatura iránt érzett felfogásának ad nyíltan kifejezést s míg egyrészt megvalósítását kívánja, másrészt fájlalja a proletárdiktaturának letörését. Míg a proletárdiktatura visszaéléseit egy szóval sem érinti, addig az ellenforradalomról, a törvényes állapot visszatértéről s mindarról, amit e közben észlelt és vele történtek, mint „pokol”-ról emlékszik meg, s a törvényes állapot visszaállítása érdekében tett intézkedéseket valótlanul és úgy állítja be, mint a hatalmon levők visszaéléseit. . .”

Az 1935. február 15-i királyi büntetőtörvényszéki tárgyalás az *Indokok* ellenére – felmentő ítélettel zárul. Május 13-án azonban STRACHE királyi főügyész fellebbez, fellebbviteli főtárgyalás ügyében. A tábla a szeptember 24-re kitűzött tárgyalást elnapolja, erre december 3-án kerül sor. Hogy a *Kommün* ügyében nem volt egységes a különböző bíróságok véleménye, sőt egyazon fórumon belül is erős eltérések lehettek, erre nézve is érdekes dokumentumokat találunk. Így például a táblai iratokhoz csatolva a következő kéziratot feljegyzést: „Pro domo! A könyv lényegileg propagandamű, mert a vörös lázadást csak olyan szempontból bírálja, *hogyan kellett volna jobban csinálni*. A vörös lázadás elítélésével és megtorlásával az egész nemzet azonosította magát, a megtorlás becsérlése tehát *a nemzet egyetlen ellen intézett támadás*. (Különvélemény is van.)” Mégis átmenetileg a másik vélemény érvényesült: a tábla 1936. január 28-i ítéletében jóváhagyja az elsőfokú ítéletet azzal az indokolással, hogy „... a mű *összhatásában* nem alkalmas az olvasó lelkiületében oly képzet kiváltására, mintha a szerző az állam és társadalom mai törvényes rendjének erőszakos felforgatása és megsemmisítése mellett a proletárdiktatúra újbóli megvalósulását óhajtaná, követelné, illetve annak újbóli visszaállítására izgatna... tizenhat év távlatából már nem alkalmas a magyar állam vagy magyar nemzet megbecsülésének csorbítására...”

Azonban a kuria, illetve TÖREKY más véleményen van. Megsemmisíti a két elsőfokú bíróság ítéletét, a szerzőt bűnösnek mondja ki az 1921. III. törvénycikk 5. §-ának 1. bekezdésébe ütköző izgatás vétségében. A büntetés: egy havi fogház, három évi hivatalvesztés és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése — olvassuk az 1936. május 19-i ítéletben. Néhány sor az ítéletből:

„A vádlott által írt és közzétett »Egy ember élete. Kommün« című könyv tartalma szerint Kassák Lajos vádlott Budapesten 1919 évben az ún. proletárdiktatúra idejében mint a tanácsköztársaság alkalmazottja vállalt állást. Előbb a közoktatásügyi népbiztoságnál működött mint cenzor, utóbb pedig a színházi bizottsághoz került. A vádlottnak ezek az állásválalásai, valamint könyvének egyes részletei bizonyítják, hogy a kommunizmussal értelmi és érzelmi közösségben volt. Könyvében hangoztatja, hogy mindenkinek helyére kell állnia és el kell végeznie a feladatot, melyet a *forradalom* reá kiszab. Dicséri az egészségügyi bizottságokat, amelyek a gyermekekről gondoskodnak, és kiemeli, hogy egyelőre ez a legáldásosabb munkája a forradalomnak, mert fel kell táplálnia a kicsinyeket, hogy erővel és bizalommal léphessenek az ő nyomukba... Helyesli a vöröshadsereg érdekében való propagandát... Rámutat a könyv arra, hogy olyan komoly feladat megoldását, mint a forradalom, csakis józan, munkabíró és tárgyi ismeretekkel rendelkező emberekkel lehet elvégezni: az életben maradtak, lehet, hogy egyszer majd szerencsésebb kézzel nyulnak hozzá a dolgokhoz, mint ahogyan azt most tették... hangoztatja vádlott azt a reményét, hogy a világ minden táján ki fog törni a világforradalom... Amikor tehát a vádlott könyvében a proletárdiktatúra visszásságairól is megemlékezik, nem a diktatúra elítéléseképp teszi ezt, hanem a bajok felsorolásával kapcsolatban rámutat azoknak fentebb ismertetett okaira és részletesen megjelöli a módokat, amelyeknek segítségével az eljövendő forradalom sikeresebben lesz megkezdhető és befejezhető; ekként megjelenti az olvasók előtt a jövő forradalom csillogóbb képét... Tévedtek tehát az elsőfokú bíróságok, amikor a vád alapjául szolgáló könyvnek ebben a tartalmában nem ismerték föl a bűncselekmény tényálladékát...”

1936. szeptember 28-án a királyi büntetőtörvényszék kihirdeti: „a kuria ítélete jogerős és végrehajtható”. KASSÁK felesége kegyelmi kérvényt nyújt be, az IGE, a PEN Club, a Magyar Újságírók Egyesülete csatlakozik, tiltakoznak KASSÁK bezárása ellen. Végül, négy esztendei huza-vona után JÓNÁS Sámuel királyi ügyész közli, hogy a kormányzó úr a fogházat „kegyelemből elengedni méltóztatott”.

„Jónéhány évig dolgoztam tüzzel és vassal, aztán egy könyv került a kezembe s egyszerre úgy éreztem, hogy én is tudnék könyveket írni... Részben kielégültem az írás által, másrészt azonban egyre elégedetlenebb lettem nemcsak a környező világgal, hanem

VILAG PROLETARJAI EGYESULJETEK!

1922 MÁJUS 1

Testvéreim!

Betelt a mérleg! Az ember a jóság beföltésére született s akik eddig nálatok jártak, azok mind a nyelvükből élő papok voltak. A bánat és a lemondás gyermekei. Vagy a polifika lovagjai voltak, akiknek szél jár a fejükben. De én most nem magamat, a véletlen egyet, hanem benneteket prédikálalak. Együtt és egyenként! Az új világ fundamentumát, a gátfalan erőt és akaratot. Az asszonyt és a férfit prédikálalom, együtt az egész világkörnyezetével.

Ti a boldogság kufját keressétek és azt mondom, hogy minden boldogság forrása az erőben van. S ha kérdezitek: ki nyitja meg a kapukat? Azt mondom, egyedül csak ti nyithattok meg minden kaput! Az idő végtelenségével vagytok ferhesek s a jóság egyellenegy főrvénye fog beteljesedni rajtatok. Én nem érmekeket, amuletteket és talizmánokat imádkozok a nyakatokba. Nem, én nem vagyok a ti dicséremi való papotok, én csak egyszerűen egymásba teszem a kezeiteket, hogy el ne dűljetek a viharban.

Laboratóriumokból, gyárakból, irodákból, műhelyekből és a nyomorúság minden fészkeiből elindultatok a bizonyosság ösvényén. A hajnal még reménytelenséget harmatozott a szeméitekbe és ti mégis előttek és megtaláltátok az első szabad napotokat. A nap arányát nevetett fölöttetek a körutakon. Oldalaitokon letérdeltek az emeletes házak és mindennapi szenvedések elfutottak fölöttek, mint a fogatlan kutyák. Miért? — kérdezitek.

Miért? És én alázatosan köszöntelek benneteket, kérdező asszonyok és kérdező férfiak. Ez a ti első szabad napotok. Ne engem kérdezzetek. Akármilyen bajotok van, csak önmagatokat kérdezzétek. Mert minden kérdező megadhatja magának a választ. Bennetek van a csodálatos szó, amit senki sem tud jobban kimondani, mint ti, kérdező asszonyok, vagy kérdező férfiak. Papok szemforgatása, ügyvédek gerinctelensége, színészek felelőtlen nyelve nem ér fel a ti egyszerű eszetekhez, amely azt mondja: „Minden magtárnak nyitva kell állania az előfi, aki a magot összehordta.” Nem nyalábolom le hozzátok az eget és nem toloom alátok a hegyeket. Én tudom: az éhség és a reménytelenség bádogege alól indultok el és én csak azt mondom: Ti erős és egészséges emberek vagytok. A trónokról töröljétek háf le a trónolókat, a reménytelenségekbenől kaparijátok ki a reménytelenséget és mutassátok meg magatokat egymásnak, köntörfalazás és spekuláció nélkül. Óh, hogy csodállak benneteket testvéreim! Hol lehetne megtalálni az élet örömét, ha a ti mélykutu szeméitekben nem lehetne megtalálni? Tovább, csak tovább a felleküdt utakon és én mondom nektek ó, testvéreim, megnyílnak előttek a győzelmes igazság kapui!

Kassák Lajos.

önmagammal is . . . Szembefordulok az igazságtalansággal és vállalom a terhét annak a munkának, amit írói feladatnak nevezünk . . .” — írja 1938-ban, DERKOVITS Gyula, illusztrációjával CSERÉPFALVI Imre kiadásában megjelent, és elkobzott, *Anyám címére* című művében, majd szabad versben variálva fenti gondolatait: „A külvárosok fia vagyok, kék zubbonyba öltözött, nehéz járású rabszolga, aki fáradt tagjain ma is érzi a láthatatlan láncokat s anyja tejével nem szívta magába az urak dicséretét.” A kötelepédány bemutatása után hamarosan elkészül a budapesti királyi ügyészség vádirata, mely „sajtó útján elkövetett, a fegyveres erő ellen gyűlöletre izgatás vétsége címén” emel vádat a szerző ellen, mert „a sajtótermék *Tizenhetedik levél* felírást viselő fejezete a háború, a gyűlölködés és öldöklés szelleme ellen kel ki. E vers a tábornoki, illetve tisztikart úgy állítja be, mint amely a közkatonák véráldozatával és pusztulásával nem törődik, mint akinek lelketlen parancsai egyedüli okai a céltalan vérengzésnek és a közkatonák embertelen szenvedéseinek. Ez a versszöveg a fejezet összefüggésében alkalmas arra, hogy a fegyveres erő ellen gyűlöletet keltsen . . .” Az 1938. március 22-i büntető-törvényszéki főtárgyaláson a költőt két havi fogházra, könyvét elkobzásra ítélik. A jegyzőkönyvek között megtaláljuk KASSÁK vallomását:

„. . . Önképzés útján emelkedtem fel odáig, hogy ez a könyvem már a 36-ik mely a könyvpiacra megjelent. . . Végtelenül boldog és nagyon hálás vagyok, hogy Méltóságod a tizenhetedik levelet egész terjedelmében felolvastatta, mert így a vád tárgyává tett vers egész összefüggésében áll az ítélőbíróság előtt, ami a legjobb védelem a számomra. Igaz, hogy ebben a levélben nem dicsőítem a háborút, de sohasem is dicsőítettem. Azok közül az emberek közül való vagyok, akik az írói hivatást igen komolyan veszik, az író hivatásaként az élet elmélyítését tekintik, s féltő gondal öröködnék embertársaik sorsa felett a tekintetben, hogy áldozatul ne essenek annak a vad örületnek, mely ma körülvesz bennünket. Amit hallottam, láttam és megfigyeltem, őszintén leírtam, nagyon megdöbbenem, ha ezért az őszinteségemért büntetést kellene elszenvednem. Különben a háborúról vallott álláspontommal nem állok egyedül. Minden gondolkodni tudó ember előtt világos, hogy Magyarországnak sem érdeke, hogy jöjjön el a háború.”

A tábla nem ért egyet az alsófokú bírósággal, nem csak KASSÁK büntetését törli, de még a könyv elkobzását is mellőzi 1938. november 26-i ítéletében, azzal az indokkal, hogy a könyv nem támadja a magyar fegyveres erőt, a katonaságnak nem csak a hadviselés a feladata, s a könyv amúgyis csak műveltebb olvasók kezébe kerül.

A kúria azonban más véleményen van. KVASSAY tanácselnök 1939. május 3-án a királyi büntetőtörvényszék ítéletét hatályába visszaállítja. Ezt meg is indokolja:

„A valóság szerinte az, amit egy Krisztus előtt 827-ből származó kínai vers lényegileg úgy fejez ki, hogy a katonákat vezetőik ostoba parancsokkal szükség nélkül küldik halálba és halálukból hátramaradottaikra gyász és szomorúság, parancsnokaikra pedig jótét és dicsőség háramlik. A könyvnek ez a része tehát lényegileg és általánosságban lesújtó bírálat a hadvezetőség és a tisztikar felett. . . . Ez a beállítás alkalmas arra, hogy az olvasóval a fegyveres erő intézményét általában és így a magyar fegyveres erőt is meggyűlöltesse. A vádbeli könyv ismertetett fejezete eszerint az 1921. III. t. c. 6. §-ának első bekezdésébe ütköző vétség tényálladékát megvalósítja és így nem tévedett az alsófokú bíróság . . .”

Az iratok között elsárgulva, kirottosodva, de pontosan olvasható KASSÁK Lajos szabadulóllevele, büntetését 1940. október 4.-től december 2-ig letöltötte a fogházban.

¹ A cikkben előforduló KASSÁK-könyvek, illetve versek „inkriminált kiadásai”: *Álláspont*. Wien 1924, Fischer Verlag. *Egy ember élete. (Önéletrajz.)* (7.) *Károlyi forradalom*. (8.) *Kommün*. Bp. (1935–1939.) Pantheon, Tolnai ny. 2 db. (KASSÁK Lajos Murkái.) *Máglyák énekelnek*. (Versek) 1919–1920. Wien 1920, Bécsi Magyar Kiadó. 129. l. *Szolgálók élete*. (Vers.) — A Munka Kultúrstudiója. Szerk. Gró Lajos. 1931 december. *Tábornok*. (Vers. Ford. KASSÁK Lajos.) — *Anyám címére* (Bp. 1938), Cserépfalvi. 257 l. A borítólapon DERKOVITS Gyula rajza. *Világanyám. Kassák Lajos összes versei*. Wien 1921. Bán-Verlag. 145 l.

FIGYELŐ

A társadalomtudományi folyóiratok világjegyzékének harmadik kiadásáról*.

A társadalomtudományi periodikák világjegyzékének első kiadását 1952-ben jelentette meg az UNESCO, a 2. kiadás 1956-ban látott napvilágot, míg a 3. átdolgozott és bővített — tegyük hozzá *alaposan* átdolgozott és bővített — kiadás 1967 elején jelent meg a Nemzetközi Társadalomtudományi Dokumentációs Bizottság (CIDSS) gondozásában a párizsi Maison des Sciences de l'Homme Service d'échange d'informations scientifiques-jának közreműködésével. A válogatást a CIDSS egy erre a célra létrehívott albizottsága végezte,¹ az anyagszolgáltatásban számos ország könyvtárosa, illetve társadalomtudományi specialista vett részt.

E széleskörű nemzetközi előkészítés és együttműködés eredményeként az új kiadás minden vonatkozásban teljesebb és sokrétűbb az előzőeknél és minden bizonnyal alapvető gazdagodást, javulást mutat a szocialista országok periodikáinak bemutatása tekintetében.²

E tény egyfelől tükrözi a szocialista országok folyóiratainak gazdagodását, másfelől ismételten aláhúzza a nemzeti anyagszolgáltatások jelentőségét a nemzetközi adattárakban, repertóriumokban stb.

A válogatás alapjául az az elv szolgált, hogy *kizárólag önálló tudományos közleményeket rendszeresen tartalmazó folyóiratok* kerüljenek be a jegyzékbe, így kimaradtak az anyag- és adatszolgáltató, statisztikai, konjunktúra- és piacutató, bibliográfiai stb. folyóiratok. Kimaradt a heti- és napisajtó is, amelynek elsőrendű rendeltetése nem a tudományos közlés. A *társadalomtudományi diszciplínákat* tekintve a kötetben helyet kaptak az általános társadalomtudományi, szociológiai, társadalompszichológiai, szociológiai és kulturális antropológiai, demográfiai, kriminológiai, közgazdaságtudományi, politikatudományi, államtudományi, nemzetközi (kapcsolatok), ipargazdasági, gazdaság- és társadalomtörténeti, közjogi, nemzetközi és alkotmányjogi, statisztikai módszertani

* *Liste mondiale des périodiques spécialisés dans les sciences sociales — World list of social science periodicals.* Prép. par le Comité International pour la Documentation des Sciences Sociales. 3. éd. rev. et augm. Paris 1967, UNESCO, 448 l. (Documentation dans les sciences sociales)

¹ Az albizottság George THOMPSON (Genf, ILO) elnökleivel működött, tagja Prof. André TUNC (Párizs, jogász), RÓZSA György (MTA Könyvtára), Mme Micheline BEAUCHET (Párizs, Maison des Sciences de l'Homme) és a CIDSS főtítkára és főtítkárhelyettese, Jean MEYRIAT és Jean VIET. — A magyar anyagszolgáltatást, továbbá a szocialista országok (a Szovjetunió kivételével) társadalomtudományi folyóiratainak alapjegyzékét az MTA Könyvtára Csereszolgálata állította össze SZENTGYÖRGYI Mária vezetésével.

² A 2. kiadásra vonatkozóan ld. RÓZSA György: *A világ társadalomtudományi folyóiratainak repertóriuma.* MTA Társ.-tört. Oszt. Közl. 1959. 9. köt. 3—4. sz. 423—426.

folyóiratok. Vagyis az UNESCO és a CIDSS nomenklatúrája szerinti társadalomtudományi folyóiratokat tartalmazza a kötet.³

A *Liste mondiale* folyamatos kiegészítése a *Social Science Information*, a Nemzetközi Társadalomtudományi Tanács folyóiratában történik meg (az első kiegészítés már napvilágot is látott). A jegyzék 100 ország és nemzetközi szervezet mintegy 1.400 *periodikáját* veszi számba. Közel a kísértés, hogy a folyóiratok országonkénti és témaszerinti megoszlását az olyannyira divatbajótt kvantifikáló módszerekkel elemezzük, ehelyett mindössze néhány jelenségre kívánok rámutatni az adatok tükrében, egyben utalva arra is, hogy a pusztán statisztikai összehasonlítás egy ilyen kötet alapján megtevésztő is lehet.

A kötet jelentős érdeme, hogy *igyekszik valóban világjegyzék lenni*, tehát a „harmadik világ” folyóiratait is a lehetőség szerinti teljességben számbaveszi. Az országok közötti arányok aligha fejezik ki egyben az országok közötti társadalomtudományi fejlettségi színvonalat még kevésbé természetesen a társadalmi színvonalat.

Nyilvánvaló képtelenség például Angolát Ausztriával összehasonlítani a társadalomtudományi kutatások szempontjából, a folyóiratok aránya 2 : 3. De ugyanilyen valószínűtlen, hogy a fejlettség valóságos színvonalát jeleznék Ausztriának a Belgiummal való összehasonlítása, ahol az arány 3 : 31. Önmagukban ezek a számok már rámutatnak az indokolatlan aránytalanságokra, amelyek okai többfélék is lehetnek, mint amilyen a nemzeti anyagszolgáltatás hiányossága, értelmezésbeli különbözőség a tudományos folyóiratok tekintetében — és nem utolsósorban olykor a válogatás esetlegessége, am egy ilyen nagy munkánál szinte elkerülhetetlen. Hasonló aránytalanságokra még bőven szolgáltat példát a kötet, így például a két Korea (Észak és Dél 3 : 17), nem látszik valószínűnek, mint reális arány 8 kolumbiai folyóirat 12 svédrel szemben, ha tekintetbe vesszük a két ország társadalomtudományi kutatási szintjét. A válogató bizottság mindenestre arra az álláspontra helyezkedett, hogy a *fejlődésben levő országok* folyóiratait éppen bibliográfiailag nehezebb megközelíthetőségük miatt minél nagyobb számban vegye fel — ez is magyarázat az aránytalanságokhoz. A legnagyobb számban az Egyesült Államok folyóiratai szerepelnek: 114, ezt követi Franciaország 90 folyóirattal, Anglia 87-el, Japán 79-el. Ötven fölött van a Szovjetunió és Nyugat-Németország folyóiratainak a kötetben szereplő száma. A szocialista országok folyóiratai kiegyensúlyozott képet mutatnak volumen tekintetében, a kialakult gyakorlatnak megfelelően úgyszólván valamennyi társadalomtudományi ágazatnak megvannak a folyóiratai, Csehszlovákia 24, Lengyelország 26, Bulgária 27, Magyarország 33 folyóirattal szerepel stb. Ha az országok szerinti megoszlási számszerűsége 4 kategóriába próbálnánk sorolni, nevezetesen I. 1—5-ig, II. 5—25-ig, III. 25—50-ig, IV. 50-től feljebb, akkor a IV. legmagasabb kategóriába 6 ország tartozna, míg az I.-be 43, vagyis a kötetben szereplő országoknak mintegy a fele 1—5 folyóiratot jelent meg. Másképp összevetve a számokat, 43 ország összesen 84 folyóiratot ad ki, vagyis kevesebbet mint egyedül Franciaország. A fejlettebb kutatási bázissal rendelkező szocialista országok nagyjában a III. kategóriában helyezkednek el.

Mindezek nem a számokkal való bővészkedést szolgálják, nincs abszolút és minőségi érvényük, arra azonban alkalmasak, hogy érzékeltessenek bizonyos jelenségeket.

A *témaszerinti* megoszlásban („Subject index”) — amint az kézenfekvő — a gazdaságtudományok vezetnek számszerűleg.

³ A történettudományi, földrajzi és filozófiai folyóiratok jegyzéke megtalálható a *Bibliographie internationale des sciences historiques*, a *Bibliographie géographique internationale* és a *Bibliographie de la philosophie* kötetekben.

A jegyzék alaprendszerezése *országokénti*, ezeken belül sorszámozva betűrendben követik egymást a tételek.

A kötet *szerkesztése és szerkezete* többirányú tájékozódást tesz lehetővé. A folyóiratok leírása tartalmazza a címen (és rövidítésén) kívül a kiadó testületet és címét (szellemi kiadó), a kiadó intézmény vezetőjének nevét, a periodicitást és a kezdő évszámot, az átlagterjedelmet, a cikkek átlagos számát, a folyóirat érdeklődési körét, a recenzíós rovat terjedelmét, tartalmaz-e idegennyelvű tartalomjegyzéket és rezüméket. A *mutatórendszer* a következőkből tevődik össze: teljes betűrendes folyóirat címjegyzék (utalással az országra és tételszámra), intézmény (testület) jegyzék (hasonló utalással), tárgymutató (francia és angol változatban).

A kötetet az UNESCO példás kivitelben jelentette meg.

Mindent összevetve, a társadalomtudományi kutatás és tájékoztató munka hasznos kötettel gyarapodott a *Liste Mondiale* kiadásával és bizonyos korlátok között módot nyújt tájékoztató jellegű statisztikai elemzésekre is.

RÓZSA GYÖRGY

A tudományos tájékoztatás szakembereinek képzéséről tartott nemzetközi konferencia. (International Conference on Education for Scientific Information Work). Londonban 1967 április 3. és 7. között a FID kezdeményezésére és védnöksége alatt az Aslib, az Institute of Information Scientists és az Office of Scientific and Technical Information nemzetközi konferenciát szervezett, melynek tárgya a tudományos tájékoztatással foglalkozók képzése volt.

A konferencián mintegy ötven meghívott vett részt. A húsz hazai résztvevőn kívül a könyvtáros- és dokumentalista képzés belga, dán, francia, holland, izraeli, kanadai, nyugatnémet, svéd és északamerikai szakemberei voltak jelen. Magyar részről SZENTMIHÁLYI JÁNOS és VINCE Pálné tartott előadást. Rajtuk kívül LÉVAI Tamásné az OMKDK hálózati igazgatója is aktív résztvevője volt a tanácskozásoknak.

Az előre kinyomatott előadások hat témacsoport tematikáját tárgyalták. Az előadásokat az előadók nem személyesen mutatták be, hanem egy referens foglalta azokat össze. Ő jelölte ki azokat a kérdéseket, amelyeket az előadások alapján megvitatásra ajánlott és a vita sorrendben e kérdések felett zajlott le.

Az első témacsoport [Referens: Dr. C. W. SHILLING (USA), előadók: A. P. J. EDWARDS, J. E. L. FARRADANE, W. L. SAUNDERS (Anglia), D. J. MALTHA (Hollandia), V. SLAMECKA (USA)] tárgya a tájékoztatástudományi képzés jövőbeli szükségletei. Egyes előadások az egyetemi képzés jelenlegi tanmenetét, az egyetemi könyvtárosképzésen belüli tájékoztatástudományi specializálódás jelen gyakorlatát elemezték. Egyedül A. P. J. EDWARDS előadása tartalmazott olyan becslést, amely kimutatni igyekezett, hogy 1970-ben az Egyesült Királyságban a tudományos és műszaki tájékoztatás területén milyen számú és milyen differenciált képesítésű tájékoztatási szakemberre lesz szükség.

A témacsoport előadásai feletti vita igen érdekes, a képzés alapvető problémáit érintő kérdéseket hozott felszínre. Megmutatkozott, hogy bizonyos eltérés van a tájékoztatástudomány európai és amerikai értelmezése között. Az Egyesült Államokban „information scientist” alatt olyan szakembert értenek, aki a gépi mutatókészítés, adattárolás és adatvisszakeresés, a tárolási és visszakeresési rendszerek tervezésének és megvalósításának szakembere. Elismerik azonban, hogy ezt a diszciplinát helyesebb „information engineering”-nek nevezni. De még ilyen formájában is interdiszciplináris tartalmú. Ennek következtében az egyetemi könyvtárosképzés és továbbképzés keretében valósít-

ják meg azt a magasabb szintű képzést, mivel a tájékoztatás tárgyát képező diszciplína egy bizonyos szintű ismerete az egyetemi könyvtárosképzésben is követelmény. Ennél magasabb szintű szakmai ismeretet az „information scientist”-től sem lehet megkövetelni, mivel ez a követelmény gyakorlatilag (bérezés) megvalósíthatatlan. Ezzel szemben az európai felfogás, melyet elsősorban W. L. SAUNDERS és H. SCHUR (Anglia), valamint D. J. MALTHA (Hollandia) képviselt, az információ tárgyát képező ismereteket elengedhetetlennek tartja, azok differenciált felhasználását hangsúlyozta a tájékoztatási munkában és mind a könyvtárosi, mind a tájékoztatási szakképzésben elsősorban az *alaptudományi* képzés fontosságát emelte ki.

A második témacsoport az előképzettségi követelményekkel és a tanfolyamok végső céljával foglalkozott. [Referens B. TELL (Svédország), előadók R. T. BOTTLE A. Gordon FOSTER, Jack BIRD (Anglia), G. PITERNICK és Anne BREARLEY (Kanada), Mme E. SAUVENIER-GOFFIN (Belgium)]. Itt elsősorban a rövid tanfolyamok, speciális, tanfolyamok, mint pl. a kémiai, biológiai irodalomról tartott ismertető tanfolyamok tapasztalatairól számoltak be az előadók és a vitában résztvevők. Itt vetődött fel ismét a képzés tartalmi és fokozati differenciáltságának szükségessége. Igen érdekes és figyelemreméltó volt a kanadai helyzetelemzés. Mind a természettudományos kutatók, mind pedig a könyvtárosok száma nem elegendő a szükségletek fedezésére. 1965-ben pl. 318 könyvtáros kapott diplomát az egyetemeken, míg ugyanezen év első öt hónapjában 499 egyetemi képesítéshez kötött könyvtárosi állást kellett volna betölteni. A kanadai helyzetelemzés szerint vitatható, hogy vajon a könyvtárosi végzettség alkalmassá teszi-e természettudományos információs munkára, de ezt a képzést, mint egyedül lehetséges képzési formát elfogadják és igyekeznek a képzésen belül a kellő specializálódást biztosítani. Igen érdekes a specializálódást elősegítő studiumok elemzése. A rövid tanfolyamok szükségességét elsősorban Angliában hangsúlyozzák (Jack BIRD előadása), mivel a tájékoztató munkában zömmel olyanok vesznek részt, akiknek sem könyvtári, sem dokumentációs alapképztségük nincs. A vita során igen élesen vetődött fel a tájékoztató, dokumentációs, és a könyvtári munka hasonlóságának és különbözőségének problémája. A dokumentalista elsősorban, mint a könyvtár használója, a könyvtári gyűjteményekben levő és ott feldolgozott információk értékelője végzi tevékenységét. A konferencián általában ebben az *értékelési* tevékenységben látták a könyvtári és információs munka közötti különbséget, aminek a képzésre gyakorolt hatása állandó vitatéma volt.

A harmadik vitatéma első csoportja a tanfolyamok tematikájának és felépítésének elvi kérdéseivel foglalkozott. [Referens: E. P. DUDLEY (Anglia), előadók: R. M. HAYES (USA), A. D. OSBORN (Kanada), SZENTMIHÁLYI János (Magyarország), R. S. TAYLOR (USA), A. NEELAMEGHAN (India) és Mrs. V. AMMUNDSEN (Dánia)].

Az előadások azt elemezték, hogy a különböző tanfolyamokon milyen tematikájú előadások kívánatosak és hogy meghatározható-e a képzési tematikának alapvető magja.

R. M. HAYES előadása azzal az amerikai egyetemeken kialakult gyakorlattal foglalkozott, mely tematikául az információs rendszerek — elsősorban természetesen a gépi adatfeldolgozáson alapuló rendszerek — analizését választja. Ez az elemzés a rendszer felépítésére, alkalmazására és működésére terjed ki. A. D. OSBORN előadása a tematikát az általános jellegű és specifikus ismeretek alapján csoportosítja és elméletileg fejtegeti a könyvtári ismeretek magasabb szintű továbbfejlesztésének szükségességét. SZENTMIHÁLYI János a gyorsan fejlődő ismeretek elsajátításához szükséges alapvető ismereteket igyekezett elemezni. Olyan ismeretkört próbált az előadás meghatározni, melynek elsajátítása képessé teszi a képzésben részesültet a tájékoztatási technika továbbfejlesztésére, az új eredmények alkalmazására, másfelől kellő alapot nyújt ahhoz, hogy a szakágazati tájékoztatás forrásait továbbfejlessze, a gon-

dozott szakterület speciális tájékoztatási igényeit kielégítse. R. S. TAAV a tematika kérdését a képzési célokkal hozta összefüggésbe. E képzési célok: 1. az információkutatás szakembereinek képzése; 2. az alkalmazott kutatásban és fejlesztésben résztvevők képzése, ideértve az egyes információs rendszerek szaktudományi alkalmazását, végül: 3. az információs produktumok alkalmazásának kérdése. Az általa javasolt tematikai séma egyébként igen sokban egyezik az OMFB által elfogadott oktatási koncepcióban javasolt tematikai vázlatokkal.

Az igen élénk vita négy vitapont köré csoportosult:

1. Az információs rendszerek mennyiben értékelhetők az oktatásban, HAYES analitikus módszere szerint?

2. A könyvtárosképzés és a tájékoztatási szakemberképzés tematikái mennyiben egyeztetethetők?

3. A képzés alapvető tematikája nem szükségszerűen a legnagyobb szintű módszerek ismertetése. Ha ez nem így van, van-e egyáltalán alapvető tematika a képzésben?

4. Az információs rendszerek globálisan értékelhetők-e, illetve oktathatók-e?

Összefoglalójában a referens, Mr. DUDLEY a tájékoztatásnak, mint komplex folyamatnak jellemzőire mutatott rá. A tematikának a vita eredményeképpen figyelembe kell venni 1. a felhasználó személyiségét, céljait; 2. a tájékoztatás hordozóit, a tájékoztató anyagot; 3. a tájékoztatás megjelenési formáit; 4. a tájékoztatás elterjesztésének módszereit.

Ugyanezen vitatéma második csoportja [Referens: Mrs. K. HELLSTRÖM (Svédország), előadók: VINCE Pálné (Magyarország), Mrs. DAINTREE (Anglia), C. KEREN (Izrael), F. LIEBESNY (Anglia), Dr. C. W. SHILLING (USA), VAN HOVE (Belgium), I. WIESENBERGER (Csehszlovákia), T. D. WILSON (Anglia), B. V. TELL (Svédország)] a gyakorlatban kialakult tematikát foglalta össze. VINCE Pálné előadása a különböző tanfolyamok céljainak megfelelő tematika változatait mutatta be, C. W. SHILLING az amerikai Biological Sciences Communication Project által egyetemeken szervezett rövid tanfolyamok szervezetét és tartalmát ismertette. I. WIESENBERGER előadása főleg a prágai Károly Egyetem Könyvtártudományi Tanszékének átszervezésével, a Tájékoztatótudományi Tagozat jövő feladataival foglalkozott. B. V. TELL a számítógépek könyvtári és dokumentációs alkalmazása révén szükségessé vált speciális képzés formáit ismertette.

A vita során ismertette Mme F. CESTAC (Franciaország) az UFOD által szervezett levelező oktatási formát. Az alapképzésben nem részesült tájékoztatási munkaezők, a felhasználók tájékoztatási ismereteinek megalapozása és bővítése, a tankönyvhiány voltak azok a kérdések, amelyek a tanácskozás eme szakaszában az előtérben állottak.

A negyedik témacsoport [Referens: (D. J. MALTHA, Hollandia); előadók: J. SHERRON (USA), A Gordon FOSTER, H. SCHUR (Anglia)] az oktatási intézmények közötti együttműködés, az oktatók cseréjének és az oktatási segédletek közös felhasználásának kérdésével foglalkozott.

J. SHERRON, rövid de igen lényeges pontokat érintő előadása arra utalt, hogy lehetővé vált a tudományos és műszaki információk világ szinten szervezett gyűjtése, értékelése és számbavétele (indexing).

Valószínűnek látszik, hogy még ebben az évtizedben a dokumentáció szervezete területén a nemzetközi együttműködés megvalósulhat. Szükségessé vált tehát egy állandó nemzetközi tájékoztatótudományi szeminárium szervezése. A nyolc vagy tíz legnagyobb információt termelő ország részvétele lenne kívánatos és a FID van abban a kedvező helyzetben, hogy ezt a szemináriumot megszervezze és kialakítsa annak igen magas szintű programját. Gordon FOSTER előadása az előadók cseréjének szükségességére mutatott rá, H. SCHUR előadása pedig a sheffieldi egyetem és a gyakorlatot biztosító intézetek közötti együttműködést vázolta.

A referens öt kérdést bocsátott vitára:

1. Van-e lehetőség a nemzetközi szintű tanfolyamok szervezésére?
2. Szükség van-e a tájékoztatástudományi oktatásban egyöntetű normák megállapítására?
3. Van-e lehetőség az oktatók cseréjére, lehet-e ezt a cserét előmozdítani?
4. Létre lehet-e hozni a tansegédletek nemzetközi elosztó szervét (clearing house)?
5. Az ipar érdeklődését milyen módon lehet a tájékoztatástudományi képzés iránt leghatékonyabban felkelteni?

A vita során a nemzetközi szintű tanfolyamok kérdésével kapcsolatban LÉVAI Tamásné a nyelviileg elszigetelt, de nem fejletlen kis országok tájékoztatási szakembereinek a nemzetközi tanfolyamokba való bekapcsolódásának hasznosságát hangsúlyozta. Felvetődött a tankönyvek nemzetközi számbavételének kérdése is, mellyel különben a FID/TD ülése is foglalkozott.

Az ötödik témacsoport [Referens: R. S. TAYLOR (USA), előadók: J. MARCHLEWSKA (Lengyelország), B. C. BROOKES, J. E. L. FARRADANE, P. J. EDWARDS (Anglia)] a tanárokkal való ellátottság, a jövőben szükségelt tanerők kérdésével, továbbá a tájékoztatástudományi kutatás személyi ellátottságával foglalkozott, továbbá kitért arra a kérdésre is, hogy az oktatók miképpen kapcsolódjanak a kutató munkába, különös tekintettel a kutatás multi-diszciplináris jellegére. B. C. BROOKES előadásában kitért arra, hogy a társadalomtudományi és humán tanulmányokat folytató hallgatók és a természettudományi tanulmányokat folytatók miként kapcsolódhatnak be a kutató munkába. A kutatási terület kijelölése úgyszólván minden előadás legfőbb problematikája volt. A vitára bocsátott kérdések a következők voltak: 1. Milyen emberanyagból kerülnek ki a jelenlegi oktatók? 2. Megfelelő előképzettséggel rendelkeznek-e? 3. Vannak-e különbségek az oktatók és kutatók kiválasztásában? 4. Mik az oktatók kutatási feladatai? 5. 1975-ben hány oktatóra lesz szükség?

A referens, R. S. TAYLOR rendkívül érdekes összefoglalójában hangsúlyozta, hogy a diszciplinát elméleti és gyakorlati szempontból kell elemezni, hogy az oktatás és kutatás végső konturjai kirajzolódhassanak. Meg kell határozni a tan kritériumait; az alapvető ismereteket, a tan filozófiáját, és az alkalmazás szintjén az ebből levonható következtetéseket. Így alakul ki a tájékoztatási szolgáltatásokkal, a tájékoztatási folyamattal és a tájékoztatástudománnyal kapcsolatos, kutatásra és oktatásra alkalmas ismeretkör. Végső következtetésként megállapította, hogy a diszciplína még nem alakult ki.

Az egész konferencia eredményeit W. L. SAUNDERS a következőkben foglalta össze:

A konferencián igen széles spektrum tárult elénk. A könyvtárosság jelentette a spektrum egyik szélét, a tájékoztatás a másikat. Jólásokba nem bocsátkozott a konferencia arra vonatkozóan, hogy világszerte hány embert kell képeznünk. Az bizonyos, hogy a természettudományi képzettségűek világszerte mutatkozó hiánya arra fog kényszeríteni bennünket, hogy más képzettségű embereket is alkalmassá tegyünk a természettudományi tájékoztató munkára. Arra a kérdésre, hogy mit oktassunk, a konferencia nem adott egyértelmű választ. HAYES professzor a gépi információs rendszerek elemzésében látja az oktatás leglényegesebb tartalmát. Kiderült azonban, hogy sokféleképpen lehet az oktatás tartalmát meghatározni. Ezt a meghatározást azonban nehezíti az, hogy tárgyunk még nem kimerült, rendkívül komplex és körvonalai bizonytalanok. Ezért nem tudott a konferencia a képzés alapvető tematikájában megállapodni, bár SZENTMIHÁLYI előadása igyekezett vezérfonalat megállapítani.

Nehéz az oktatásnak lépést tartani a területünkön bekövetkező gyors és dinamikus változásokkal. Többször felvetődött a tanfolyamok időtartamának kérdése, a szakosodás szükségessége. Ez utóbbit hivatott szolgálni a továbbképzés és a rend-

szeres tanulmányok utolsó évében végrehajtott specializálódás. Szükségesnek tartotta a konferencia egy minta-tanterv kidolgozását, továbbá nemzetközi, magas szintű tanfolyamok, szemináriumok szervezését. Megállapította a konferencia, hogy törődni kell a fejletlenebb országok tájékoztatási szakembereinek képzésével és LÉVAINÉ javaslatát, a kisebb országok oktatóinak bevonására a nemzetközi szintű tanfolyamokra figyelembe kell venni. Hasznosnak és szükségesnek mutatkozik az oktatók cseréje is.

Az emberi tényezők fokozottabb figyelembevételére is felhívta a konferencia a résztvevőket, a felhasználók gyakorlati szempontjaival az oktatásnak is számolni kell. Az oktatók és hallgatók közvetlenebb kapcsolatai is kiépitendők, szükséges a kisebb és közepesebb létszámú oktatási egységek létrehozatala. Végül a konferencián elhangzott javaslatok tanulmányozására kérte fel a FID Képzési Bizottságát.

SZENTMIHÁLYI JÁNOS

Egy francia könyvtáros emléke. 1966-ban hunyt el a Bibliothèque Nationale osztályigazgatója, Jean PORCHER. A francia nemzeti könyvtár kéziratárát vezette, amikor a sors kedvezése folytán vele is folytathattam rövid beszélgetést, párizsi könyvtárak látogatása során. A német megszállás alatt tisztségéről lemondatták, más osztályra került, de a felszabadulás után újra visszahelyezték az őt megillető posztra.

A tudós könyvtáros mintaképét lehetne róla megformálni. A könyvtár majdnem valamennyi osztályán dolgozott, legtovább a gyarapítási szolgálatban (Service des Entrées) és a kéziratárban. A könyvtári aprómunkát odaadással végezte, a hírlapok kollacionálását éppúgy megbecsülte, mint a leltári naplók vezetését. Úgy tekintette a könyvtárost, hogy az „servus servorum scientiae”, első feladata — mondta — mások munkásságának megkönnyítése, erdőirtás, útépités.

Pedig katonai szolgálat, az első világháború becsületrenddel kitüntetett harcosának múltján kívül két nagy francia tudósképző, az Ecole des Chartes és a csak kevés kiváló számára elérhető Ecole de Rome állott mögötte, amikor a nemzeti könyvtár gárdájába lépett.

Az önfelelő könyvtáros mögött nem is tűnt el egészen az alkotó kutató. Bibliográfiaikon, tudományos kiállítás-leírásokon kezdve RABELAIS-kommentárokig, RABELAIS- és RONSARD-kiadások gondos előkészítéséig hosszú sort alkotnak PORCHER munkái. A francia miniaturákról írt könyvét (1959) németre, angolra, olaszra és svédre is lefordították.

Hetvennégy éves korában halt meg, szinte utolsó percéig dolgozott.

DA.

A könyv nemzetközi ünnepe. Nice Város tanácsának nagytermében megtartotta első ülését a nemzetközi könyv-fesztivál közgyűlése Jacques MÉDICIN helyettes polgármester elnöklésével. A közgyűlés megválasztotta a fesztivál „irodalmi bizottságát”, amely 29 tagból áll, köztük három ünnevelt francia regényíró, Jean GIONO, André MAUROIS, Joseph KESSEL. Az első könyvünnep időpontja 1968 június hava.

Minden nemzet külön pavillonban mutatja majd be — írói és költői személyes részvételével — irodalmi termésének legjavát. A kiadók, nyomdák, terjesztési vállalkozók is képviselve lesznek, de ugyanakkor a könyvművészet alkotómesterei és kivitelezői is. A grafikai művészetek nemzetközi kiállítása, nyilvános és magángyűjtemények kincseinek bemutatása ad majd különös fényt és történelmi háttérrel az eseménynek.

Önkénytelenül is az azurpart szomszédos nagy fürdőhelyét Cannes-t juttatja eszünkbe a terv, amely már évek óta a filmművészet ünnepeinek világszerte elismert központja. A cél valóban itt is a figyelemkeltés, a mozgalom, az olvasók, a könyv kedvelőinek mozgósítása. Mégis, az esemény megrendezői tiltakoznak az ellen a gondolat ellen, mintha vulgáris reklámhajhászásra törnének. Mindenképpen azt kell remélni, hogy írók és könyvművészek kerülnek ki győztesen a kampányból: a filmfesztiválokhoz hasonló népszerűség, de kevesebb talmi csillogtatás. A bizottságban résztvevő előkelő rangú francia írók ezt a várakozást látszanak igazolni.

(—)

A brémai állami könyvtár sajtótörténeti osztálya. *Deutsche Presseforschung* elnevezéssel 1957-ben önálló osztályt alakított a brémai állami könyvtár azzal a feladattal, hogy a német sajtó múltjára — főleg annak kezdeti korszakaira — vonatkozólag anyagot és adatokat gyűjtsön. A jelenlegi igazgató — Elger BLÜHM — így részletezi egy most nyilvánosságra hozott beszámolóban az osztály feladatait:

1. *Anyaggyűjtés.* A korai német sajtó szétszórta fellelhető emlékeinek felderítése. Ezen a téren érték el eddig a legnagyobb eredményt: egy sor XVII. századbeli újság amelyeknek eddig létezéséről sem tudtak — került elő levéltárakból és könyvtárakból, mégpedig nemcsak németországi és ausztriai intézményekből, hanem például Kopenhága, Stockholm, Gdansk, Tartu, Tallinn, Leningrád, Prága, Olomouc és Zürich könyvtáraiból is. A Deutsche Presseforschung birtokában van jelenleg az egyik legnagyobb dokumentumgyűjtemény a korai német újságokról.

2. *Azonosítás és feldolgozás.* Az osztály ugyanazzal az alapossággal végzi a régi hírlapok meghatározását, mint ahogyan az ősnymtatványok német feldolgozói a nyomdászat bölesőkorának termékeivel eljárak. A régi újságok (— az intézet vezető szempontja a régi anyag felderítése és ebből a szempontból úgy látszik nem tesz különbséget újság-levelek és periodikák, egyszeri és időszakos megjelenésű nyomtatványok között —) kiadóit és nyomdászait rendszerint nem tüntetik fel a lapokon, sőt a megjelenési helyet sem mindig. Egy sor metodológiai, történeti és tipográfiai problémát kell vizsgálatuk közben megoldani s ez, mint régi nyomtatványoknál általában, tapasztalatot és gyakorlatot igényel.

A könyvtárak és intézetek meghatározandó anyagukról — sokszor csak töredékekről — mikrofilmfelvételeket küldenek. Ezeket a Deutsche Presseforschung kutató könyvtárosai kinagyítják, hogy a megfelelő tanulmányozásra alkalmassá tegyék — utána — szerkesztők és kiadók szerint indexelik és tárolják. Mintegy 120,000 ilyen nagyítás van már a birtokukban s így a XVII. század német hírlapjainak történetét ezen másolatok alapján már egy helyen lehet tanulmányozni.

Most készül a gyűjtemény katalógusa, amely — teljes bibliográfiai leíráson kívül — az eredeti példányok lelőhelyét is megmutatja. A katalógus nyomtatásban is meg fog jelenni, a kézirat befejezése még 1967-ben várható.

3. *Felvilágosítószolgálat.* 8 600 XVII. és XVIII. századból való újságról kilenc külön kartotékkrendszerben foglalva állnak a kutatók rendelkezésére már most a következő adatok:

— az eredeti újság jelenlegi lelőhelye; az a hely, ahol a példányt találták; a kronológiai meghatározás; újságcímek; szerkesztők; kiadók és nyomdák; megjelenési helyek; az újságok külső és belső(tartalmi) leírása, index 59,000 egység!)

Az osztály nagy kutatóforgalmat és reference—levelezést bonyolít le. Gazdag anyaga számos kutatás alapjául szolgált és szolgál állandóan.

D. B.

World Index of Scientific Translations. A hollandiai Delftben működő Európai Fordítási Központ (European Translations Centre) egy új és fontosnak tűnő dokumentációs szolgáltatást indított el. Fenti címmel negyedévenként kibocsátják azoknak a szovjet és egyéb szlávnyelvű, kínai és japán tudományos folyóiratoknak az indexét, melyekben angol, francia vagy német nyelvű cikkek jelentek meg. Nem a cikkek címeit közli, hanem egyetlen betűrendben az említett keleti országok folyóiratainak címeit sorolja fel. A címek után következnek a fordításban megjelent cikkekre vonatkozó adatok: év, évfolyam, szám, lapszám, annak a fordítóközpontnak a rövidítése, mely a fordítást elkészítette, (a rövidítéseket egy külön táblázat oldja fel), a folyóiratszám ára, a fordítás kódjele, melyre hivatkozva a fordítás megrendelhető, végül a három nyugati nyelv kezdőbetűje, melyeken a cikk megjelent. Az index elsősorban az alkalmazott tudományok területén megjelent folyóiratokat öleli fel, de kiterjed a fontos társadalomtudományi folyóiratokra is. A szóbanforgó folyóirat egyébként a felsorolt adatokat más (amerikai, angol, francia és nyugatnémet) fordítást-jelző szemlékből, valamint az Európai Fordítási Központ saját gyűjtéséből meríti. Szép számmal szerepelnek magyar folyóiratok is, a teljesen idegen nyelvűek éppúgy, mint azok, amelyek a magyar cikkek mellett idegennyelvűeket is közölnek, de a felsorolás persze nem teljes. A *Magyar Könyvszemle* idegennyelvű cikkei ebben az első füzetben még nem szerepelnek. Az új dokumentációs szolgáltatás azok számára lesz hasznos nálunk is, akik munkájuk során egy-egy orosz, cseh, lengyel, stb. cikkekre bukkannak, de ezeket a nyelveket nem ismerik és a *World Index*ben utánanéznék annak, hogy a keresett cikk az általuk esetleg jobban bírt angol, német vagy francia nyelven beszerezhető-e.

GOMBOCZ ISTVÁN

A szovjet könyvkiadás a jubileumi évben.

A Szovjetunióban a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójára kb. 1 000 könyvet adnak ki. Ebben az évben a központi kiadók gondozásában összesen 11 500 könyv (és brostúra) jelenik meg, egyúttal több mint 230 millió példányszámban. Az egyes köztársaságokban még többtízezer könyvet adnak ki, összesen kb. egy milliárd példányban. Idegen nyelveken mintegy 650 könyv jelenik meg a Szovjetunióban. Ez évben vagy 20 külföldi könyvkiállításon vesz részt a jubiláló állam.

Forradalmi dokumentumok.

A moszkvai Nauka Könyvkiadó 3 kötetben kiadta a petrográdi katonai forradalmi bizottság dokumentumait és anyagait. A kötetek jegyzőkönyveket, felhívásokat, levelezéseket tartalmaznak. Bemutatják a petrográdi bizottság sokoldalú izgalmas tevékenységét. A dokumentumok időrendben sorakoznak 1917. szeptemberétől december közepéig, amikor a bizottság tevékenysége befejeződött.

A moszkvai könyvtárakról. Moszkvában naponta több mint 200.000 ember látogatja a nyilvános könyvtárakat. A szovjet fővárosban 4 000 állami és szakszervezeti könyvtár működik, amelyeknek könyvvállománya összesen mintegy 172

millió kötet. Itt a könyvtárak száma gyorsabban növekszik, mint pl. a filmszínházaké, de általában sem a mozik, sem a könyvtárak száma nem elegendő. 1967-ben a főváros új kerületeiben 15 új épületet elöltek ki könyvtárnak.

Megkerült egy Csajkovszkij-kézirat.

A Grúz Tudományos Akadémia kéziratokkal foglalkozó intézetében nemrég megtalálták Csajkovszkij „Aranyfelhő az éjszakában” című kórusművének kéziratát, amelyet eddig elveszetteknek hittek.

Csajkovszkij 1887 nyarat Grúziában töltötte. Az említett mű megírására Lermontov „Sziklaszirt” című költeménye ihlette. A kézirat második lapjának alján lévő aláírását a hitelessége céljából összehasonlították valamennyi Grúziában szerzett mű és a tbilisi konzervatóriumban őrzött kéziratának aláírásával.

A nagy szovjet enciklopédia harmadik kiadása.

1969–1974 között megjelenik, a nagy szovjet enciklopédia 3. kiadása, amely valamennyi tudományág ismereteit összesíti és rendszerezi. Az új kiadás tükrözni fogja azokat a mély változásokat, amelyek az utóbbi években a Szovjetunióban és a világ más országaiban végbementek, hű képet ad az ismeretek különböző területein történt fejlődéséről. (N.)

SZEMLE

50 éves a Nagy Októberi Forradalom, Útmutatók, témavázlatok, bibliográfiák, műsorjavaslatok. Bp. 1967. Népművelési Propaganda Iroda. 208 l.

A TIT, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ és a Népművelési Intézet munkatársainak jól összehangolt együttese állította össze ezt a rendkívül ügyes kézikönyvet a Nagy Október megünneplésére készülő sok ezer előadó, könyvtáros számára. A műsorok összeállítói mindent együtt, a kívánt szomszédságban találnak: a történelmi előadássorozat szervezői a lényeges időrendi adatokat, a megfelelő — nem elijesztő — tételszámú bibliográfiával; az irodalmi műsorok szerkesztői a szovjet és magyar költők forradalmi verseinek lelőhelyeit, a dramatizálásra alkalmas novellák, elbeszélésekét is a szovjet színdarabok jegyzékével együtt. Énekkarok, zenekarok, szólisták és kamaraegyüttesek vezetői számára is szolgálnak javaslatokkal és a sokféle igényű rendezőségek számára *beszerezési* forrásokkal. Terjedelmes rész foglalkozik a TIT szakosztályok programjaival és az évforduló országos jellegű rendezvényeivel; ezekhez csatlakozik a Filmjegyzék. Az évforduló országos jellegű rendezvényeinek ismertetésében találjuk az ifjúsági rendezvények, az állami népművelés és tömegszervezetek országos rendezvényeinek, fesztiváljainak és kiállításainak terveit, az állami kiadóknak ünnepi kiadványainak felsorolását. Jól használható — 1917. márc. 12 — 1960. dec. 6-ig terjedő — Eseménynaptár zárja le ezt a sokféle igényt egyszerre kielégítő segédkönyvet. A Nagy Októberi Forradalom emlékét nem egynapos emlékezéssel fogja ünnepelni az ország: a könyv javaslatainak gazdagsága hónapokra szóló ünnepi találkozók programjához nyújt sokatértő segítséget. Szerkesztették: DOMBRÁDY Lóránd (TIT), PELEJTEI Tibor (KMK), RÁCZ Zoltán (NI), felelős szerkesztő: KAMARÁS Rezső.

K. B.

Október fényei Szegeden. Bibliográfia. Összeállította PÉTER László. Szeged 1967. (A Somogy Könyvtár kiadv. 4.) 50 l.

A Nagy Októberi Forradalom szegedi visszhangjának a szegedi napisajtóban napvilágot látott dokumentumait gyűjtötte egybe a szerkesztő, négy szegedi és egy fővárosi napilapban — 1917. március 12. és 1918. október 31-e között megjelent cikkekből, versekből válogatva. Az írássok hangzónéból tisztán kihallatszik a két szegedi forradalmár költő és írónak a forradalmat féltő és a forradalomtól megittasult szava: JUHÁSZ Gyuláé és MÓRA Ferencé. Írásaikból az időrendbe szedett tételekkel szemben álló oldalakon szemelvényeket is kapunk. Általában — ismerve a forradalom szövevényes, váratlan fordulatokkal zsúfolt történetét, jó gondolat volt a cikkek felsorolásával szemben álló oldalakon egy-egy mondatban jelezni a megfelelő nap történetét.

K. B.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom a korabeli kapitalista sajtó tükrében. Budapest, 1967. Házi soksz. 36 l.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójára nyújtja át az Országgyűlési Könyvtár ezt a másfél íves, igénytelen külsejű füzetet, amelynek azonban — újságírókon, közéleti emberek kivül, akiknek elsősorban szánták — a könyvtárosok és a dokumentalisták is komoly hasznát fogják látni.

A kutatóforgalom és a könyvtári felvilágosító szolgálat egyaránt szívesen fogja látni a VÉRTES György igazgató elgondolása szerint a Világpolitikai Dokumentáció szerkesztősege által készített szöveggyűjteményt, amely az egykorú nyugati polgári sajtó termékeinek, angol, francia, német lapok válogatott cikkeinek fordítását tartalmazza a világot megrázó nagy napokról. Ezek a szemelvények az egykorú nyugati újságok állásfoglalását tükrözik a

munkások és parasztek forradalmáról — ahogy a kortárs szemével látták az eseményeket, de beállítottáguknak megfelelően eltorzítva és a háborús izgatás hullámai által elferdítve.

A gyűjtemény nagyon helyesen mindenhol az értékelést, az állásfoglalást keresi, nem az események egyszerű híreit. Mert a jelentések — mint ma is — a hírügynökségek uniformizált anyagát adják. Az értékelő cikkek viszont, még a *Matin* című párizsi lap LENINNEL vagy TROCKIJJAL folytatott interjúi is, szinte háttorzongatóan mutatják, mennyire hamisan ítélték meg ezek a már akkor is nagytőkés keretekben, monopóliumok vezetése alatt álló „világlapok” a helyzetet. Nem volt köztük egy sem, amely ne sietett volna bizonyítani, hogy a „maximalisták” elvesztették a játszmát, hogy Oroszországban ötven évig nem lesz újabb forradalom.

Nos, így is volt. Ötven év alatt új forradalom nem volt, de ennek az időnek a hatását meg ma is érzi a világ, a felszabadulásra, forradalomra váró egész emberiség, meg a népek igazi forradalmától rettegő kevesek is. És az Országgyűlési Könyvtár szemelvénygyűjteménye nemcsak ennek a maga nemében egyetlen forradalomnak világrengető első napjairól ad újfajta képet, de ugyanakkor a kapitalista sajtó sajtósága, ferdített tükrözési módjáról is. Újságcikkeken és ünnepi megemlékezésein kívül komoly történelmi tanulmányozásra is csábít ez az anyag, amelyre a kis kiadvány felhívja a figyelmet. Az Országgyűlési Könyvtár és más könyvtáraink napilap-anyagának nagy történelmi forrásértékét új oldalról helyezi éles világításba.

Két jelentéktelen fordítási hibára hívjuk fel a figyelmet. Egy francia lap szövegében előforduló *Nouvelle Presse Libre* újságcím mögött a *Neue Freie Presse*, a nálunk is jól ismert bécsi újság húzódik meg, ezt tehát jobb lett volna eredeti címén idézni, mint franciául. (33. l.) (Talán érdemes lett volna néhány cikket fel is venni belőle.) — És a *Times*ből idézett egyik szövegben az „Ensign” szó jelentése egyszerűen „zászlós”, tehát nem más, mint az első hadügyi népbiztos eredeti katonai rangja. (25. l.) Végül: október 25. az új naptár szerint november 7, és nem október 26. (2. l.)

A szöveggyűjteményt megelőző eseménynapár lényegesen megkönnyíti a folyamatos olvasást, de az egyes cikkek felhasználását is.

D. B.

Budzislawski, Hermann: Sozialistische Journalistik. Eine wissenschaftliche Einführung. Leipzig 1966, Bibliogr. Institut, 236 l.

A szerző a marxizmus-leninizmus alapjain álló német tudományos sajtókutatás legnagyobb alakja. Aktív újságíró volt, Carl von OSSIETZKY híres folyóiratának, a *Weltbühne*-nek a munkatársa. Amikor OSSIETZKY-t a náciak elfogták, ő menekítette a lapot Berlinből Prágába, majd Csehszlovákia német megszállása után Párizsba. Olyan munkatársakkal dolgozott együtt, mint Heinrich MANN, Bertolt BRECHT, Anna SEGHERS, Arnold ZWEIG. Végül New-Yorkba menekült s onnan folytatta vádoló antifasiszta publicisztikáját. 1948-ban hívták meg a lipcei egyetem sajtóintézetébe professzornak, azután ő lett az ugyanott létesített zszurnalisztikai fakultás dékánja. Több ízben volt az NDK népi kamarájának tagja, 1965 óta a tudományos dolgozók világszövetségének alelnöke.

Könyve a lipcei egyetemen tartott előadásainak összegezése, a szocialista alapon értelmezett zszurnalisztika első tudományos elméleti kézikönyve.

Tárgyát nem nevezi sajtótudománynak, bár tudományos rangját és jelentőségét vitathatatlanak tartja. Éppen a burzsoá tudomány hasonló ágának az elnevezés körül folyó vitáit és bizonytalanságait veszi élesen tollhegyre. A régebbi „újságtudomány” vagy „sajtótudomány” fogalma elavult, mert túl szűk: a tömegkapcsolatot szolgáló modern intézmények egész csoportja szorul ki belőle — rádió, televízió, híradófilm —, de értelem szerint nem tartozhatnak bele a hírügynökségek, a hírlaptudósítók, sőt még a folyóiratok és az illusztrált lapok sem. Nem nevezhetjük tárgyunkat „információtudománynak” és a „tömegközlés tanának” (Lehre von den Massenkommunikationen) sem — az információ, a közlés útja ugyanis számtalan csatornán át vezet, amelyek közül a periodikák, a rádió és a TV csak egyes speciális eseteket jelentenek. (BUDZISLAWSKI nem említi, hogy a retorikának, mint tömegközlési módszernek egyre gyakoribb szerepeltetése nyugati művekben ilyen összefüggésben különösen természetlennek látszik.) A BUDZISLAWSKI által is tisztelettel említett, nemrég elhunyt liberális felfogású német sajtókutató, GROTH, a „Periodik” elnevezést ajánlja: de ezt valószínűleg a német tudományos terminológia sem fogja elfogadni. És alkalmatlan a nyugat-német szakkutatók által ma általánosan elfogadott „publicisztikai tudomány” elnevezés is, mert a zszurnalisztika többet foglal magába, mint a min-

dig politikai értelmű publicisztika (pl. az újságoknak, de a rádióknak, TV-nek is, van sport- vagy divatrovatja).

A német marxisták által elfogadott és a lipcei sajtófakultás kutatótevékenységében alapul vett „Zsurnalisztika” terminus kiterjeszhető a klasszikus értelemben vett sajtó minden megjelenési formáján túl a jelen és a jövő összes tömegkapcsolati szerveire is, mert nem tagadható, hogy ami mindannyiukban közös — az eltérő műszaki és szervezeti adottságok ellenére — az éppen a zsurnalisztikai módszerek alkalmazása, a sajtóval közös feladatok betöltése más-más módon.

A zsurnalisztikáról szóló szocialista tudomány egyébként politikai-ideológiai jellegű és rendszertani helye a társadalomtudományok közt lelhető fel. A valóságot zsurnalisztikai eszközökkel és módszerekkel tárja fel és ugyanezekkel a sajátos módszerekkel törekszik az adott társadalmi valóság megváltoztatására. Nem öncélú vizsgálódás, nem egyedül a megismerésre irányul, hanem a gyakorló zsurnalisztákat (újságírókat, rádiószervezőket, TV-riportereket stb.) segíti feladatuk minél tökéletesebb betöltésében. Fő célja, tehát az újságírók oktatása és képzése — fenntartva persze, hogy elengedhetetlen a lehetőség, a képzés csak a nélkülözhetetlen elméleti alapot adja meg.

A zsurnalisztika a valóságot a történés folyamatainak közepette tükrözi — nem befajezt realitást, mint a tudomány és a művészet, hanem még alakuló, sőt átalakuló, változó valóságot. A zsurnaliszta LENIN szavával a jelen történetírója. A jelen történelmének. alapegysége pedig az *aktualitás*. Az aktualitás fogalmát elemezve BUDZISLAWSKI ismét tudatosan szembehelyezkedik a polgári tudománnyal. Az aktualitásnak tartalma is van és ez a tartalom mindig osztályjellegű. Az az aktuális, ami az osztályharcban és különösen a történelem fordulói a legfontosabb, a legjelentősebb, az események középpontjában álló, azokat vezetni hivatott osztály szempontjából. A szocialista újságíró előtt az aktualitás mindig a munkásosztály aktualitása, az, ami az osztály felszabadítását szolgálja, előre viszi. Nem pusztá kíváncsiság dönti el tehát azt, hogy mi aktuális, sem a mesterségesen felcsigázható érdeklődés, nem az úgynevezett „szenzáció” és a hozzá fűződő érzelmi tartalom.

A polgári sajtótudomány két másik formai kategóriájának, a periodicitásnak és publicitásnak BUDZISLAWSKI az aktualitás mellett csak másodlagos jelentőséget tulajdonít. A publicitásnak egyedül a mértéke fontos: a könyv és az újság publicitása között a különbség csak annyi,

hogy az újság szélesebb közönséghez szól, vagy vél szólni. A periodicitás pedig — és ez különösen a legmodernebb tömegkapcsolati szervezeteknél van így — oly mértékben válik sűrűvé, hogy a valóságban már helyesebb volna *kontinuitásnak* minősíteni. (Itt kiegészíthetjük BUDZISLAWSKI fejtegetését azzal, hogy a tiszta periodika típusát pl. a könyvtárak gyakorlata is kénytelen kitágítani: egyre több kiadványfajta törekszik folyamatos, minél sűrűbb megjelenésre; sőt könyv is van már, amely beilleszthető lapokkal egészül ki időnként, hogy az időt követni tudja.)

A BUDZISLAWSKI-féle értelmezésben, — természetesen a marxizmus-leninizmus után, amely a tudományos zsurnalisztikának is elengedhetetlen alapja, és amelynek jelentőségét e szempontból mind a gyakorlati újságíró, mind a zsurnalisztikai tudomány kutatója szempontjából külön fejezetben elemzi a szerző — a zsurnalisztikai megismerés fő alapja a történelem. A zsurnalisztika a maga speciális tárgyát elsősorban történelmileg közelíti meg, a sajtó lényegét annak történelmén keresztül ismeri meg. A történelmi módszert — persze külön súllyal a jelenre, a kortörténetre koncentrálva — fölébe helyezni a technikai-statisztikai módszereknek, bár ezeket sem veti el.

Különös élességgel hangsúlyozza BUDZISLAWSKI a sajtó és az irodalom összefüggéseit. Különbözőségük alapja a visszautkröződés más-más módjában rejlik, mint azt már fentebb jeleztük. Összefüggésük legfőbb biztosítéka azonban maga az újságírói egyéniség: az újságíró nem valamilyen alsóbbrendű, „be nem fejezett” író: a zsurnalisztikai műfajok nem kisebb értékűek az irodalmiaknál. Athatják és megtermékenyítik egymást, és itt az irodalmi publicisztikának, a sajtó belletrisztikus műfajainak van különösen nagy szerepük.

Külön fejezetben szól a műfajok jelentőségéről. Mindig társadalmi szükséglet áll egy-egy műfaj kialakulása mögött. A műfajoknak megvannak sajátos törvényeik, határaik érintkeznek, néha egymásba is folynak, de tartósan át nem háthatók. A műfaj definícióját mégsem szabad abszolutizálni és sohasem szabad elfelejteni, hogy ugyanannak a műfajnak más a jelentősége aszerint, hogy ki és kinek, vagy milyen célnak az érdekében használja a műfaji keretet. A „szemfüles” riporter hamis polgári újságíróideálja sehol sem találkozhat a marxista szemlemben értelmezett riportműfajjal, amelynek olyan példái vannak, mint egy Egon Erwin Kisch cikkei. A műfaj értékét nem a forma hanem a tartalom dönti el. BUDZIS-

LAWSKI hármasság kritérium alapján állítja fel a műfajok tipológiáját: megkülönböztet túlnyomóan *informáló* műfajokat (hír, tudósítás), túlnyomóan *érvelő* műfajokat (cikk, hírmagyarázat), és végül túlnyomóan *esztétikailag determinált* műfajokat (riport, portré, tárcsa). Sajtó és irodalom szoros kapcsolatát főleg a harmadik műfaji csoport szolgálja.

A könyv és a sajtó történetírója szempontjából a legérdekesebb fejezetek egyike a sajtószabadságról szól. Történeti és filozófiai alapvetéssel helyezi új megvilágításba a sajtószabadság polgári fogalma és marxista értelmezése közötti különbséget. A polgári forradalmak jelszavaként a sajtószabadság mint az újság- és folyóiratkiadó ipar szabadsága nyert megfogalmazást. Ez a tisztán formai értelmezés elég a feudális cenzúra megszüntetéséhez, de nem volt elég a feudális, majd a polgári állam ellenőrzésének teljes felszámolásához sem, — mert hiszen csak az előzetes cenzúrát törölte el, az utólagos megtorlás önkényességeit nem tudta megszüntetni — a kapitalizmusnak a monopóliumok felé vezető útja pedig ennek a szabadságfogalomnak az értékét katasztrofálisan megrendítette. A munkássztály sajtója, a szocialista sajtó számára a sajtószabadság fogalmát abból a filozófiai felismerésből kell levezetni, hogy a szabadság nem más, mint a szükségszerűség felismerése. Az újságíró joga, de kötelessége is számot adni a folyamatban levő történelem menetében a szükségszerűen bekövetkező új mozzanatról. A szabadság biztosítéka pedig nem a formális jog, hanem az, hogy történelmileg hivatott osztály élni is tudjon ezzel a joggal.

Csak személyesen tudtuk a fentiekben áttekinteni BUDZISLAWSKI értékes kézikönyvét. A szerző ezt a művet elsősorban tankönyvnek szánta: a szokott német alaposág lapidáris, tanulásra alkalmas fogalmazással párosul. Amellett — és ez egy legfőbb értéke — hogy mindig történeti összefüggésben látja a tárgyat, törekvésének központjában nem a történelmi, de még nem is elsősorban az az elméleti kérdések állnak, hanem a gyakorlati zurnaliszta megfelelő orientálása. Könyvének több mint felét gyakorlati problémák töltik ki — nyelvi, stilisztikai tanácsok, a tömeghatás és a tömeglélektan tudnivalói, a tömegkapcsolati eszközök gazdasági és műszaki vonatkozásai, végül a képes újságok, a rádió és televízió különleges követelményei. Am gyakorlati fejtegetéseit is a marxizmus-leninizmus elveinek következetes alkalmazása hatja át: a sajtónak lenini értelemben vett szervező feladatából vezeti le a gya-

korló zurnaliszta feladatait, azokat az elveket, amelyek kétes esetekben a döntést kell, hogy irányítsák.

A néha már-már szinte parancsolóan sommássá váló gyakorlati előírások folyamata BUDZISLAWSKI sajtó zurnalisztikai elményeiből fakadó néhány szép vázlat-tal tudja élvezhető, lelkesítő mederbe vezetni. Nem lehet e szempontból említés nélkül hagyni a Heinrich MANN és a Franz MEHRING zurnalisztikai szerepét méltató részleteket.

DEZSÉNYI BÉLA

A magyar műszaki egyetemeken elfogadott doktori disszertációk jegyzéke 1958—1963. Bp. 1964—1965.

A Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának szerkesztésében megjelent bibliográfiai kötetek jelentősége abban rejlik, hogy azok a műszaki jellegű kutatások rejtett, nem publikált — és éppen ezért nehezebben hozzáférhető — területeiről szolgáltatnak fontos adalékokat a tudományos tájékoztatás, illetve a további kutatás számára.

A nem publikált irodalom köréből a tudományos igényű kutatómunkán alapuló és nem egyszer jelentős eredményeket felmutató egyetemi doktori disszertációk figyelemmel kísérésére, anyaguk bibliográfiai, sőt ezen túlmenően tartalmi feltárására vállalkozott a BME Könyvtára, a doktori disszertációk gyűjtésével foglalkozó hazai könyvtárak közül elsőnek. Sorozatából eddig két kötet látott napvilágot, 1964-ben és 1966-ban. Az 1964-ben megjelent kötet 1958-ig visszamenőleg öleli fel valamennyi műszaki egyetem ilyen jellegű anyagát. (A hazai műszaki egyetemek 1957 óta jogosultak ismét a doktori cím odaítélésére, és 1958-ban fogadták el az első disszertációkat.) Az 1964—1965-ös évek anyagát feldolgozó második kötet bizonyossága szerint ennek a két évnél az anyaga több, mint a megelőző öt évben együttesen elfogadott dolgozatok száma. Ez a mennyiségi növekedés önmagában is jelzi a kutatások élénkülésének tendenciáját és ezzel együtt az itt lecsapódott tudományos eredmények bibliográfiai feltárásának szükségességét. A következő köteteket kétévencént kívánja megjelentetni a Könyvtár.

Az anyaggyűjtés kiterjed a Budapesti Műszaki Egyetem, a Budapesti Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem, valamint a veszprémi Vegyipari Egyetem és a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem tanszékein elfogadott valamennyi dolgozatra. Az előszó tanúsága szerint a köte-

tek az említett egyetemek közös munkájának eredményeként jöttek létre — a koordinálási és szerkesztési munka a BME Könyvtárának érdeme.

A bibliográfia nemcsak törekvései miatt érdemel említést; szerkesztési szempontjai, melyek a gyakorlatban jól használható tájékoztatási segédletté teszik, szintén figyelemre méltóak. Mindkét kötet azonos elvi és szerkesztési alapokon nyugszik — a második kötetben található kisebb változtatásokat (szerzők személyi adatainak kiegészítése, bírálók feltüntetésé) az első kötet gyakorlati használatának tapasztalatai indokolják. Szerkezetét az elfogadó egyetemek sorrendje határozza meg. Mivel a hazai műszaki egyetemek profilja eléggé differenciált, ez a beosztás nagyjából szakok szerinti rendszerezésnek is tekinthető. A szakok szerinti beosztást azonban nem viszi következtetesen végig, s a nagyobb szakokon belül már a szerzők nevének alfabetikus rendjében követik egymást a disszertációk.

A leírások közlik a disszertációk valamennyi lényeges adatát, amelyek szerzőjének azonosítására, készítésének (nem pedig elfogadásának!) idejére, bírálóra s nem utolsó sorban tartalmi feltárására vonatkoznak. A címeket az eredeti mellett angol, német és orosz fordításban is közli, mint ahogyan a kötetek címe, tartalomjegyzéke és előszava is az említett három nyelven íródott. Feltünteti az ETO szakjelzeteket is. A pontos címadatok közlése mellett figyelme a dolgozatokban előforduló bibliográfiai felsorolások jelölésére is kiterjed, sőt a BME Könyvtárban megtalálható disszertációk raktári jelzetét is közli.

A bibliográfia gyakorlati használhatóságának legfőbb biztosítékát kétségtelenül a címleírászt követő szakszerű, részletes annotációk képezik, amelyek — ezúttal csak magyar nyelven — kitérnek a dolgozat témakörének, eredményeinek, sőt nem egyszer szerkezeti tagolásának ismertetésére, képlettek, egyenletek közbeiktatásával, ahol ez szükségesnek látszik. Külön érdekességük, hogy ahol lehetőség kínálkozik, utalnak a gyakorlati felhasználás lehetőségeire is.

A köteteket a használhatóság megkönynyítése érdekében név- és tárgymutató illetve a bíráló szakemberek mutatója egészíti ki.

A kötetek felépítésében egyetlen problémaként a szerkezeti beosztást említhetjük meg. Bár az egyetemek szerinti csoportosítás, mint erre már utaltunk, nagyjából szakok szerinti csoportosítás-hak is tekinthető (gépészet, építészet, könnaszat stb.) az ezt követő betűrendes be-

osztás következtében mégis szétszóródik a tematikailag egymáshoz tartozó anyag. Az egymáshoz kívánkozó témák szétszórtságát az a körülmény súlyosbítja, hogy az egyes oktatási formák által elfogadott anyag sem teljesen homogén (fizikai témákat pl. a BME és a veszprémi Vegyipari Egyetem tanszékei egyaránt fogadtak el), s ez bizonyos mértékig nehezíti a keresést. Úgy tűnik, egy szigorúbb szakrendi beosztás, amely a besorolás alapjának a dolgozatok témakörét, nem pedig az egyetemet és szerzők nevét tartja, — a bibliográfia gyakorlati használhatóságát biztosítani kívánó célkitűzéseknek jobban megfelelné. A szerkesztésnek ezt a hiányosságát a tárgymutató enyhíti ugyan, de teljes egészében nem felelteti. Szakrendi beosztás esetén viszont a névmutató teljes egészében betöltené azt a funkciót, amelyet ez esetben a szerkezet hordoz. A szakrendi beosztás feltételei amúgyis adottak, hiszen a bibliográfia közli a dolgozatokhoz tartozó ETO szakjelzeteket.

DÉR MÁRIA

Unesco handbook of international exchanges. Echanges internationaux—Répertoire de l'Unesco. Intercambios internacionales — Repertorio de la Unesco. Szpravocnik JUNESZKO po mezdunarodnum obmenam II. 1967. Páris, 1967, Unesco. 1102 p.

Az Unesco nemrég egy igen fontos kézikönyvet bocsátott ki, éspedig a nemzetközi kapcsolatokról 1965-ben már megjelentetett kézikönyv újabb, jelentősen bővített kiadását.

A kézikönyv fő célja az, hogy egyetlen kötetben tájékoztatást nyújtson a nevelésügy, a tudomány, a kulturális élet és az általános ismeretközlés körében működő nemzetközi és nemzeti szervezetek céljairól, működéséről, valamint az egyes államok közötti két- és többoldalú kulturális egyezmények hálózatáról. A kötet címe a „esere” szót tartalmazza, ezt azonban itt igen szélesen kell értelmeznünk: idetartozik a személyeknek, a kiadványoknak és az információknak mindenféle határokon túli mozgása, amennyiben ismereteknek írásban vagy képben való továbbításáról, átadásáról van szó. Mi a magyarban „nemzetközi kapcsolatokról” beszélünk és ezért mondjuk, hogy a most megjelent kötet az egész világot átfogó kulturális érintkezések, kapcsolatok legteljesebb nemzetközi adattárát vettük kezünkbe.

A kötet elején néhány elvi tanulmány a nemzetközi kulturális viszonylatok egy-egy aktuális kérdését taglalja (nemzetközi kapcsolatok a természettudományok és a műszaki élet területén, a művészeti kapaso-

latok irányai, az úrben való hírtovábbítás hatása a kulturális kapcsolatokra. stb.). Az egyes cikkek angolul vagy franciául íródtak, utánuk francia ill. angol, továbbá orosz és spanyol összefoglalók következnek.

Maga az óriási adattár két részre oszlik: előbb az ENSZ-hez tartozó, majd a többi nemzetközi szervezet sorakozik címeik, működési adataik, rövid programjuk és kiadványaik megjelölésével. Külön alfejezet sorolja fel a világ összes eddigi kulturális tárgyú többoldalú egyezményét.

A nemzetek szerint csoportosított rész nyújtja az egész kézikönyv lényegét: 131 állam és egyéb terület 4750 intézménye sorakozik országok és azokon belül fő szakcsoportok szerint. Az egyes országfejezeteket néhány fontos adat vezeti be. (Terület, népesség, hivatalos nyelv, kormányforma, vízumrendszer, külföldi látogatók számának legfrissebb adatai, külföldi diákok száma, ösztöndíjak, a rádióvevők, a televíziókészülékek és a napilapok száma.) A továbbiakban minden országfejezet két részre oszlik, az első a nemzetközi kapcsolatokat fenntartó intézményeket, a második a kulturális egyezményeket sorolja fel. Az intézménylista élen rendszerint az irányító minisztériumi hatóságok, a kultúrkapcsolatokkal foglalkozó szervek szerepelnek, majd a nevelésügy, a tudomány, az irodalom szervei, akadémiai, intézetei, a múzeumok, könyvtárak, tájékoztatói szervek, idegenforgalmi hivatalok, tömegszervezetek sorakoznak. Külön egyezményes jelek tájékoztatnak arról, hogy az egyes intézmények személyesere-kapcsolatban állnak-e a külfölddel, van-e kiadványeseréjük stb. A kulturális egyezmények listája közli az aláírást, az életbelépés dátumát, a hivatalos közlés forrását és megjelöli azt a nemzetközi szerződésgyűjteményt, amelybe a szöveget felvették.

A kötet végén lévő mutatók valamenynyire tárgyalnak nemzetközi és nemzeti szervezetet rövid neveikkel újra sorra vesznek, a keresett szerv ezúton még könnyebben megtalálható.

GOMBOCZ ISTVÁN

Stokes, Roy: Bibliographical control and service. London, Deutsch, 1965, 125, 1. A Grafton book.

STOKES a laugboroughi College könyvtárosi tanfolyamának vezető tanára. Munkáját a könyvtáros hallgatók számára írta. Alkalmazkodik benne a tantervi követelményekhez és sohasem hagyja figyelmen kívül a pedagógiai szempontokat.

Előszavában hangsúlyozza, hogy könyvről akarja vezetni, rá akarja szorítani a növendékeket, hogy mindig forduljanak közvetlenül a forrásokhoz. Éppen ezért nem is törekszik teljességre: típusokat mutat be és azok a könyvek, amelyeket megjelöl, csak példái ezeknek a típusoknak. A növendék feladata, hogy saját példáival kiegészítse a megadottakat. Németországban hűsvétkor — írja — az a szokás, hogy a házban és a kertben festett tojásokat rejtenek el. A gyermekeknek nagy öröme telik keresésükben és megtalálásukban. Ilyen élvezetes és soha meg nem unható keresés, felfedező út a bibliográfus munkája is. Erre hívja STOKES olvasóit és növendékeit.

Ez a hangulatos bevezetés azonban nem jelenti azt, hogy Stokes könyve csak szeszkeresés, vagy éppen felfedező út megtétele árán érthető és hasznosítható. Nagyon is logikusan felépített öt fejezetben tárja elénk mondanivalóját, amely röviden bár, de felöleli a bibliográfus számára szükséges ismereteknek szinte egész problémakörét, nem felejtve el még a bibliografizálendő anyag előállítási-módjára vonatkozó kérdéseket sem. Irodalmi összeállítás és betűrendes mutató egészíti ki a könyvecskét.

STOKES munkája, bár első sorban angol anyaggal foglalkozik és az angol bibliográfusok problémáit tartja szem előtt, jól hasznosítható a mi munkánkban is, mert hiszen a bibliográfia legfontosabb kérdései mindenütt ugyanazok.

TAKÁCS MENYHÉRT

Čáda, František: Rukopisy knihovny státního zámku v Kynžvartě. Soupis rukopisu (Codices manu scripti bibliothecae castelli Kynžvart in Bohemia occidentali. Catalogus codicum) Naklad. Českoslov. akad. věd. Praha 1965. 208 p., 6 t.

Az államosított kynžvarti (kőnigswarti) műemlék-kastély könyvtárát METTERNICH osztrák kancellár alapította. A kastélynak a XIX. század harmincas éveiben történt újjáépítése után itt egyécsitette a családnak addig különböző helyeken őrzött értékes könyveit s a gyűjteményt további szerzeményekkel közel 37 000 kötetnyire gyarapította. A ma 40 000 nyomtatványt magába foglaló könyvtárban a kéziratok száma viszonylag nem nagy: alig haladja meg a másfélszázatot, de a közöttük található ritkaságok Kynžvart kéziratost fondját a méltán híres cseh kastélykönyvtárak egyik legjelentősebbjévé teszik.

A középkori kódexek javarészt az 1100-ban alapított és 1803-ban szekula-

rizált württembergi (egykori METTERNICH-uradalom területén lévő) Ochsenhausen bencés kolostorából származnak. Közülük a legrégebb egy biblia-kézirat a IX. század második feléből; rendkívül értékes egy gazdagon díszített XII. századi zsolttárkönyv, melynek két lapjáról a katalógus színes reprodukciót hoz; ugyancsak XII. századi kódex őrzi VOJTĚCH (ADALBERT) prágai püspöknek, I. ISTVÁN királyunk tanítómesterének egyetlen ismert művéről — szent Gorgonius passiójáról — az egyetlen fennmaradt másolatot. A METTERNICH-család régi bibliofil tagjának, LOTHAR trieri érseknek (1551—1623) gyűjteményével került Kynzvártra többek között néhány egykorú, forrásértékű francia, német és latin nyelvű krónika. METTERNICH kancellár idejében a kéziratok állomány vételek, de főként ajándékozások révén újabb ritkaságokkal gyarapodott. Ilyenek: bukolikus latin verseknek egy XV. századi kötete, mely BOCCACCIO tulajdonában volt, vagy Lope DE VEGA: *La reyna Maria* c. színművének unicum-kézirata, a szerző sajátkezű aláírásával. A kancellár államférfiúi működésének Kynzvártban található írásos dokumentumai: adatgyűjtések és elaborátumok, melyek egyrészt a napóleoni háborúkkal és a francia császár trónfosztásával kapcsolatosak, másrészt olaszországi államkonföderáció létesítésének tervével függnek össze. Ide tartoznak a Lombardia, Velence, Dalmácia és Szerbia gazdasági helyzetét elemző jelentések is. Közvetlenül Magyarországra vonatkozó írás nincs a gyűjteményben. Magyar származását szerzővel sem találkozzunk, kivéve METTERNICH diplomata-fiának, Richardnak feleségét, a szellemességéről és művészetpártolásáról a maga korában Európaszerte ismert SÁNDOR Paulina grófnót, akinek egyik vázlatkönyvében saját szerzeményű francia énekeskomédiája található. A neki dedikált LISZT-autográfok, amelyeket valószínűen Kynzvártban helyeztet el, jelenleg lappanganak.

A kynzvárti kéziratok katalógusa s Csehszlovák Tudományos Akadémia égisze alatt készült. Szerkesztője, F. ČÁDA egyetemi tanár nagy műgonddal és hozzáértéssel oldotta meg feladatát. A kéziratok ana-

litikus címlírásán kívül a középkori kódexeket és az újabbskori kéziratok emlékeket egyaránt sokágú annotációkkal, bibliográfiai apparátussal látta el. Így nemcsak a szóbanforgó kézirati példányokra közvetlenül vonatkozó irodalmat, adatokat közli, hanem a bennük foglalt művekhez is ad bibliográfiai utalásokat. Jelzi, ha ugyanez a szöveg más könyvtárak kézírataiban is megtalálható. Nyomatásban már megjelent írásműveknél nemcsak az újabb, hanem a régebbi kiadásokat is felsorolja, sőt utal az előkészületben levő publikációkra is. Ha valamely szöveg eddig csak ősnymtatványban látott napvilágot, megemlíti, hogy az illető inkunábulum az ország mely könyvtárában, mely jelzeten található meg. A kéziratok szövegét egybeveti a kiadásokkal s rámutat a lényeges tartalmi eltérésekre. A szerzőkről, a forrás pontos megjelölésével, életrajzi adatokat nyújt és szükség esetén kitér a mű keletkezésének körülményeire is.

Első pillantásra talán meglepő, hogy a katalógus készítője olyan kutatási munkákat is magára vállalt, amelyek általában túlhaladják a katalógus-szerkesztés szokásos kereteit, s elvégzésük már a szakutatók feladatai közé tartozik. De ČÁDA eljárása, főként azért, mert vidéki gyűjteményről van szó, indokolt, s hazai viszonylatban, vidéki kéziratgyűjteményeinknek katalógizálási programja számára is tanulságos. Lehetővé teszi, hogy a kéziratok iránt érdeklődő szakemberek már a katalógus alapján is képet nyerhessenek egy-egy darab jelentőségéről, belső értékéről; a helyben kutatók részére pedig, akiknek itt nem állnak rendelkezésre csak tudományos nagykönyvtárak nyújtotta szövegkiadások, speciális forrásművek és kézikönyvek, a katalógus adta támpontok nagyban fel segítik, megkönnyítik a munkát. Külföldi használók elébe azzal megy tovább a kiadvány, hogy a Bevezetést bő kivonatban franciául is közli, a rövidítéseket latinul is tolmácsolja s a katalógus-rész fejezeteit, valamint a terjedelmes függelékben szereplő, gondosan kidolgozott tabelláris kimutatásokat és regisztereket latin alcímekkel látja el.

J. HAJDÚ HELGA

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

Műszaki szerkesztő: Merkly László

A kézirat nyomdába érkezett: 1967. VIII. 3. — Példányszám: 1100 — Terjedelem: 6,65 (A/5) IV

T A R T A L O M

<i>Kóhalmi Béla</i> : A Nagy Október öröksége	317
<i>Remete László</i> : A Nagy Október hatása a Fővárosi Könyvtárra	319
<i>Sz. Garai Judit—Újhelyi Gabriella</i> : A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára orosz és szovjet cserekapcsolatainak vázlatos története	325
<i>Tiszay Andor</i> : Magyar nyelvű könyvkiadványok a Szovjetunióban a két világ-háború között	334
<i>Botka Ferenc</i> : A Sarló és Kalapács Könyvtára (1930—1933)	340
<i>Terbe Lajos</i> : Ligeti Károly 1917. május 1-i beszéde az ivanovo-voznjeszenszki IZ-vesztyijában	344
<i>Tardó Lajos</i> : A magyar—oros—szovjet könyvtári kapcsolatok múltjából	346
<i>Radó György</i> : Magyar költők egy 1927. évi szovjet antológiában	350
<i>Markovits Györgyi</i> : A Szovjetunió Alkotmányának álcázott kiadása	355

KÖZLEMÉNYEK

<i>Mészáros István</i> : Egy XV. század végi tankönyv példaszövegei Mátyás királyról ...	357
<i>Dezsényi Béla</i> : A magyar újságolvasók tájékoztatása a cenzúra kijátszásával 1797-ben	364
<i>Zsoldos Jenő</i> : Marx-cikk a pozsonyi Hírnökben	367
<i>Markovits Györgyi</i> : Kassák Lajos az osztálybírótság előtt	371

FIGYELŐ

<i>Rózsa György</i> : A társadalomtudományi folyóiratok világjegyzékének harmadik kiadásáról	377
<i>Szentmihályi János</i> : A tudományos tájékoztatás szakembereinek képzéséről tartott nemzetközi konferencia	379
<i>Da.</i> : Egy francia könyvtáros emléke	383
(—): A könyv nemzetközi ünnepe	383
<i>D. B.</i> : A brémai állami könyvtár sajtótörténeti osztálya	384
<i>Gombocz István</i> : World Index of Scientific Translations	385

SZEMLE

50 éves a Nagy Októberi Forradalom. Bp. 1967. (Ism. K. B.)	386
Október fényei Szegeden. Szeged, 1967. (Ism. k. b.)	386
A Nagy Októberi Szocialista Forradalom a korabeli kapitalista sajtó tükrében (Ism. <i>Dezsényi Béla</i>)	386
Budzislawski, H.: Sozialistische Journalistik; (Ism. <i>Dezsényi Béla</i>)	387
A magyar műszaki-egyetemen elfogadott doktori disszertációk jegyzéke 1958—1963. (Ism. <i>Dér Mária</i>)	389
Unesco Handbook of international exchanges (Ism. <i>Gombocz István</i>)	390
Stokes, R.: Bibliographical control and service (Ism. <i>Takács Menyhért</i>)	391
Čada F.: Rukopisy knihovny státního zámku v knižvartě (Ism. <i>J. Hajdú Helga</i>) ..	391

TABLE DES MATIÈRES

<i>B. Kóhalmi</i> : L'héritage de la Révolution d'Octobre	317
<i>L. Remete</i> : La Révolution d'Octobre et la Bibliothèque Municipale de Budapest ...	319
<i>J. Garai</i> — <i>G. Újhelyi</i> : Les relations d'échange et la Bibliothèque de l'Académie Hongroise des Sciences	325
<i>A. Tiszai</i> : Édition en langue Hongroise de l' URSS 1917—1944	334
<i>F. Botka</i> : La „Bibliothèque de Szarló és Kalapács” (revue communiste hongroise „Faucille et Marteau”) 1930—1933)	340
<i>L. Terbe</i> : Le discours du premier mai 1917 de Károly Ligeti publié dans le journal „Ivestiya” édité à Ivanovo—Vosniesensk	344
<i>L. Tardý</i> : Quelques documents sur l'histoire des relations des bibliothèques hong- roises et russo-soviétiques	346
<i>Gy. Radó</i> : Poètes hongrois dans une anthologie soviétique éditée en 1927	350
<i>Gy. Markovits</i> : L'édition clandestine de la Constitution Soviétique à Budapest en 1937	355

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>I. Mészáros</i> : Un livre d'école de la fin du XV ^e siècle	357
<i>B. Dezsényi</i> : Une information française dans un journal hongrois de la fin du XVIII ^e siècle, parue sans censure	364
<i>J. Zsoldos</i> : Un article de Marx dans le journal „Hírnök” (Courrier) édité à Pozsony	367
<i>Gy. Markovits</i> : L. Kassák devant le tribunal du régime Horthy	371

CHRONIQUE

<i>Gy. Rózsa</i> : Troisième édition de la liste mondiale des revues des sciences sociales	
<i>J. Szentmihályi</i> : Conférence internationale sur l'éducation des spécialistes de l'in- formation scientifique	379
<i>Da.</i> : Jean Porcher	383
(—): La fête internationale du livre	383
<i>B. D.</i> : La section de l'histoire de la presse dans la bibliothèque d'État à Bremen	384
<i>I. Gombocz</i> : World Index of Scientific Translations	385

COMPTE-RENDUS CRITIQUES

50 éves a Nagy Októberi Forradalom Bp. 1967. (B. K.)	386
Október fényei Szegeden. Szeged, 1967. (b. k.)	386
A Nagy Októberi Szocialista Forradalom a korabeli kapitalista sajtó tükrében (<i>B.</i> <i>Dezsényi</i>)	386
Budzislawski: Sozialistische Journalistik (<i>B. Dezsényi</i>)	387
A magyar műszaki egyetemeken elfogadott doktori disszertációk jegyzéke 1958—1963 (<i>M. Dér</i>)	389
Unesco Handbook of international exchanges (<i>I. Gombocz</i>)	390
Stokes, R.: Bibliographical control and service (<i>M. Takács</i>)	391
Čáda, F.: Rukopisy knihovny zámku v Knižvarte (<i>H. J. Hajdú</i>)	391

A kiadvány előfizethető a POSTA KÖZPONTI HÍRLAPIRODÁNÁL, Budapest V.,
József nádor tér 1. és bármely postahivatalban. Csekk számlaszám egyéni: 61.257,
közületi 61.066. MNB eryszámlaszám: 8.

Előfizethető és példányonként megvásárolható
az AKADEMIAI KIADÓ-nál, Budapest V., Alkotmány u. 21,
telefon: 111-010, Csekkbefizetési számla: 05.915.111—46
MNB eryszámlaszám: 46,
az AKADEMIAI KÖNYVESBOLT-ban, Budapest V., Váci u. 22.
Telefon: 185-612

Előfizetési díj
egy évre: 60,— Ft